

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ
Кафедра періодичної преси

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на
тему:

«Соціально-документальний театр «Україна. СоціоДок»

Терміни реалізації проєкту:

початок – червень 2021

закінчення – травень 2021

Виконала
Студентка магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 061 - журналістика
освітньо-професійної програми
«Журналістика та медіакомунікації»
Лілія МИЦКО

Керівник
доцент Мальвіна ВОРОНОВА

Київ-2021

ЗМІСТ

1. Загальні відомості.....	3
2. Характеристики проєкту.....	5
2.1. Ключові слова	5
2.2. Реферат проєкту.....	5
2.3. Масштаб проєкту.....	9
2.4. Спрямованість проєкту	10
2.5. Ступінь новизни	10
3. Організаційний план розробки проєкту та організації виробництва	10
3.1. Стан виконання робіт за проєктом до моменту його схвалення.....	10
3.2. Календарний план виконання робіт за проєктом	11
3.3. Організація заходів.....	12
4. Очікувана ефективність проєкту.....	13
4.1. Економічна ефективність проєкту	13
4.2. Соціальна ефективність проєкту	13
4.3. Інші види ефектів	14
5. Аналіз потенційних ризиків проєкту.....	14
5.1. Основні фактори ризику проєкту	14
5.2. Управління ризиками	14
6. Загальні висновки	15
7. Перелік використаних джерел.....	16
8. Додатки	18
9. Соціально-документальна п'єса «Провінціали».....	71

1. Загальні відомості

Ідея інноваційного проєкту «Соціально-документальний театр «Україна. СоціоДок» у поєднанні двох галузей. На основі журналістської роботи буде створено майданчик для розвитку першого в Україні соціально-документального театру.

1. Логотип проєкту

Документальна драма - особлива форма театральної вистави. Монологи у таких п'єсах передають історії героїв розмовною мовою, транслюють їхні особисті якості та особливості поведінки - жести, манеру спілкування, емоційність тощо.

В Україні набирає популярності театральне мистецтво. Молодь почала частіше ходити на вистави та поширювати це у соціальних мережах.

За результатами проведених мною досліджень, майже 40% громадян, що живуть у місті, відвідують театр щонайменше один раз на рік. Окрім цього, завдяки соціальним мережам збільшилася кількість інформації про мистецтво загалом. Вони стали майданчиком для розповсюдження реклами та обміну досвідом як митців, так і глядачів. Зокрема, якщо відомий блогер опублікує новину про те, що відвідав нову виставу, то частина його аудиторії неодмінно дослухається до рекомендації.

Із поширенням коронавірусної хвороби суспільство почало звикати до дистанційного життя. Популярними за цей період стали онлайн-кінотеатри, віртуальні заняття, покази мод та навіть концерти. Театр так само зайняв свою нішу у пост-ковідному інтернет-просторі. Записи вистав почали з'являтися на YouTube та транслюватися на онлайн платформах сучасних українських кінотеатрів.

Більшість опитаних мною респондентів вважають, що театр сьогодні має обирати нові формати та теми. Зокрема, є запит на документальні драми, де персонажами стануть реальні люди. Тож кваліфікаційний проєкт направлений на задоволення потреб цільової аудиторії.

«Україна. СоціоДок» є унікальним проєктом, адже наразі в культурному середовищі нашої держави немає подібних. Більшість документальних драм написані звичайною технікою без використання розмовної мови та автентичності образів. Кількість документальних вистав із використанням техніки вербатім в Україні обмежена. [1] Драматурги ж для написання таких п'єс самотужки беруть інтерв'ю та вимушені витратити багато часу на збирання інформації та пошук героїв.

Для написання п'єси для подальшої постановки вистави на сцені було проведено живі інтерв'ю. Завдяки особистому спілкуванню розкрито характер героя та його життєву історію, переживання, болі, страхи тощо.

Головна тема для кожної вистави обирається на основі групи людей, у яких береться інтерв'ю. Головними героями першої п'єси будуть провінціали - люди із маленьких містечок та сіл, майстри своєї справи. Українці, які роблять свою роботу із самовіддачею, професії яких прості і не прості водночас. У результаті роботи отримаємо щемливу та правдиву історію про тих, хто має талант розвивати себе, де б не знаходилися та як би не жили. Про тих, хто може бути щасливим та любити свою країну, попри обставини.

Вистава буде показана у театрі на професійній сцені та записана на відео для трансляції на YouTube. Актори матимуть достатньо інформації для того, аби передати манеру спілкування та поведінки героїв, їхній характер та образ. Оригінальність постановки полягає у відсутності штучних прикрас та декорацій, де головними будуть люди та життєві історії. Цей жанр має назву «вербатім». [4]

Сучасна журналістика зосереджена на загальнонаціональних проблемах. Фахівці пишуть про політику, економіку, культуру. Не так часто - про людей.

Сьогодні всі звикли засуджувати провінціалів, які все життя проводять у рідних селах та містечках і задовольняються малими втіхами. Однак для них - це більше, ніж повсякденність, це і є їхня особиста історія. Їхній образ демонізують, слово «провінціали» називають таким, що дискримінує. Однак сам термін не має у собі негативного значення. Провінціал - це людина, що живе не у великому місті.

Тому документальний театр стане важливим проектом. Завдяки поєднанню журналістики та театрального мистецтва вдасться розкрити героїв, їхні бажання, цілі, принципи, позиції та автентичність.

2. Характеристики проекту

2.1. Ключові слова

Документальна драма, суспільство, українці, провінціали, вербатім, соціум, драматургія, журналістика, інтерв'ю.

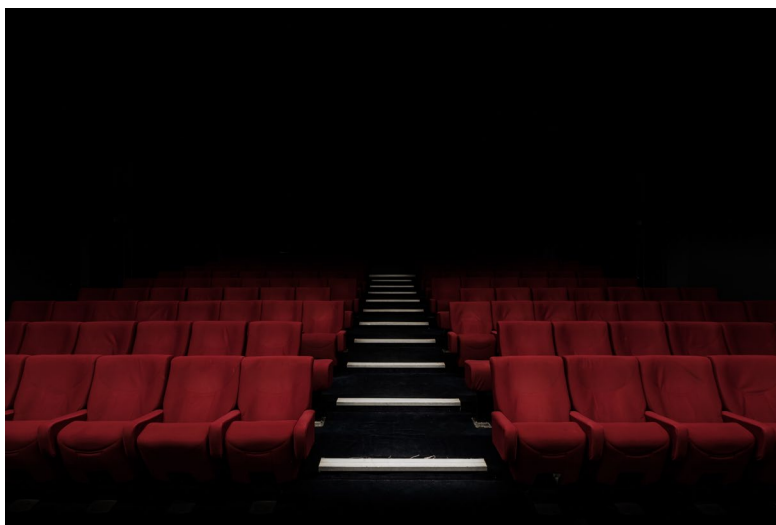

Фото: pixabay.com

2.2. Реферат проекту

Назва проекту. Соціально-документальний театр «Україна. СоціоДок».

Мета проекту: постановка драматичної п'єси про людей-провінціалів.

Створення платформи для співпраці журналістів та театралів, які працюватимуть на спільну ідею та

розвиватимуть жанр документальної драми як соціально важливий проект.

Ідея проекту: на основі журналістської роботи створити майданчик для соціально-документального театру.

Особливості інноваційного проєкту:

- Поєднання двох професійних сфер - журналістики та мистецтва - заради втілення соціально важливої ідеї.
- Розвиток в Україні жанру документального театру.
- Занурення у різні суспільні верстви заради дослідження образу українців.
- Розвиток сучасного українського театру та осучаснення культурного середовища.
- Обговорення важливих суспільних проблем на загальнодержавному неформальному рівні.

• вирішення проблем загальнодержавного, регіонального або галузевого рівня;

Проєкт передбачає вирішення проблеми галузевого рівня - знайти нові сучасні форми для втілення журналістських ідей, залучити театральну галузь до вирішення соціальних проблем; регіонального - висвітлення проблем провінціалів та розкриття їхніх принципів, ідей тощо; загальнодержавного - соціальна картина сучасних українців, які зберігають історію, традиції та неповторність нації.

• основні техніко-економічні показники проєкту;

Проєкт передбачає використання техніки для відео- та аудіозапису. Також планується використання програм для створення рекламної продукції та онлайн-трансляцій. Необхідні витратити на роботу верстальника та оператора, транспорт, декорації, роботу драматурга, освітлювача та акторів, оренду театального майданчику.

• зміцнення зв'язків між наукою і виробництвом, створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного потенціалу;

Завданням проєкту є співпраця двох галузей для виконання спільної цілі - висвітлення та вирішення соціальних проблем, заглиблення у автентичні верстви населення України, які працюють у традиції, розвивають науково-технічний потенціал на провінційному рівні. Використані наукові знання про

документальну драму та дослідження її на рівні співпраці із журналістами та театралами. Також маємо на меті розвиток нових творчих форм для підсилення соціальної свідомості.

- організаційні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери;

Фрагменти інтерв'ю записані для відтворення емоцій, жестів та особливостей поведінки героїв, аби актори змогли все точно передати на сцені. Запрошено професійного драматурга. Його завданням - написання документальної п'єси зі збереженням розмовної лексики та монологів без редагування; компонування сценарію тільки із матеріалів інтерв'ю.

- **термін реалізації проєкту;**

На виконання поставленого проєкту виділено від 10 до 12 календарних місяців. Однак етапів реалізацію може бути більше, на що впливає ступінь його успішності. Тобто після вистави про провінціалів можливе планування дослідження іншої соціальної групи.

- **витрати на реалізацію проєкту і строк його окупності;**

- Гонорари акторам.

- Гонорар драматургу.

- Транспорт.

- Техніка.

- Оплата оператору для відеозапису інтерв'ю.

- Оренда приміщення для постановки вистави.

- Друк рекламної продукції, реклама в Інтернеті.

Проєкт має окупитися від продажу квитків на виставу. У подальшому - пошук інвесторів для створення соціально-документального театру.

- **фінансово-економічні показники:**

- проведення наукових досліджень - 1 місяць, витрати не передбачені.

- проведення інтерв'ю та розшифровка - 2 місяці, витрати складуть від 4-5 тис. грн.

- написання сценарію п'єси - 2 місяці, витрати 3-5 тис. грн, або співпраця з початківцем на умовах взаємовигоди.

- постановка п'єси на сцені - 2 місяці, витрати на гонорари акторам від 15 до 25 тис. грн.

- **джерела і умови фінансування проєкту:**

1. Залучення інвесторів.

2. Власні кошти.

4. Продаж реклами на YouTube-каналі у разі ефективного просування у мережі.

5. Фінансування за схемою краудфандингу. Зокрема, популярний американський сервіс Kickstarter надає можливість залучати за допомогою добровільних внесків людей. На цьому порталі популярним є фінансування мистецьких та культурних проєктів. Також можна скористатися відомим сервісом в Україні Patreon. Надає підтримку творчим стартапам в обмін на додаткові послуги. Патреонам нашого проєкту можемо надати безкоштовні квитки або тематичні подарунки.

6. У разі успішності перших постановок створити Merch. На предмети одягу, наприклад, наносити логотип проєкту, а також влучні фрази героїв інтерв'ю.

- **стислий перелік робіт та необхідні обсяги фінансування;**

Таблиця 1. Стислий перелік робіт та необхідні обсяги фінансування

п/п	Найменування робіт	Необхідні обсяги фінансування
1.	Дослідження особливостей жанру та специфіки роботи	0
2.	Проведення та розшифровка інтерв'ю	4000-5000 грн
3.	Написання сценарію	3000-5000 грн
4.	Робота над постановкою	25 000 грн

5.	Створення рекламної продукції	20 000 грн
----	-------------------------------	------------

- **оцінка ефективності проєкту:**

Економічний ефект: проєкт не спрямований на досягнення фінансової вигоди на перших етапах реалізації. Усі кошти будуть витрачені на гонорари та покриття витрат під час проведення робіт. Згодом, із розвитком масштабності проєкту, кошти будуть отримані із продажу квитків.

Витрати для постановки п'єси складуть близько 55 000 грн. Перша вистава під назвою «Провінціали» для просування бренду та ідеї стане пілотним проєктом. Драматург працює на безоплатній основі. За результатами проведених досліджень, респонденти готові заплатити за квиток до 200 грн. Чистий прибуток у разі реалізації 60% квитків становитиме 5000 грн. Тому просування вистави покриє витрати на створення проєкту.

Інноваційний проєкт просуватиметься на YouTube. Це може принести додаткові джерела монетизації.

Фото: Лілія Мицко

Соціальний ефект: висвітлення соціальних проблем, привернення уваги суспільства до провінціалів в Україні та переосмислення їхньої думки.

2.3. Масштаб проєкту

Проєкт охоплюватиме різні верстви населення та соціальні групи. На загальнодержавному рівні він зможе показати портрет тих, хто буде досліджуватися. На першому етапі це будуть провінціали.

На галузевому рівні проєкт допоможе налагодити співпрацю між творчою та соціальною сферами.

2.4. Спрямованість проєкту

Проєкт спрямований на створення майданчика для соціально-документального театру на основі журналістських матеріалів. Він має поєднати у собі творчий підхід та соціальні журналістські дослідження.

2.5. Ступінь новизни

Документальна драма як жанр існує відносно мало часу. Однак реалізація цього проєкту передбачає співпрацю журналістів та представників театральної сфери. Новизна полягає у тому, що рівень документальної драми виходить на суспільно важливий рівень, а створення окремого театру «СоціоДок» відбудеться вперше. В Україні існує невелика кількість театральних постановок у жанрі вербатім. Окрім цього, зовсім немає масштабних проєктів, які створювали б такі п'єси на постійній основі.

Приміром, благодійна організація «Міжнародний благодійний фонд «Творча криївка» спільно з Національним театром ім. І.Франка у 2015 році створили проєкт на підтримку учасників бойових дій на Донбасі. Він передбачає постановку вистави, де бійці зіграють самих себе. Однак цей проєкт має на меті психологічну реабілітацію учасників, а не створення документального театру як такого.

Цей жанр популярний у країнах Європи та в США. Однак українські театри та критики до нього звертаються рідко. Сьогодні ми можемо спостерігати за тим, як вербатім, що виник у Великобританії, починають досліджувати в Україні.

3. Організаційний план розробки проєкту та організації виробництва

3.1. Стан виконання робіт за проєктом до моменту його схвалення

- досліджено та обґрунтовано наукові аспекти	100 %
- досліджено та обґрунтовано технічні аспекти	100 %

- проведено теоретичні та експериментальні дослідження	100 %
- розроблено технологію, ескізний і технічний проєкт	100 %
- проведено соціальні дослідження	100%
- наявність матеріально-технічної бази	80%
- наявність необхідного персоналу	60%
- визначено та узгоджено фінансування проєкту	80%
- визначено та узгоджено місце виконання проєкту	75%
- визначено соціальні аспекти та моральне значення проєкту	100%
- інші види робіт	80%

3.2. Календарний план виконання робіт за проєктом.

№ п/п	Найменування робіт	Виконавець	Термін	Витрати, тис. грн
1	Д о с л і д ж е н н я інформації з обраної теми	журналіст	1 місяць	0 грн
2	Компонування питань для інтерв'ю	журналіст	1 тиждень	0 грн
3	Пошук героїв п'єси	журналіст	2 тижні	0 грн
4	П р о в е д е н н я та розшифровка інтерв'ю	Журналіст, оператор	2 місяці	5 тис. грн
5	Написання п'єси	драматург	1 місяць	5 тис. грн/ 0 грн
6	Пошук театру для втілення постановки	журналіст	1 тиждень	0 грн
7	Постановка вистави, репетиції акторів	Актори, режисер	1 місяць	25 тис. грн

8	Розробка та створення рекламної продукції	Журналіст, верстальник	2 тижні	5 тис. грн
9	Друк квитків та просування	Журналіст, верстальник	3 тижні	15 тис. грн

3.3. Організація заходів.

- стислий перелік технологічних процесів;
- Організація домовленостей з головними виконавцями.
- Проведення соціальних та наукових досліджень.
- Пошук героїв.
- Запис інтерв'ю у віддалених місцевостях або за допомогою відеоконференцій.
- Розшифровка записів.
- Написання п'єси.
- Створення та верстка рекламної продукції.
- Робота над постановкою, репетиції.
- Створення YouTube-каналу соціально-документального театру та просування його у мережі.
- опис наявних і необхідних для виробництва устаткування і приміщень
Відеокамера, диктофон, ноутбук та смартфон, застосунок для проведення онлайн-конференцій, транспорт для поїздок на зустрічі з героями, програми для верстки матеріалів, приміщення театру або театральна студія для реалізації постановки, декорації, друкарня.
- кількість і кваліфікація виробничого персоналу;
- Журналіст - головний виконавець проекту, літературний редактор та менеджер.
- Драматург - можливе залучення початківця.
- Актори (можливе залучення початківців).
- Оператор для зйомок інтерв'ю та запису вистави.

- Верстальник рекламної продукції та квитків.

4. Очікувана ефективність проєкту

4.1. Економічна ефективність проєкту

- Термін окупності проєкту.

Визначається терміном продажу квитків на виставу. У разі реалізації усіх аспектів можна не тільки окупити витрати, а і отримати дохід.

- Економічна доцільність реалізації проєкту.

Оскільки планується залучення фахівців-початківців, то можливі витрати на фінансування зменшаться у 2 рази.

- Прибутковість проєкту.

У разі продажу 60% квитків можна отримати чистий прибуток у розмірі 5 тис. грн.

Фото: Лілія Мицко

4.2. Соціальна ефективність проєкту.

Соціальна ефективність проєкту обумовлена незвичною формою подачі журналістських матеріалів. Оскільки привернути увагу до суспільно важливих тем планується за допомогою театру, то вплив буде на рівні відчуттів, емоцій.

П'єса буде побудована на основі реальних монологів, історій, розмовної лексики, що наближає проєкт до аудиторії.

Правдивість та життєвість цікавлять суспільство та приваблюють його. Головною темою проєкту є люди, що зміцнює зв'язок проєкту із соціумом. За допомогою документальної драми підвищимо авторитет провінціалів серед

громадян та продемонструємо, що для гармонійного та ефективного співіснування необхідно віддаватися своїй роботі та професії.

4.3. Інші види ефектів

Інноваційний проєкт стане підґрунтям для співпраці різних сфер професійної діяльності для реалізації важливих суспільних ідей. Також створення соціально-документального театру допоможе у нетрадиційний спосіб висвітлити життя українців у різних його аспектах, показати існування робітничих та традиційних професій як окрасу національної ідентичності.

5. Аналіз потенційних ризиків проєкту

5.1. Основні фактори ризику проєкту.

- ризики, що відносяться до загальної соціально-економічної ситуації;

Нестабільна ситуація в країні у зв'язку з пандемією може обмежити у пересуванні та можливості реалізації проєкту в межах оффлайн-театру. Окрім цього, на заваді може стати людський фактор - безвідповідальність на невиконання дедлайнів, захворювання тощо. Також проєкт може не мати попиту через фінансову нестабільність громадян, які мають купувати послуги.

Складнощі можливі під час пошуку акторів та драматурга, непорозуміння із драматургом під час написання п'єси, відсутність театру, який погодиться надати залу для постановки вистави, розчарування у героях і відсутність їхньої компетенції, несправність техніки.

5.2. Управління ризиками

- Продумати стратегію зменшення витрат.
- Ретельна робота над пошуком акторів - шукати людей, які зацікавлені у спільному успіху проєкту.
- Надання чітких завдань драматургові та опис усіх деталей для коректного написання п'єси в обраному жанрі.

- Завчасне встановлення термінів виконання завдань виконавцям етапів проєкту.
- Пошук компетентних героїв, вивчення інформації про них до проведення інтерв'ю.
- Розпланувати етапи для можливої онлайн-трансляції вистави.
- Передбачити можливість запровадження карантинних обмежень та організувати комунікацію із усіма учасниками команди та героями за допомогою онлайн-зв'язку.

6. Загальні висновки

Інноваційний проєкт «Соціально-документальний театр «Україна. СоціоДок» має велике соціальне значення, адже має на меті створити платформу для трансляції думок українського народу. Він дасть можливість вільно і у весь голос говорити тим, хто звик мовчати та тихо виконувати свою роботу, пливати за течією і насолоджуватися життям.

Тема першої вистави «Провінціали» несе глибоку ідею - показати буденність людини, її невимушеність та простоту, як найбільшу окрасу особистості. Драма покаже, наскільки особливими є кожен з нас і те, що неважливо, ким і де ми є, важливо - як ми використовуємо свій шанс.

В українських ЗМІ не так багато говорять про суспільство та його значимість для збереження національної традиції та історії. За допомогою журналістської роботи документальна драма оживе та стане транслятором людської думки.

7. Перелік використаних джерел

1. Український вербатім-театр: досвід взаємодії театрального мистецтва і соціальних наук / М. А. Гоманюк // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Том 25 (64).
2. Мовознавство та літературознавство / І. Болотян // Новий філологічний вісник. - 2011. - №2(17) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbatim>
3. Класифікація театральних постановок / О. І. Санченко // Молодий вчений. - серпень, 2016 р. - №8 (35) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/25.pdf>
4. Театральні практики / Федорович. І. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/008.pdf>
5. Документальний театр у театральній культурі пострадянського простору, зокрема сучасної України / О. А. Апчел. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura33/28.pdf
6. Бум незалежних театрів / Інформаційний центр з питань культури та мистецтва Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. - 2018. - 7/4 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2018/teatr18.pdf
7. Сучасні тенденції розвитку театру в Україні: соціологічний аспект / О. І. Орлова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. - 2018. - Вип. 79. - С. 141-150. - Режим доступу: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/79/20.pdf>
8. Бібліотечний документальний театр як засіб соціальної комунікації / Калініна Л. А. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/konferenciya/2015/Kalinina.pdf>

9. Особливості застосування технології вуличного соціального театру у мобільній соціальній роботі. / О. С. Пюра // Молодий вчений. - грудень 2016. - №12 (39) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/33.pdf>
10. Інституту демографії та соціальних досліджень / [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://idss.org.ua/index>
11. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво: навчальний посібник / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко, В. В. Різун. - Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». / 2012.
12. Теорія і практика журналістської творчості: проблеми майстерності: навч. посіб. / Д. М. Прилюк. - К.: Вища школа
13. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму / Шахрай В. М. // [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/13/statti/shahrai.htm
14. Соціальні комунікації: тенденції розвитку : Навч. посіб. – К. : Видавництво «Білий Тигр», 2018. – 370 с.
15. Різун В. В. Системи масової комунікації: наукові записки Інституту журналістики. 2001. Т. 3. 22—30 с.
16. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості/ 2-ге вид. Львів: Таїс, 2004.
17. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / 2-ге вид. Київ, 1999.
18. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI – zakon.rada.gov.ua
19. А.З.Москаленко, Л.В.Губерський, В.Ф.Іванов, В.А.Вергун. Масова комунікація: підручник. Київ: Либідь, 1997. 216 с.
20. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ, 1999. 351 с.

21. Різун В. В. Маси. / - Київ: «Київський університет», 2003. 118 с.
22. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації: переклади з англ. О. Возьна, Г. Сташків / Д. Мак-Квейл. Львів : Літопис, 2010. 538 с.
23. Абетка соціальних комунікацій : довідник / укл. Г. В. Горбенко ;
24. за наук. ред. Л. Г. Масімової. – К. : Жнець, 2014. – 152 с.
25. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі / Пугач Л.Ю. // Молодий вчений. - № 1 (65). - січень, 2019 р.
26. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07. 2002 № 40-IV–
zakon.rada.gov.ua

8. Додатки

Наведені нижче інтерв'ю проводилися у різних куточках України. Герої обиралися за віком та професіями. Особливістю вербату є відсутність стилістичного редагування тексту. Усі розмови розшифровані детально та без змін, що є важливим для написання п'єси. Матеріали не призначені для публікування. Вони будуть використані драматургом для створення тексту.

Гончар Сергій Погонець

Сергій Погонець - гончар, який проживає у селі Крищенці Вінницької області. Чоловік займається відродженням традиційного мистецтва. Працює у власній майстерні разом із дружиною. Виготовляють глиняний посуд уже більше 20 років. Чоловік цінує свою професію та вважає її справою усього життя.

Розкажіть про себе.

– Обоє члени національної спілки майстрів, і посвідчення нам дає, цей самий. Ото, мав, якби оце, кераміку, як завжди. Якби оце спочатку, як я ще сам займався цією керамікою, то спочатку, да. Мене представляли, як одного. Потім, коли підключилась дружина, то спочатку вона декор робила, почала декор робити, а потім, коли вона, буквально, вже в Бубнівці, відвідавши плине, і вона захопилася відтворенням мисок. Тому що в нас в селі Крищенці також був гончар, який малював миски, із всього осередка, більше 150 гончарних сімей було в селі Крищенці, і з них, з 150 гончарних сімей, до початку другої світової війни, було щось 24, чи 26 Погонців. Це мої дядьки, діди, прадіди, однофамільці були, і Скульські були.

Ой, я вже і позабував, за моєї пам'яті, як я ще бігав хлопчиком, то я запам'ятав, що три майстра, що таких було Сєва Барлака, і ще один, я забувся, но це тих майстрів, що я запам'ятав. Це по-уличному, а фамілія Цвиргуни. Ше були великий рід тоже, цей саме, гончарів. Але так склалося, що я навчився вже гончарства у моєї дружини, діда, дедушки Ковтуна Семена Григоровича, який тоже пройшов другу світову. Три поранення мав, і пуля навиліт, і там цей, кожен раз у госпіталях, але він, слава богу, вижив. Але, до початку другої світової війни, там мало гончарів, так би мовити. Але, весь процес самого гончарства, він знав, ну і він мені його передав. Ми пішли спочатку, в мене ні машини не було, ні мотоцика, на велику підраму мішок глини, почали ми це все робити. Це було в 92-му році, як ми одружилися зі Світланою. З тих пір, я почав більш так, займатися серйозно, цікавитись, вже можна сказати, більше гончарством.

О, і ми почали вже весь процес. Цей дедушка мені показував, як цю глину підготувати, де її накопати, як її вибрати, з якого прошарка її брати, під який посуд, то йшло під грубий посуд більше, те що глибше копалось, то йшло під витончений посуд. І він мені показував весь процес гончарства... після

одруження з моєю дружиною, її дівоча фамілія Кісиш Світлана Федорівна, ми одружилися у 92-му році. І з тих пір я побачив, хоча я ще в шкільному віці цікавився.

Ви в Кришинцях народилися?

– Да, народилися і вирости разом з дружиною в селі Кришинці, Тульчинського району. Але, я кажу, в мене були діди, прадіди в поколінні, то видно, десь воно далеко було зарито. О, я ще в шкільному віці цікавився гончарством. В 6, чи 5 класі, я ходив до одного із цих гончарів, що я називав, я ходив до одного із них, хотів там перейняти, але так склалося, що там ну, не получалося. А потім технікум, а потім служба. А після служби, коли вже одружився з Світланою Федорівною, то її дід займався керамікою, і так якось, воно, видно, мало быть. Тому що, в нього був круг, круг гончарний, коло гончарне старого зразка, воно було без підшипників, було, як ото зига. Знизу була досточка, затесана деревинка на конус, туди, дід казав, капалось шмаровидло, це тоді була така смазка для возів, мастили колеса, мастили, щоб колесо не скрепіло, називали його шмаровидло. Це, напевно, останній продукт з нафтопродуктів, не салідол, не лідол з тих, що зараз є, це таке було, відхідне, але ним мастили. І це туди трошки мастилося, і це коло, чого коли гончарів, ви дивитися, гончарі махали двома ногами разом? Тому що коло гончарне було, по перше, занадто легке, по друге, занадто було велике тертя. Тобто получалося, занадто мала інерція, воно не крутилося, допоки нога його копає, допоки воно крутиться. Зараз в мене є, оце ми, як на підшипники переставили, я зробив маховик, під 70 кілограм в мене. І коли я його розкрутю, получається, що я можу викрутити виріб майже до кінця. Хоча, я зараз працюю на більше сучаних. В мене японський і амереканський, зайдём в майстерню, ви подивитесь. Починав я, от з цих кругів, дуже було важко вчитися. Ото я копав, а потім, як я закінчив технікум на мехеніка, я думаю, чого ж його на підшипники не посадити? І ми його переобладнали на підшипники, він став легкий, хід став трошки більше енергії, вже стало трошки легше крутити.

О, ну це на такому колі я починав, потім ми збудували з дідом горно. Тому що дід колись випалював, в нього горна так якби не було. Наскільки я зрозумів, були, як він розказував, ямки, викопувалась ямка, туди влазило не більше 50 одиниць. О, це що зараз по городах находять, і кажуть: ой, черепків скільки, і земля перепалена. Тобто, викопувалась ямка, бажано, щоб це був склон земельний, тоді не треба було б копати по герцю. Тобто, полум'я йде знизу до верху. Харашо було, коли знизу палили, а чуть-чуть, на склоні зверху, закладалося саме горно, черепочки, ну, не черепочки, а вироби, черепочки, да, ну так їх деколи називають. Черепушечки з Чернігова. То, нам прийшлося викупати по гребінці, це тобто, місце, у глиблення в землі, Десь двохметрове, звідки гончар заходив, і палив. Це в мене було таке старе горно. Потім йшла пічка, де закладалися дрова, і потім, йшло на виході саме горно. Горно в мене було відкритого вогню. Тобто, його зачереплювали. Зараз дуже є сучасні, зворотнього

вогню, дуже економні, щоб менше дров було. Тоді, в мене йшло десь до метра дров, це випалити. І випал складався 19-17 годин, майже сутка я палив. Там, як після діжурства, приходив, вже сутки-двоє треба було віддихати. Тому що морально, і покинути нема як, тому що весь процес з просушки починається, потрібно ще чуть-чуть, трошки вогню, це час потрібно, щоб контролювати. І відлучатися від горна, на досить певний, великий відрізок часу, було неможливо, потрібно було постійно контролювати. Потім, вже коли накладалась повна пічка, тоді вже можна було розслабитися, тому що, там дров накидаєш, і тільки дивишся, коли вони згорають. Тоді вже да, було легше. Це таким чином я починав, це було 92-й-93-й рік, вже тоді ми палили. Ну, були такі часи, що я і зара кидав це гончарство, потім знов вертався. Працював на різних роботах, і на комбайнах сучасних, і...

Чому кидали?

– Таке время було, ви знаєте, я дуже спілкувався багато із гончарами, і з осередками, які, цей самий, тому що прийшлося тоді колись їздити по базарах. Я їздив з макітрами, з цими своїми виробами. Це зараз в мене такі вироби, макітер в мене немає. А колись було одні макітри, рідко, коли якусь кружечку зроблю, ше шось. Ну починалося з того, якісь глечики почали появлятися, потім горнятка, потім вже миски якісь, потім вже сучасне таке далі вже перетворилося. Ну це, канешно, практика, досвід багатолітній. О, але спочатку, я ж кажу, були одні макітри. І зустрічав я багато, звичайно, людей, які ше займалися, бачили. От бачите, горнятко з маленькою сільничкою?

Оце ідея була в Гайсині, один чоловік прийшов, в мене були вже горнятка, такі для готівлі жаркого, такі півлітрові, літрові, 700 грамів. Ви робите близнята? Кажу, та що ж їх робити, та хто ж їх на базарі, кому вони потрібні. О, каже, я ж бачив колись на базарі горнятка-близнята, і посередині ще була маленька сільничка. І в мене виникла ідея, також зробити маленьке. Це борщ, каша, і для солі.

Потому що, в горнятах-близнятах, носили їсти на поле. Діди, бабки, і дуже багато людей зустрічав, також, які казали: О, я це ше маленька була, мама заставляла, це там бабушка, дідо, і за ним неси на поле, їсти треба. Було, ішли в поле косить, жать, і оце до вечора вони там. І оце діти, хто ше маленький, пам'ятаю в близнята вносили їсти. В одне борщ, в друге каша, а то було маленьке, каже, ше було на сіль. І от в мене виникла ідея, тоже зробити оце на сіль, такі маленькі горнятка. Да, ну що, ну...

Чому ви вирішили залишитись у своєму селі, а не переїхали в місто?

– Ну, перше, це йде так, як зазвичай, це рідко яка дочка, хоче від мами десь далеко. Мамина дочка не захотіла. Вона поїхала, у Вінниці вона вийшла заміж, все, вони там собі в Вінниці живуть. Все, і от якось так. Не знаю, може, так

склалося, може, так мала бути судьба якась. Я ж кажу, якби десь виїхав, я би цим гончарством не займався.

Але так, я дякую долі, що так склалося, що, і якби ну, що зараз і дружина займається. Це більше так, якби, я бачу, що їй це подобається. Тому що, розписувати миски, буває я вже, в тій десятій годині йду з майстерні, а вона ще може сидіти і до дванадцяти, і до першої. Тому що там, ну воно захоплює, поперше. А, по-друге, що це відповідальний процес. Ну, наприклад, якщо я, я можу даже посеред ночі встати, перевернути піти виробу, тому що, якщо вони обсохли, верх, то я завтра верхки не почіпляю. А якщо я почіпляю, то вони повідлопають.

Так а чому не переїхали?

– Да, але от навчитися, ну в кого, бо я навчився до цих пір. Ви розумієте, коли я в дев'яностих роках починав, не було ні інтернету, нічого. В мене десь є зошити, десь тут зошити, я не то що похваляюсь, я покажу, це ось до, кучі грамот всяких, бачите, це все. Це всьо грамоти, дипломи, грамоти, дипломи, там більше сотні, це всього, за цей самий, за це всьо. Це з дев'яностих років, відколи ми займаємося, це тут, ну і тут журнали є, дипломи, грамоти. Ми просто ніде його не висвітлюєм.

Тут більше сотні. Тут бачите, це перше місце ми зайняли за посуд той був Києві, на Лівобережці, в Експоцентрі. А це в 13-му році, я був людина року. Це там 2013 рік. Людина року, категорії митець. Да.

Ну, так да, коли людину не знаєте, то так да. Ну, а оце наші посвідчення, то що ми члени спілки. Дружина, я, члени національної спілки майстрів України, от.

Вигідно займатися чи потрібно багато сил?

– Ну, ви знаєте, дивіться, я в училище культури два роки викладав, і іменно саме гончарство, ви замітьте, що по Україні дуже багато гончарів, але ті, хто робе посуд ужитковий, замало, вот іменно замало, всі переходять на механізований виріб так, як місто Славінськ наше штамнують гідравлікою, пресом вони виливають, вони не виливають, вони витискають роблять.

Менше ресурсів витрачають?

– Да, тому що не ціниться. Якщо якась такого робота, що люди бачить, що там вже докладено, вже там шось, цей самий, да. І от, більшість роблять, і от в училищі культури в нас викладають, ну от вони не роблять так потужно, в таких цей саме. Вони да, шось цей саме, такі пано роблять всякі, художні витвори. В

нас тут, я ж казав про дружину, що вона вже підключилася, що ми стали більш потужно працювати. В нас вже речі стали, нас почали визнавати. До речі, наші речі є, ну, і в президентів, а такі, як у вас, ви бачите, заказувала Катя Осадча, ми робили їй, отаке во. Це по розпису більше, по розпису, це дружина може розказати.

Ми відтворили всі подільські миски, на такому рівні, в Україні мало хто бере. Да, так якби знаєте, вже більше ми, вже так якби, відомі стали. Бо якби, тільки займалися, десь на початку, це канешно. А коли вже в нас є такі речі, і заслуга тому що, все таки, ми працюєм в традиціях. Розумієте? Тому що зара, хто багато художні, в них вже художні твори. А ми, всі подільські копії, тут є Хмельницька, Вінницька, Тернопільська область. О, ну були ми вже в Львові, творили той, сокальську миску, сокальську кераміку, це тоже, там розпис такий, він більше вже до косівського, що там видно, що воно заливалося. А в нас, є от оці, от сюжетні миски, Барські, Хмельницька область.

Що вам найбільше подобається у вашій професії?

– На цю тему, і я дуже, це коли знімали, цей сюжет, я сказав одну: даремно згадав цього Чмирука Романа Васильовича. Він десь на 55-у році помер, це коли війна почалася, це в 13-му році, здається. Коли ми починали, ми гончарили отак, у Вінниці коло книжки. Ну, ви трохи Вінницю знаєте, чи не?

Де б не в якому, чи в парку, чи на майдані, чи де там він з одної сторони, а коло нього куча народу і коло мене куча народу. Це ми гончаримо і даєм майстер-клас. І він колись, такі слова сказав, каже, оце відповідь на ваше питання: «Що вам найбільше подобається в гончарстві?». І він сказав, каже: «Давати інтерв'ю і позувати перед камерою».

Не, ну знаєте, воно десь втягує, деколи себе не можеш заставити піти в ту майстерню. Я можу три рази йти, а то й, півдня ходити, не зайти туди, не можу, у нас стріється важко.

Натхнення?

– Да, ну немає. І це так само, Шпак Тетяна з Яблунівки. Вона каже тоже: «Не можу сісти», цеє. А потом вже сіла: О, вже крутю. Так саме тут, не можеш настроїтись, не можеш цей самий, пішов раз: не, ше оббіжу, подивлюсь, що там робиться, що там, шось до вулика пішов. Прийшов, вже коли налаштувався, сів, вже воно, як пішло, і вже починаєш працювати. По-перше, я ж казав, кажу, що десь воно, видно, сиділо в крові, тому що, я ж кажу, якщо були діти, дядьки займались, я ше пам'ятаю, бачите, я забувся. Я знаю, що ше займався мій дядько, Погонець Микола Гаврилович, це мої маминої мами брат, це дядько мій. Дід займався, Погонець Гаврило Кос'янович, це тато. Це або я, бабушку, тітку

получається, Це вона нам тітка, доглядав вже. І в неї на горі було, це в мене також на горі всі вироби, я зняв десь до сотні виробів. Це слойки, всякі миски, це нарізки, великі миски. Я все ото з гори, ще зняв в неї з гори. І до себе, я його отам, воно в мене, цей.

Крищинці були колись славетні, дуже великий осередок був, на рівні конкурували з Бубнівкою славетною. Просто, отак получається, деколи в житті, що переривається ця цепочка, підхватити нема кому. Ну, бо мені задавали питання деколи, що журналісти, в нас є тоже знайома, що з Вінниці, вона про нас пише книжку, вірші, ой, у нас там з обласного, Жанна Дмитренко, кожний раз, коли ми їздим з виставками, вона нам презентує свій вірш.

Ви кажете, що подобається професія, бо передалося у генах. Але чому отримуєте кайф від того, що робите?

– Ну, звичайно, ви знаєте, деколи, приємно даже нести радість людям. І дуже приємно, дуже приємно, коли від твоїх виробів, коли від твої творчості, люди, ну, несуть задоволення, в такому захваті. Деколи, що дорослі, що діти, я деколи, один раз. Да, є люди, як завжди, у нас є люди паралельні, от йому всерівно, він даже може їсти з китайської мисочки. Один раз такий випадок. От я кажу, дитина пішла, дівочка, років 12, стала коло виробів, я стою з однієї сторони стола, вона звідти, і з тої сторони. А це можна порушити, подивитися? Я кажу, шо, та, звичайно, доця, дивися. Вона: «А це яке, а це яке?». Вона бере, вона аж з трепетом. Я так стою, кажу, доця, ти на pewno, чи творчістю якоюсь займаєшся. «Да, я малюю саме». Людина така. І ви знаєте, дуже приємно, коли приходе людина, ну, як той казав, сібе подобний, сібе подобний. Коли людина творча приходе, зразу видно, коли воно її, ну, до душі, коли воно це й саме. Ви знаєте, оці моменти, коли, як той казав, зараді цього, як той казав, хочеться жити. Коли вже ти, ми ж, як діти маленькі, якщо ти зробив, от диви, от в мене, похвалитися тре, да. І це переростає в то, шо коли людина стає доросла, коли доросла, то, ото дитяче, оце шо, то воно переростає в таке, знаєте, ну, вже як оцінення, вже вищого рівня оцінення твоїх досягнень, твоїх ну, творчість, але це ручної роботи, ти доклав шось. І коли це цінять, це ну. Тоді було ше на дитячому рівні, ну, а це вже на дорослому, ну це, ну... Настільки приємно, коли там, в захваті висловлюють, а цього, а це, як він зробив, а це, Боже, а це ж. І тоді, я знаю, людина, получається, шо цим живеш, просто-напросто живеш, і це захоплює, і це, по-перше.

По-друге, ми вже, я ж сказав, в нас, коли фестивалі починаються, і ми начинаем чудити, починаючи від Чернігова, закінчується Буковельом, там Тернопіль, ми зустрічаємся, і в нас, отак, якби родина. Оця родина творча, гончарів. І вже, от ми переписуємся, Ми спілкуємся, у нас є група в месенджері, вони святі горшки ліплять, ми там вітаємо один другого з днем народження, коли зустрічаємся, це от, як ви родину не бачили, І там рік, чи два, о, обнімаємося, вже це, це приємно. Воно знаєте, і вже, коли воно в тягнуло, вже, як би сказати, вже ну...

Важко від цього відмовитись?

– Ну, не то що відмовитись, а хочеться цим жити. Це вже стиль життя. Хочеться цим жити і, як той казав, каже, це спілкування, це все воно приносить радість, десь якийсь досвід, десь якийсь передати, комусь передати, своє показати. Тому що, от була в Тернополі виставка, от питає вона мене цей, що найважче в гончарстві робити? Я кажу, мабуть, то що саме простіше. Колись такий вислів був, ще це всі гончарі так кажуть: покришка - це кришка, ось це - кришечка.

І її, каже, гончар п'ятою викруте, що то, то що її крутити, цеглиною притиснув, всьо. Для мене, саме важче, крутити ці кришки. Я так їх не, просто із-за того, що це настільки воно просто, для мене це саме хуже. Мені подобається зробити якусь сложну форму. Ну, поки кришки - це для мене саме хуже робити. Ну, не то що важко, воно фізично не важко. Для гончара що важко: важко мацюньке робити, тому що руки не влазять, і важко велике робити, тому що фізично треба докласти сили. Взяти от великий шматок глини там, 10 кілограм.

Що, окрім кришечок, дратує у роботі?

– Ні. Більше всього, як йде захоплення, шось приліплювати, шось оцей. Це кришки для мене - саме хуже. Це саме хуже, кришки робити.

Які у вас є особисті рекорди?

– Ну дивіться, ну по гончарстві? Ну ви знаєте це не рекорд. За 45 хвилин зробив 3 вироби по 2 кілограма. Ну ви знаєте, це якби да. Щоб завершити їх, звичайно, потрібно більше часу, але. Наприклад, коли ми усі на одному рівні. Ну це я рахую, що це не досягнення. Досягнення - це коли довершеність у своїх формах виробів. Ну не знаю.

Тобто в майстерності?

– Так майстерності. У мене то швидкий такий, цей самий. Так якби деякі майстри працюють і так собі з таким, якби це сказати по-філософськи. Відносяться раз там все. Я завжди, як на це дивлюся, і в мене таке враження відразу. Що ж ти мучиш цю глину, воно ж не швиденько. Тобто така техніка. Я не люблю довго в оця з глини сам. Мені треба Бах, знаєте.

Ну, наведу приклад. Візьміть просто відро з водою. З тепленькою водою, суньте руки у воду і посидіть там півдня. У вас на другий день, на третій день починається отвращення. Тому що, ти вже не захочеш лишній раз пхати туди

руки. І от, коли великій контакт з цією глиною щоденно. Ну просто на просто в тебе виробляється така привичка, що неохота лишній раз вот сидіти і мочати цю глину. Сів, зробив, витягнув оце. Чого я маю лишній раз 5-6 раз помочати, щоб усі руки зволожувались. А потім, коли встаєш вже після 2-3 годинної праці за кругом, і в тебе вже ці руки побабчилися. Доказом того, що ти майстерно до цього віднісся, це товщина дна. Товщина стінки від низу до верху однакової товщини, якщо внизу 5 міліметрів, то 5 міліметрів по всій цій самій.

Скільки часу витрачаєте на один виріб?

– Ось до мене приходять і запитують, скільки часу потрібно, щоб зробити цю мисочку. Я вам кажу. За 1 хвилину 45 секунд я зробив 3 вироби, але дивіться, мисочка. Я можу за 30 секунд зробити. Сів. Бах - і витягнув, але давайте порахуємо. У саму цю мисочку. Вона ще не готова, їсти ви звіти не будете і до того вернемся. Я глину віз, її копав, вона стоїть люсується в мене рік. Ну я накопав ще глину я, і складаю в борти. Назвався такий шлях приготування глини. Вот, коли ви музей Івана Гончара відвідаєте, старі фотографії, обістя Гончара. В нього на подвір'ї купи глини. То не просто так він ставить, це свідомо. Шла заготовка глини, для того, щоб вона з роками готувались. Називався цей шлях - літування. Вона стояла літом, пересихає, зимою перемерзала. Весною дощем перемокала, осінь перемерзала, літом пересихає. Там 4-5 років вона перемерзає. Там усі корінчики ось це всьо. Вона підготувалась. Я так само, у мене вона вже стоїть другий рік. Я накопаю тон 5-6 глини. На возі вона в мене стоїть, в бортах. Потім я її млином. Молов 9 годин. Враховується це в час виготовлення одної мисочки? Потім я і місив, і робив, так я її вимісив за хвилинку, потім я викрутив за 30 секунд. Вона сохла дві неділі, враховується, чи ні? Потім випалювались 9-8 годин.

Коли відчували себе майстром?

– Ні, дивіться. Діло в тому, що так я займаюсь цим гончарством. Я спочатку їздив по базарах і продавав. В мене могла там бути одна мисочка, ще щось. Там починає з того, що ліпив і найпростіші вироби, там якесь горня та глечик. Ну і тоді вже обласний центр, тобто в мене десь побачили. Тобто давайте сюда я персонально мисочку. І так вони в мене на протязі першого, другого, третього року і потім уже, коли в мене з'явилися речі, які, як то, вже сказати, а потім ще 2-3 таких моменти життєвих, що о туди-сюди, а потім. Ми, коли вже, відвідавши пленери, вот музей, що я називав мого земляка Сірожу Лучишина, коли музей-садиба прийшов вже в порядкування художнього музею. Ми почали там організувати планера. Це було при Ющенкові. Там забронювали гостиницю на дві неділі. Ми збиралися, із Донеччини приїжджали, з Івано-Франківщини ну там 1-2 неділі. Ми там майстрували, спали в гостиниці. Потім цим самим тим займалися. І потім, коли я вже побачив, коли я почав займатись, я тільки бачив руки одного майстра. Світланиного діда, і мені дуже хотілося подивитись ще

одному майстру в руки, але так не судилося.

Ну цього, що я сказав останнього, що я пам'ятаю, не судилося до нього попасти, а вже, коли даже я побачив наших місцевих майстрів, того самого Романа Чмирука, я зрозумів, що я не гірша і вироби мої не набагато цей. І коли вже майстри з досвідом взяли мій черепок: «Як ти робиш такий черепок? Та твій черепок такий міцний». Коли я вже почав себе впевненіше почувати, тоді я зрозумів, що я вже виріс і тоді вже. Якби це сказати. Тоді вже виставки почали відбуватись персональні, що вже є перші вироби та реакція нашої вже обласної спілки майстрів Горобчука Івана Івановича. Він прийшов подивився на виставку, і кажу, я бачив перші персональні виставки всіх майстрів. Ця виставка на першу не заслуговує, тут вже настільки речі. Ну то вже видно, коли людина, коли майстер росте, коли з'являється форма ось, я дивлюсь молодих майстрів, дивлюсь, що навіть форма своя не виробилась. Коли появляється своя форма, то тоді вже людина, вже сформувала своє, і ось тоді я зрозумів, що я вже досягнув такого рівня, що можна вже людям показувати. Ну показати себе і реалізовувати. Ну вот, до речі, були ми з дружиною. Ну це ми літали в Іспанію. Ми передавали досвід вже знайомим. Хорватія, їздили від музею Івана Гончарука. Вже представляв Україну та возили свої вироби. Я сам їздив. Ну нас багато майстрів було, я з гончаркою. Їздив у Білорусі, також у 16-му році. Там Україну Білорусь приймала на батьківщині Лукашенка. Такий потужний, також, фестиваль був тоді.

Наскільки вам комфортно жити в Кришинцях?

– Якщо сказати жити. То це сказати трохи зависоко. В нашій державі всі виживають, так, як ви виживаєте. І так якби ми в тому, що все приходить. Як то сказати? Знаєте, коли трошки ну не то, щоб навіть держава допомагала. Ну просто, щоб не заважали. Ну, звичайно, коли допомоги більше. То це було-б чутливо. Я ж кажу, при Ющенкові. У нас з бюджету вони замовляли на їдло, а ми кричали, що нам мало коштів на це їдло. Але то хоч щось було, зараз приємно згадувати, що хоч щось було. Зараз просто повністю на індивідуальному. Само, щоб глину закупити. Нова пошта. Я вже проводжу, мені по 10-11 гривень. Я свою виготовляю і є ще так, що закупаю глину. Тому що глину потрібно підготувати. В мене є млин, але я не встигаю.

Ось ти зробив там 10 мисочок і 10-ти кілограм немає, а 10 мисочок це сто кіло. Ну за 2 місяці можна 300-400 кіло, а за рік? Та й так назбирюється, коли, цей самий, була трошки допомога, то, звичайно, було би, а так зараз важко десь щось реалізувати, важко десь щось. За електрику платю великі кошти, да тому, що ви ж розумієте, млином це електрика, гончарний станок - електрика, пічка - електрична.

Скільки потрібно років, щоб відбити ці гроші? 1600 грн кіловат замовлення було.

Знаєте, ось такі нюанси, і починаєш через них задумуватись. Вот ти живеш чи стараєшся вижити.

Як життя проходить у селі?

– У нас інфраструктура ще слава богу все є. Садик є, школа, фельдшеский пункт ще тримається, хоча дівчата вже поскорочувались, колись було більше. Ну, звичайно, як це можна так зробити. Ну та бабушка, вибачте, звісно, що я скажу відверто, але могла ще рік-два прожити. Якщо їй немає кому дати того укола чи поставити ту капельницю. Я ж кажу, що наше здоров'я - це як штани, десь зачіпив - розірвав, і якщо невчасно зашиєш, то будуть даліше рватись. Так само здоров'я. Якщо ти завчасно не підлікуєш, то завтра, післязавтра будуть вже більші проблеми. Ну вот як вона немає можливості поїхати в район, а якщо поїде, то вона там півсутки вистоїть і не факт, що попаде до того лікаря, розумієте. А коли все було на місці, то так це було для села, а зараз. Ну попередній сільський голова так і сказав, що буде інфраструктура - буде село, то да школа працює, але також вже замало учнів і вже з цим коронавірусом рождаємість менша, туди-сюди. Ну вот, не знаю, перспектива в тому, що села вимирають.

Ви їздите в Тульчин?

– Ну в районний центр, так. Автобуси хоть і ходять, але не настільки, як хотілось би, тому що базарні дні - неділя і четвер - більш стабільно. В будній день на 08:40 поїхав, а потім немає, як приїхати. Людина поїхала в поліклініку, щоб здати аналізи.

Яка у вас була найбільша поразка?

– Навіть не хочеться таких негативних моментів навіть і відкопувати. Більше мені хочеться вважати себе щасливою людиною. В мене все добре, сім'я, діти - і я задоволений. Так, деколи, може, я казав перед цим, хотілось, може, десь жити в городі, але я кожного разу повертаюсь до думки, що я щасливий і в селі, тому більшого мені і не потрібно.

Розкажіть про найщасливіший момент у житті?

– Ну знаєте, дуже багато миттєвостей в житті, можна, сказати, що там я щасливий. Доля звела мене з моєю дружиною, що я... Ну знаєте рідко так, що ми одне одного доповнюємо, якщо до прикладу, в тому самому гончарстві, якщо казали, що там ці брати Герасименки працювали, а дівчата їм розмольовували миски, то ми працюємо, як тендем. Так деколи важко, тому що суперечки

бувають в тій самій майстерні. Ну ви знаєте у цій життєвій кагорті, нехай навіть одне з одним. Дівочка з дівочкою, чоловік з жінкою, все одно є якісь конфліктні ситуації, немає такого, що все гладко. Тому так деколи, але загалом, якщо брати, то ось все класно, у нас получилось. Це ми зробили, а потім ці персональні виставки. Вони ще в 90-тих роках також приїжали. І я як голова спілки, то мене і туди, і сюди тягали. Я дуже радий тим, що я колись в ті роки не побіг поперед потяга сам, а почекав дружину, ми сіли разом на цей потяг і стали разом членами національної общини майстрів. Ну міг би я сам туди сюди, але як би це сказати. Це, звичайно, дуже такий життєво радісний момент. Це момент ну якогось такого, чи підведення підсумків, чогось життєвого чи досягнутого. Не за один день. Всі ці, складаючись в такий позитивний пазл і такий позитивний результат.

Хто більше поступливий, ви чи дружина?

– Ну не знаю, у нас воно приходить якимось одразу, якщо навіть десь якийсь цей самий, то ми все одно, ну, напевно, 50 на 50. Бо буває, що вона підійде і все. Ну так обійнялись, поцілувались - і все, а буває так всьо давай, тай всьо. Ну ви знаєте, воно, напевно, так і має бути, на якомусь такому загальному рівні, то 100%, що має бути взаємність. Так що, які би ситуації не були, то ми все одно підходимо до чогось взаємного того самого

Я ж кажу, у нас ніколи не було такого, щоб скритно, десь когось обманути. Завжди відкрито, якщо я, наприклад, десь щось це саме. Там я затримуюсь, то всьо без питань, без обману, всьо чисто. Тоді воно знаєте, так і дітей вчу. Воно не дасть тобі раз, два і результат, воно дасть з якимось певним часом. Часом з періодом досвідного життя чи ще щось. Ну воно все рівно прийде, не сьогодні, не завтра через рік, два. Тобто воно не може вот так раз, два - і виросте якась квітка.

Як карантин вплинув на роботу?

– Ось це таке питання да, тут прошлий рік. Не, це весною буде, так зима також була карантина, звичайно, але слава богу, так би сказати, що ми вже відомі. У нас, слава Богу, дуже багато в мене на фейсбуці друзів, і є трошки замовлення, що можна попрацювати вдома і, якби сказати, підтримати цей тонус життя, щоб мати певні кошти для прожитку та протриматись. Працюємо зараз над замовленням, слава Богу, замовляють і хочуть нашою посудом користуватись, а хто ще раз покористувався. Нічого не хочу сказати в сторону слов'янських виробів, але люди дуже багато підходять до мене і кажуть, вот купила миску, вже що з нею не робила. Я питаю, в мене купляли і вона каже, що ні. І в мене одразу відлягає. Я кажу, якщо в мене, то ви принесете і доказом того, що в мене, ми всі виробы підписуємо. Я тоді кажу: «Ну йдіть питайте в майстра, тому що чи технологія в них якась не така, чи незнаю». О воно дійсно віддає. Нашими виробами покористувавшись раз, ви приїдете. Ой, да є ті горнята, а що

це таке, і починаєш їм розповідати... Ви, напевно, купували його по 15 чи по 20 грн, то чого ви це саме? Ми всі майстри, вот взяти Івашкові горнята, він пише Івашків, це Володі Довганя, він ставить свою марку. Всі ми, щоб різнитись, то підписуємо свої речі і цим ми надаємо гарантію, ви находите у фейсбуці. Там ви бачите моє лице, мою адресу. Можете мені зателефонувати. «Що ж ти зробив». Ми відкриті, і цим ми різнимось, багато людей, і людям це подобається. Вот вроді пішло вже в масу. Ні, кожна річ все одно потрібно підписувати, для мене це грає цей самий. Людині навіть приємно часом, бо вона така дивиться - і раз, а це індивідуальна річ, що це ручна робота і що це авторський виріб, а не щось випадкове. І це, можливо, спрацьовує десь, як реклама, що все екологічно і люди замовляють, щоб користуватись, готувати.

А що було найважче в карантині?

– Да, ось це фестивалі, не було, тому що фестивалі - це спілкування. Я, можна сказати, на фестивалях виріс, до того, як ми почали спілкуватись з майстрами, я розпочав, як би це сказати, творчо рости і коли це йде якесь припинення. Раз - і обмеження, і ти вже в гноярці. Ми не здибаємось цілий рік, ми не бачимось. Ми не цей самий. Це не харашо, але те, що вони цей карантин на зимовий період. У нас в основному цей самий. Тоді ще було трошки до весни, що ми не з'їжались. Ми там просто в Пирогів їхали у Київ, але тоді вже прояснювалось, але це літо було активно, потужно насичене фестивалями, що ми мали можливість поїздити та поспілкуватись.

Сьогодні вже більше готові морально до карантину?

– Ну, як сказати, готові, тут людина не може бути повністю до чогось готова, але так якби, ну, психологічно, коли потужно попрацювали літом, то є якийсь запас матеріальний і получав не тільки моральне, але і матеріальне задоволення, то себе якось краще відчуваєш, тому що я ж кажу, за світло тільки тисяча з чим то. За то, за то і за то, і якщо ти сидиш місяць, два-три, і не маєш нічого, то тоді, так сказати, стрьомно, звідки і що взяти. А коли трошки є, то ти вже знаєш, як перезимуєш, дрова є, ми палимо індивідуально дровами. Майже відмовився від газу, але ще одна плита газова є і ми палимо, але і то, я вже хочу кухню переробити. Купив електро, три фази потсавлю. Але електрику також, того року давали 3000 пільгових кіловат на зиму, і це мені було хорошо, з 11 до 7 ранку я міг випалити піку по дешевшій ціні. Це мені давали на місяць 3000 пільгових кіловат, тобто якщо мені давали гривню шийсят, то та пільга було, щось 80 чи 90 копійок, то мені це було вигідно, а цього року вони вже все зняли. Гривня шийсят чи гривня восьмідсять, бо я тоді включав на ніч, ну лінія розгружена, всі полягали спати, ніде нічого не світе з 11 часов, там собі включив - і до ранку воно мені випалилось, і все. Це було затратно фінансово менше, а цього року побачимо, як буде, хоча, кажуть, що цього року вже немає тих пільгових.

А які у вас є професійні плани на майбутнє?

– Ми збираємось вже не перший рік, хочеться поїхати десь ще. В Польщі є дуже хороші ярмарки. Ми щороку подаємо проект, але щороку то карантин, то закрились. Хочеться себе ще десь показати за кордоном. В Прибалтиці, в Литві є хороший фестиваль. Також десь у мене є контакти Марини, але все таки важко туди добиратись. Ну можливо, все можливо, потрібно тільки зареєструватись, як громадська організація, писати проекти, вигравати тендери, можна навіть заграничні, вплоть до того, що я чув, навіть Америка інвестує певні кошти. Ну вот у 18-му році, що ми їздили в Іспанію, були в Барселоні, у 16-му році я їздив у Білорусь та Хорватію, тоді був якраз такий період, щоб щороку чи через рік приймати таку участь.

Переїхали би жити в іншу країну?

– Ну це таки питання, да, ви знаєте, воно тут двояке, можна сказати, тому що ви знаєте, ви зараз, молодь, ви бачите зараз краще всі ці сторони Європи, наскільки вони ці самі. Нам же якось довелось прожити і себе за це краєш, не краєш. Все рівно якісь такі wspomini ну вот, як так? Я зараз дивлюсь ці інтернет канали європейські, де в них 56-й рік, стиральна машина, автомат з просушкою, а я ще 88-й рік. Ще мама мене просить, ось була у нас ця машинка, але все одно мама ще просить, і та така тертка дерев'яна, і зверху клалось мило, і я ще на тій дримбі думаю, ну чого так? Я пропрацював з комбайном, ще у 1984 році я з батьком, ми получили нового комбайна СК5 «Нива», з кабіною з сенсорами там були. Тепер. коли почала ця техніка приходити з заграниці, з Європи, Жондір 82-го року чи що. Я як подивився: гідростатика, кондиціонер. І думаю, йо-ма-йо, я у 84-му році паралельно з тим америкосом чи там німцем, він їхав і віддихав, а я тут, як шахт'ор, окрім зубів білих, все було чорним і це, знаєш, починаєш думати, а чого так? Так, я розумію, Африка до сих пір бігає, це 100%, я також не міг зрозуміти, чому це так. До сих пір ці, якби сказати, європейські племена, колонізували Африку, вони не дають їм розвинутись. От то вони могли той бізнес з Сафарі туди-сюди, вони просто не дають їм розвинутись. Я задавав собі питання, ось просто так, чому так? 21 століття, мобільність, все. Але ні, вони ще голі зі списками, просто їм не дають розвиватись, ось так само і нам не давали бачити, що десь живуть краще. Хоча, психологічно вот сказати. до прикладу, ви будете собі будинок. По ліву сторону у вас живе хазяїн, в нього хата мощна, забор такий, а по праву сторону пофіг, а забор, там щось на хазяйстві, вот, з кого ви будете брати приклад?

Мій принцип життя... Закачав рукава - роби і прикладом своїм покажи, що це можна. У мене навіть така психологія, що я не можу спокійно дивитись, коли навіть лежить просто бумажка, мені хочеться підняти та кинути туди, де воно має бути і тоді, якщо кожен так робив би. У нас би тоже була європейська держава, але у нас ще тоже багато хто живе ще тим совдеповским часом. Я дуже

багато спілкуюсь і один, він, до речі, трошки старший від мене, замок розвалений і він каже, що при совдепі тут був пансіонат, він тут не розвалений. Я кажу, а хто забрав у вот тих корінних людей, котрі будували цей замок, в них є діти і в дітей є діти, то треба було забирати? Так я вот хату, як спадщину свою, а пусти хазяїна, кому на це все пофіг. Він же завтра з моєї хати зробить Бог його знає що. Ну цей стереотип, ну тяжко йому. пройде ще десятиліття, ще ті пенсіонери прокомуністичні, як той казав, що усі ми смертні, проживуть, а далі вже психологія поміняється. Як нас 300 років гнобили, то це не робиться за один день і навіть за 50 років не робиться. Це також потрібно ну до століття. Все зміниться, то тоді я, якби це сказати, впевнений, що ми, українці, ми - проєвропейська держава, ми багато різнимось, у нас є історія, культура, традиції, не запозичені, а наші корінні, то заслуговуємо на те, щоб на своїй землі жити достойно.

Ну, а є кому зараз передавати ваші знання?

– Ну на даний час немає, я коли працював, то сусідський хлопчик приходив. Я йому показав повністю весь процес. Вони цепляли ручки. Ложили, декорчики якісь робили. В малого є міні колекція цих виробів. Мисочка якась розмальована і я це все складаю. Навіть є його перший персональний виріб. У 3 роки він там сів і щось зробив своїми ручками. Я взяв і написав, що тут Сашці 3 роки. Я це все складав. Я знав, що прийде такий час. Я трошки далекоглядно дивлюсь на це все. Що прийде цей час. Ми були на фестивалі одному і Світлана давала майстер клас по одному розпису. Він сів і цих дві мисочки. І зробив дві чи чотири, але як раптово пішов дощ, то я зберіг тільки дві. Я ці мисочки також зберіг і там. В мене є колекція і коли ми виставлялись в обласному центрі. Але я ж кажу, можливо, колись і щось прийде. Схоче? Круг є. Навчиться. Технологію знає, це все. Він допомагає нам ложити. Це вечером прийде і сидіти, ось це, камінчиком затирати. Це дуже нудно і довго і це він допомагає нам робити.

У вас є мрія?

– Ні знаєте. Мрія ото, що я казав, що десь якісь фестивалі відвідати за кордоном. Побачити, як живуть другі народності. Це дуже цікаво. Я ж кажу, що ми були з дружиною і їй також сподобалось, що ми були. Іспанія і Хорватія. Ну і, звичайно, хочеться десь більше подорожувати, десь хочеться, щоб ось. Ну, незнаю

«Мені всерівно, хто на мій город зайшов, я любого завалю.»

Ми сюди приїжали, ми їздили на якісь шашлики туди-сюди. Да, звичайно, знаєте, я от не то, щоб воз'єднався, там той самий Советский Союз, чи шо. Потому що мене оце, якби сказати, ше відношення оцієї системи, я не скажу, що це совдеповска, це ше сталінська, наведено, система, або ше й Петра І, чи то

Катерини, до самого українського народу. Вона мене, якби сказати, ще з дитинства. Ну, наведу приклад. Колись було три канали, «Первий», «Другий» і іctv, пізніше появилось Т2, було да, два канала на цьому, «Десна-308» телевизор, і показували кіно. І я дуже, і дуже радів, коли кіно було або «Одеса Фільм», що це Україна, або імені Довженка кіностудія, і не то, що я скажу, чого мені не подобалося, коли були колхозні робочіє Мухіна, ото молотися «Мосфільм», бо якщо показували. В нас же ж як, я даже братові задав питання, він каже: Большая отечественная война, та яка отечествена, як це була Друга світова, весь світ воював, весь світ воював. Німечину розділи на три частини, кусок взяла Франція, а оцю Берлінську стіну, що совдепія зробила, бляха-кусок, Америка кусок цей самий. І, як ті люди шли під Советским Союзом, як тікали, бляха, бо вони бачили, що там краще життя. Вони на воздушних шарах перебирались туди, розділили це, щоб більше Германія не змогла, якби це сказати, підконтрольна, щоб не могли вони більше воювати. І цей самий, Гітлера того повалили. І коли показували цю Другу світову війну, і обовязково, якщо людина здавалась в плен німцям, або здрефила, що чутлі штани не намочились, то вона мала мати українську фамілію, і казати, що таке. Це мене тоді вже, та я ж не такий, вже душа кричала, я ж не предатель, ну чо ж ви так показуєте цього українця, що він здався, бляха-муха. Хоча росіян було півтора мільйона, чи що армія Власова. А українців, да вони просто воювали за свою землю, вони і німців довбали, і кегебістів - всіх довбали, їм пофіг. Мені всерівно, хто на мій город зайшов, я любого завалю, бляха-муха, я не розбирався, чи ти, ти тоді мені побачив. Так українці поступали, а показували нас, оце мене тоді бісило, показували нас, як предателів культури, як знищили, зараз ми більше їздимо туди, на західну Україну. В них розумієте, в них залишилось, да там не скажеш, вот взяти Ужгород, я був шокований Закарпаття воно говорить всьо по російській я шокований, Львів, Тернопіль, чисто по українські, а там... Но вони ще самі не знають, до кого вони приграничні. Города взяти ті самі, як ці, від Угорщини, як цей курортний городок, що вони навіть паспорта получили, вилетіло з голови. Проїжали ми через цей город, як я їхав на Хорватію, а від Росії, вот ці Донецькі, вони самі, вони, звичайно, туди більше, цей самий. І коли в 25-х роках там українців... і заселили росіянами, вот і вони кричать, що це наша земля.

Але судячи з того, що мого діда згноїли комуняки, бо він не підчинився і не послухався, як би сказати, то під час Великої вітчизняної, як в нас говорили: только вперед, ні шагу назад. Немає, коли дід розказував, що на трьох чоловік була одна вінтовка. Вот, колись подивитеся кіно «Враг у ворот», там показує, як брали Сталінград: первий біжит, застрілили, падає, подхвативает вінтовку, одному давали вінтовку, а двом заднім давали тільки патрони. Той біг з вінтовкою, і якщо його вбили німці, то він підхватив у цього вінтовку, свої патрони вставив і стріляв. Якщо тебе вбили, третій ззаді біжит, оце так дід розказував. Їх називали чорнорубашіками, їх під лясами кинули, і вони так, на трьох з одною вінтовкою воювали. І от, мій дід був там сержантом, чи що, не підчинився, і 7 років йому впаяли. В 50-якомусь році він вийшов, пів року прожив і помер. Потому що, ну звідти тяжко.

То я кажу, я був радий, як ще тільки стало, ще тільки незалежна Україна, я за Чорновіла, я за Чорновіла голосував. Я підтримував це, ми перші на сільській раді з пацаном прапор України наш присобачили, ще в клубі, він з другого поверху, я тримав драбину, щоб не впав. Я не знаю, патріотично я був, я знав, ми, як би сказати, все рівно, я не міг служивши. Вже, не як в таких, хороших війсках служив, і ми були, наш полігон був в Литві. І от, я не міг поняти, чо це так. 15 республік, казахи, узбеки, цей саме, прибалти. Європа, 86-й рік, 88-й. Європейці, газончики пострижені, ніде не бумажички, ніде не накидано, чьо так, ну чьо так. Дві руки, дві ноги, голова, а живуть зовсім по другому. Я не міг тоді зрозуміти просто, то тоді була зовсім друга нація, зовсім другий стеріотип, менталітет ж другий, вони зовсім по іншому жили. І от, коли їх в 39-му році подсоєднили, а потім вони самі відсоєднились в 90-х роках, я якраз був, під час того, як вони від'єднувались. Я в 90-ті увольнявся, вони хоть мирно відсоєдинились, ми не змогли, вони, наскільки були це. Але зараз, там настільки крові, от проросійської, дуже багато. Ше споріднилилися, так само, як наші козаки споріднювалися з цими. Знали вони, шо коли церкви, не міг поняти, шо це належить московському патріархату, настільки внедрилися вони, шо це важко.

Ви пам'ятаєте, що відбувалося у період встановлення незалежності в державі?

– Я ще тоді, в ті часи, їздив на західну Україну, у Львів. Бо в мене там служив сослуживець, він зараз у відставці, але знаєте, чесно, їздивши туди, тьотка була на півдні, цей самий, і поїхавши туди, ну шось мені так казали, шо Бандери. Но там, коли ми їхали, може, вони знали, шо от якщо... російську мову, зовсім інше відношення, а коли українською, то вони цей саме, один поперед друга, ми кажемо. Як доїхати туди, туди то, їдь сюдою, я їду, я їм покажу всьо, я там, де ходю, я там їх проведу. Бляха, думаєш, шо цій людині сказав, воно на третій сходиш, настільки цей самий, шо мене це поражало, шо люди. Ну, потім наскільки вони вже жили по європейськи, якщо в кафе заходимо, я дивлюся, бляха. А ми тоді, якраз купляли, я їздив в Молдавію, ми коня купляли, бо в мене гроші там рускі, ми їздили на Москву, туди-сюди, заходиш в кафе, забиті полки цим вином, коньяком, сидять молоді люди, туди-сюди. Бляха, нас вже оце, давай, сидять спілкуються, каву п'ють півгодини.

І так само, я Америку не признаю, потому шо там тоже гіпер держава, яка тримається, бюджет якої тримається на війнах, тільки війна, за цей самий, вони тоже за цей самий. Але незалежність треба виборювати, самостійність.

Скомороха Антоніна. Колишня працівниця молокозаводу

Скомороха Тоня працювала бухгалтером у колгоспі та на молокозаводі, який будували за участі її чоловіка Василя. Бабуся проживає у селі Мокра Калигірка

Черкаської області. Наразі на пенсії та доглядає за господарством. Мала можливість із чоловіком переїхати у інше місто, однак обрали для себе – розвивати у селі виробництво молока. Важко пережила смерть Василя та довго вчилася жити без нього.

Де ви навчалися?

– Після закінчення школи, 10-го класу, я поступала у Чернігівський кооперативний технікум, і пройшла по конкурсу. Приїхала додому і поїхала поступати без екзаменів в Уманську бухгалтерську школу.

Закінчила. Після закінчення бухгалтерської школи мене управління сільського господарства направило у Ямпіль, в бухгалтерію. У колгоспі на бухгалтерії працювала. Там не хватало кадрів і всіх молодих, бо було 25 кілометрів від району, ніхто туди не хотів їхати. Нас туди направляли молодих. Я там працювала помішником бухгалтера. Потім, після, пропрацювала там і вийшла заміж.

Після дікрету я пішла працювати у бібліотеку. Там я пропрацювала, в бібліотеці, 8 років. Да. А тоді ми переїхали в Тамільський. Та те, в мене, там ми переїхали в Тамільському районі, і в Тамільському районі я працювала на сількасі. В Черкаській області, в село Городашівка. Там я працювала в сількасі 7 років. Ми не жили в Городашівці, ми вже переїхали сюди. Я ж кажу, дід був у Торонто, я була на чемоданах, то туди кидали його, то всюди кидали.

А чоловік ким працював тоді?

– Він у Ямполі працював зоотехніком, а тоді поставили його - секретар факторної оптимізації.

Коли переїхали в Мокру Калигірку?

– Приїхали у 88-у році. Направили Василя, діда, направили сюди директором молокозаводу, но воно не молокозавод був, а прийомний пункт молока. А тоді построїли новий молокозавод. То ми обоє працювали, я працювала на прийомці молока, а дед - директором молокозаводу. І звідти і пішла на пенсію.

Скільки років пропрацювали на заводі?

– У 88-у році ми приїхали, а в якому році я пішла на пенсію? Чорт його знає. Боже, в якому це році? Онук Ростик родився, я пішла на пенсію. Ростик у 97-у, да? Оце з 88-го по 97-й, 9 років оце я працювала на заводі.

Не було бажання переїхати у Черкаси або просто у більше місто?

– Ні, бажання, не було, бо чоловік, ну як, чоловік вже працював тут директором, то не могли ми нікуди їхати, сиділи тут собі. Уже построїли хату, збудували хату, то вже нікуди не, діти появились, тут у школу ходили, то вже не було як виїжджати.

Чим подобалося ваше село?

Да. Мені подобалося. Якраз це було, мені тут подобалося, в цьому, в рідному селі.

Ну, село велике було, раніше воно було районний центр, а зараз це селище міського типу, зняли, ото як була ця... Як аварія була, то ми зразу, то після Чорнобиля зняли нас, щоб була Чорнобильська зона, то замість смт поставили село.

Ну що, тут багато підприємців, бо в нас будинок інтернат є, раніше працював плодоконсервний завод, ПТУ, профтехучилище було, тоді хімія була, ну не хімія воно, а як це називається там... Боже, як це воно раніше називалося? Була сільськогосподарська техніка і там працювали люди, воно як раніше, ну як же воно раніше називалась? Багато підприємців було, то так і прижилися, та й не це, нікуди вже не виїжджали. Ну і мені нравиться.

Тут в селі робота є, бо в селах ще й немає роботи, ось. Зараз у нас роботи як, на заводі роблять і зо всіх чотири газельки возять людей на роботу, зо всіх сіл. А в людей же ж немає роботи, сидять, а це сюди їздить на роботу, та й.

А що входило у ваші обов'язки під час роботи на молокозаводі?

– У мої обов'язки, раніше когось, позвозили на завод молоко. Ми робили аналізи, чи воно не кислий, чи вона якісна, чи не було води в ньому, ну в общем, зробили аналіз, а потім моя місія - викачати машину у танк, а тоді до нас приїжджала з Тального. У Тальному був великий молокозавод і звідти забирали в нас молоко на Тальне. А вершки ми робили, то сметану, і відправляли у мережу, а кислі ше. А потім, пізніше, почали робити масло і відправляти у мережу, у торговельну мережу. Ну це такі обов'язки. Ну, мої обов'язки були тільки прийняти молоко і отправити на Тальне. А там і на цех видати молоко, скільки там треба. А остальне вже там мастера були. Я була мастер на прийомці, а там мастер був молоко, чи цього цеху, де молоко виготовляли, робили сметану, творог.

Не важко було. У нас дуже дружній колектив. Між собою ми дружили. Ми весь час, зараз нема таких, раніше нас, в кожного, в нас був зошит, там написано в кожного день народження, ми виставляли день народження. Ну якось дуже було, якось, яке свято, тоже там відмічали, а вже, і ось, як свято яке завжди на нас якісь були подарунки там, дітям, чоловік мій, директор молокозаводу, нам давав то посуду, то там ще шось.

А що подобалось у роботі?

– Як, все нормально. Молоко якісне, прийомка нормально, нічого не ламалася, отоді було працювати добре. А як якась поломка, ото тоді, а так, не було таких, шоб казусів. Ну, зимою то молоко там замерзало, лінія, то, а так нормально було.

А що не подобалось?

– Щоби як було, привезе молоко, воно кисле, а ми таке приймаємо, а куди ти його приймаєш, як його не можна приймати, куди його, закисло молоко, і починає матюкатися. А так. Ну, в нас хлопці були, не матюкалися. Дружні були, якщо щось треба допомогти. В такий випадок, молоко було їхало, була слизька дорога і перевернувся, і вилив молоко. Хлопці із молоковозів, кожний по місці, і остановили йому десь за тиждень машину молока. Ну такі от, дружні були.

Якби от запросили на роботу до іншої країни, то погодились би?

– Лілічка, сонечко, раніше нас не запрошували. Я робила у колгоспі. Бо тут не хватало людей, то роби тут.

Ще зразу, як це от, ну як, як тільки з армії прийшов, і хотів потім йти військовослужбовцем, так зразу хотіли поїхати. Але батьки збили, так і визов пройшов, батьки збили не їхати, тай ми не поїхали. Бо батьки були.... проти. А так...

Не, в великому місті ніяк, як би краще там, там більше людей, тим більше обладнання, та й цього, та й нас тоже було нове обладнання, бо він з наново стрів. Там мало бути плодоконсервний завод, а тоді розформували той завод. То заводу не стало, плодоконсервного, та й став молокозавод. У нас тоже боронування, но не таке, як у місті. У місті нове обладнання, все. То, звичайно, краще. Оце от я їздила в Черкаси, як було посилали нас там на цю, на нараду чи семінар, то ясно, що там краще. Але ми так привикли до села, то нам і у селі було хорошо. Зручно.

Була якась допомога від держави вашому підприємству?

– Було таке от що і від держави якась допомога, ну трохи давала держава, але ж це... Нє. У нас на завод, то в нас був директор, по таке виробляв козеїн, то гроші у нас були. Ну, воно як, кидай його згусток, а це робили, роблять козеїн, робили з апарату, там ще добавляли само оце, як пупи курячі, оце отой самий козеїн.

Для чого? Ну от робили з нього там, то там його відправляли у Луцьк. То гроші були, зарплати у нас дуже хороші були. Поза системою було, та й за це директора зняли. Із Черкас генеральний директор приїхав. “Що ж це ви таке робите? Де ви гроші берете, що зарплати такі хороші людей?”. А тут тобі козеїн. Та й зняли його.

Яким своїм досягненням пишаєтесь?

– Як робила в бібліотеці, в зберкасі, то там в мене поважали, я мала велике, хороші показники у роботі в бібліотеці, в мене подяки є, і зберкасі. А на заводі, як чоловік, як директор, то які, то шо, він мене поощрять? У нас було три мастерши, ми з одного року, у нас була дружна сім’я.

Який момент у житті вважаєте найщасливішим?

– Як родився перший внук. Тоді всі були дуже задоволені, і дід, і ми всі задоволені. Це була така радість, наче, а так то...

А відпочивати їздили?

– Да. Їздила я, чотири рази я відпочивала. Перший раз от, чоловік, от дід, їздив відпочивать, 12 днів він, а 12 днів я. А разом нє, разом ми не їздили. Не було, на кого покинути хазяйства. То ми так, чередувалися. У нас було хазяйство, як на молокозаводі робили, корова була, свині, качки, гуси, кури, та й через то.

А куди їздили саме?

– У Львівській області, там саме санаторій для військових раніше був, а зараз я не знаю. Ну хороший санаторій, грязі не привозні, а природні. І була у Сумській області тоже, двічі я там була. І в Кіровоградській області була, “Гусарське Урочище”. На морі один раз. Як кажуть, умру, і на морі не буду. То це я вже поїхала із сином, це один раз.

Який момент найгірший у житті?

– Поганий який момент? Самий препоганий момент був, як заболіла невістка, робили їй операцію, невістка як заболіла, тоді сильно великий удар у нас був. Тоді ще, через 5 років, заболів дед і помер.

Як переживали втрату?

– Дуже важко. Син мене даже забирив, я більше була в нього, він мене оце, щоб, щоб я трохи входила в колію, він мене возив у ліс, ми їздили. Він забирає, поїдемо в ліс, гриби тоді саме були, та й поїхали на квітки. Або щось там, якісь гриби будемо збирати, то давай я тебе повезу до друзів, до тих, що ми дружили, туди він мене возив. Ну, дуже, весь час він, і рано, і ввечері дзвонив. А дочка, то ходила. Тільки дві неділі, то я була тиждень із Вікою із Віталіком, а тоді з Віталіком тиждень, тоді сама. (Про онуків)

Чувствовала самотність, бо я, як був чоловік, то я собі знала, от роботу хатню, а як помер. Я ні в збіркасу, не в Приватбанк не ходила, нікуди. Треба було, що мені треба було, він мені достане, і це во. А тоді, як осталась сама, то вже привикала, що самому. Ну дуже важко було. І зараз осьо. Дітей, і наче жалко, то більше зараз сама собі я. Я ото виходів, як ото уже осталась сама, як Віталіка не було, Віки, то я собі ото стою, тоді ще тепло було, я встаю собі, йду на город, на городі побула, посиділа, попід хати, но в хату не заходжу, бо сильно важко було. Або в літній кухні посиділа, або полежу, а тоді йшла знов на поле, на город. Дуже важко.

А чи маєте зараз якусь мрію?

– Мрію? Що я мрію? Діждатися правнуків. А то умру, і правнуків не дождусь. Ну вже один намічається, то може узілок розв'яжеться.

Олена Щербань, етнологиня

Олена Щербань відтворює українські традиції та розбудовує зелені садиби у селі Опішня Полтавської області. Етнологиня вважає, що розвивати себе можна будь-де, а успіх залежить тільки від бажання та докладених зусиль. Виховує чотирьох синів та мріє виховати їх достойними українцями.

– Мене звати Олена Щербань, я етнологиня, докторка технічних наук. Я живу у Опішні разом зі своєю сім'єю, з родиною. У мене є етноосвітський осередок, у мене є три музеї: музей тканин, ляльки-мотанки, Музей живого хліба, музей звареного борщу. І це наше робоче місце, в якому ми живемо, 20 годин на добу,

точно. Але у нас є ще окреме місце для проживання, тому що в мене маленькі діти зараз, мені треба, щоб я не змішувала гостей зі своїми дітьми. Борщ в мене діти їдять той самий, що їдять гості, тому що я готую борщ для себе, а потім ми також часто пригощаємо борщем гостей. От, але проживаємо ми окремо. Ми і гості проживаємо окремо, тому що для нас це неможливо, в першу чергу, і для гостей. Але ми мешкаємо в Опішні. Просто, маємо кілька місць проживання.

Чому ви залишилися у своєму маленькому селі, а не поїхали у велике місто, щоб реалізувати себе?

– Для того, щоб відповісти на питання, чому я залишилася в Опішні, саме перше, я в Опішню приїхала. І я в неї приїхала молодим спеціалістом, я приїхала 20 років тому в музей гончарства. Це було моє перше місце роботи. Тоді в структурі музею гончарства був колегіум мистецтва Опішні, школа, а я вчителька. Вчителька історії і економіки. Вчителькою історії, я знала, що буду з 8-го класу. Батькам я про це заявила в 14 років. І тому, коли мені зараз, сучасні діти говорять, що їм тільки 16, або 18, і вони не знають, ким вони хочуть, мені це дивно. Бо я порівнюю до себе, міряла тільки я, і я собі думаю, як ви у 16, 18 не знаєте, ким ви хочете бути.

Думаю, як це так, це мені дивина. От, і оскільки я закінчила історичний факультет, я дуже любила навчатися, я дуже любила школу, закінчила зі срібною медаллю школу, я дуже любила інститут, навчатися любила, викладачів любила. Ну, і перше моє місце роботи - це школа, де я рік пропрацювала в колегіумі мистецтва, і я зрозуміла, що я вчителька, мені подобається, я вмю. Це все я зрозуміла через відгуки дітей і батьків, що їм історія, нарешті, стала зрозуміла. Я вам скажу зараз такий, це вже не секрет, це ніколи не був секрет, в інституті ж нас навчають, ми тільки починаємо розуміти, зокрема, хід історії. А коли я цілий рік викладала історію всі 5, ну починаючи з 5-го класу по 11-й, я сама собі систематизувала знання. І от тоді, я стала вчителем, але не стала ще істориком. А потім мене запросили на роботу в музей гончарства - це інститут керамології, це науково-дослідна установа. Ну і там я зрозуміла, що я буду писати кандидатську. Я хотіла писати кандидатську ще з інституту, але я не знала де, як, і за яких обставин. Потрапивши в музей гончарства, я зрозуміла, що у мене є науковий керівник, Олесь Пошивайло, доктор наук, я зрозуміла, що етнографія мені до снаги, бо він етнограф, і я буду писати на тему гончарства, бо я в музеї гончарства, і це була тематика інституту і тематика музею. Ну, і так вийшло, що я захистила кандидатську в гончарній школі Опішні. І я, 12 років пропрацювавши в цій установі, це була любов, це була любов з першого погляду в мене, я полюбила цю установу. Але я змушена була піти, бо, ну тут тільки особистісне, я його і не приховую, вже давним-давно не приховую. Олесь Миколайович, мій перший бос, мій перший науковий консультант, мій перший вчитель науковий, не рахуючи викладачів інституту, ну, він забажав, щоб я пішла. Ну, і я собі пішла. Але, я вже пішла не просто так.

Чому забажав, щоб ви пішли?

– Я не можу відповісти на це питання.

Ви йому ставили це питання?

– Я йому ставила багато разів запитання. Чому, Олесь Миколайович, ви не сприяєте захисту мною кандидатської? Він не сприяв. Він не поспішав зі мною. Я поспішала. Він мені розказував, що я ще зелена і не готова. Але коли дисертація лежить після аспірантури 5 років, її вже перечитали в Києві і у Львові, у провідних наукових установах по моєму профілю, то я вже зрозуміла, що тут іде уже особистісне та стримування моєї кар'єри. Але це воно уже є, як є. І я, в Олесь Миколайовича, багато чого навчилася. Він створив у 1986 році музей гончарства, створив його в селі, провінції. Він сам звідсілля, він опішнянин, він зробив так, щоби ця провінція, скажем так, це село, Опішня, воно звучало. Воно зараз звучить за рахунок музею гончарства, без зайвих перебільшень і применшень, це є факт. І я, як учениця, я це побачила. І в цей час, в мене вже тут сім'я, я народила першого сина. І я собі подумала, що, ну, що я тут, якимось, де себе знайду. Але ж, втративши роботу, я зрозуміла, Боже, що мені робити, вже треба їхати кудись у Київ. Я знаходжу місце роботи у Києві дуже швидко. Буквально за тиждень, у мене вже було місце роботи наукового співробітника. Я знаходжу місце роботи в Кременчуці, я стала викладачкою. Рік викладаю в Кременчуці, їжджу туди сюди. Потім моя доля так склалася, що я працювала в Харкові, в академії культури, в музеї історичному в Харкові. В Києві я працювала в музеї історії десятичної церкви, це тоді, коли він ще засновувався. Тобто я отримала досвід музейника, серйозного музейника. Тому що в інституті керамології музею гончарства я не отримала досвіду музейника. Я була старшим науковим співробітником, який займався наукою, це був мій основний обов'язок. Але ми, всім колективом, ми все будували, прибирали, ремонтували, готували якісь заходи. І це теж був фантастичний досвід. Я навчилася, я, скажімо так, вимастилася, я виговорилася, я зрозуміла, що я хочу. Ну, і в 2012 році, вже я йшла не в пустоту, в мене вже в Опішні був будиночок, і ви його бачите, це музей ляльки-мотанки, він в мене був придбаний в 2016 році, ой, Боже, в 2006 році і в 2010 році, він був запущений в дію, перший будиночок, я його купила голим, босим. Я хотіла цей будиночок перепродати.

Він не був облаштований?

– Та абсолютно, та кому він тут треба. Це ж я уже облаштувала сама. Це голий, бо цей будиночок бідняків дуже великих, просто людей бідних, які навіть ніяких не залишили після себе, хоч би табурет якийсь, знаєте, хоть би столик який. Просто гола, пуста хата.

Звичайна сільська домівка?

– Та, ні. Є в селі такі хати, що вони повні збіжжям. Ну, якась скриня, якийсь диван, чи там якась шафка. В цих людей взагалі нічого не було, так вони жили. Ну, я тоді не думала про це все, що в мене тут і колись музей буде, в мене і осередок просвітницький. І воно мене просто, скажімо так, заякорило, я таке слово вживатиму, якор такий от в мене тут з'явився. Я зрозуміла, що за 4 роки ніхто його тут не купує це все, я його за дорого купила, за дорого його не продаси, я це зрозуміла. І я в 2010 році відкрила тут перший музей тканин, ляльки-мотанки, 19 грудня 2010 року. А ще 2 роки я працюю в музеї гончарства, але стосунки вже напружені, я розуміла, що рано чи пізно я піду з музею гончарства, але я пішла, закінчився терпець, це була така моя трагічна історія в моєму житті, але я її пережила. І мене недавно журналісти питали, скажіть якусь сумну подію у вашому житті. А я навіть не згадала цю подію, бо це вже для мене не сумно, я просто пережила.

Чому для вас це було сумно?

– Я втратила місце роботи, любиме, я втратила надії, сподівання, я мріяла, що я тут побудую кар'єру, що як лучшего співробітника, що я не просто старшим буду, що я можливо, буду завідуючим відділом, і можливо, навіть, найбільша моя планка, що я би хотіла, я була би заступником директора. На директора я ніколи не мітила, тому що я жінка, а він чоловік. Директором має бути чоловік, це моє тверде переконання. Як вчителька, я може зараз це скажу, як недоречно, директором школи має бути чоловік, а заучками нехай будуть жінки. А то, коли жінки беруться директорувати, в мене є своя думка, своя позиція. А дітей коли народжувати, сім'ю гріти своїм теплом? Коли ти директорка, ти просто зайнята вічно всім. Тому що я вже зараз говорю це, як директорка. Мені вже 41 рік, і я вже директорка трьох, це приватні музеї. Звичайно, що вони живуть життям приватним, вони живуть так, вони підлаштовані під гостя. Гостя сьогодні немає, і я цьому дуже рада, тому що, я сьогодні, відносно, вільна. Але сьогодні у мене є журналіст, я не вільна, бо у мене є інтерв'ю. Але моїй дитині наймолодшій, 20 днів, і я теж повинна йому приділяти увагу. Це добре, що він зараз заснув, і я можу з вами говорити. Бо це теж дуже важливі нюанси в житті, коли будуєш кар'єру і коли приділяєш час сім'ї, ну це неможливо. Недарма, Макаренко був одинак, і він зумів написати купу книжок. А тепер згадайте, як стати великим педагогом, якого я, в першу чергу, і шаную, і його методуку. Бо при сучасній ситуації виховання дітей молодого покоління, з ними треба бути строгими, вимогливими, дисциплінованими і режимними. Це те, що було в Макаренка. Його педагогіка, вона строга, дисципліна і режим. Я просто поглядаю в віконце, там в мене маленький, я його просто бачу, як він там ворушить ручками, а папа підійшов. Яким чином я тут лише?

Ви говорите про Олександра Куденця чи про Пошивайла?

– Пошивайло. Олександр Кудинець - це окрема історія. Це мій учень, Олександр Куденець, це мій учень, це мій кум, зараз уже нинішній. Тому що я першою заснувала сільський зелений туризм у своєму музеї «Лялина світлиця», а він виношував цю ідею, він думав про це, він боявся. Але, коли ми познайомилися, ми якраз познайомилися в той період, коли в нього була матеріальна база, в нього були гроші на це. Йому допомагали батьки, дві родини працювало на це, він з дружиною, його батьки, які вклали в розвиток, які будували будинки спеціально для гостей. В мене інша ситуація. Я не будувала будинок, в мене був будинок, такий-сякий, бідний, який я власноруч: я, мій чоловік, моя дитина, ну це ж ви самі розумієте, самі, вдвох. Ми там щось побілили, щось ми там пофарбували, щось ми там нанесли старожитностей. І ми не побоялися заявити світові, що ми тут проводимо перші вечорниці, що ось, ми будемо робити, якраз на Миколая, ми будемо реконструювати календарні обряди, родині обряди. Тому що ми науковці, ми це знаємо. Ми історики, я влізла тепер в етнографію, я закінчила аспірантуру по етнології в інституті народознавства. А зараз так склалося, що я, через 20 років, працюю в інституті народознавства. Я тепер старший науковий співробітник відділу історичної етнології, під проводом академіка Степана Григоровича Павлюка, це мій науковий консультант моєї докторської дисертації. Я тепер, за 20 років, стала докторкою, і по етнології. І тема моєї докторської, бо кандидатська була гончарні школи, але докторська не відкотилася від гончарства, це став глиняний посуд у культурі харчування українців. Докторська - це взагалі була моя любов-любов. Бо це було харчування, це була культура, бо це були горщики, глиняники, глечики, які я полюбила тут, в Опішні.

Тому що, я народилася сама поблизу на хуторі, біля Диканьки, мамочка мене записала, що я народилася у Харкові. Реально, я народилася на хуторі поблизу Диканьки. Бабуся мене, перші 2-3 роки виховувала маленькою, прямо так, з сосочкою, з молоком, і з її балачками, казками, її пеленою, я викачувала, мене бабуся в пелені, вона мене колихала, вона мені розказувала казки, я чула її мову, я покохала її рід, взагалі, весь родовід. Я стала закохана в українське сільське, традиційне, сьогодні не модне, як би це мені не розказували, що це актуальне, нічого подібного, всі вибираються у місто, всі хочуть бути європеїзовані, всі хочуть бути лакшері, починаючи від їжі, закінчуючи одягом там, і так далі, музикою, і так далі. Ось ця вся автентика, вона не модна, тому що, у нас в Україні не модна етнографія, у нас немає уроків народознавства ні в садочку, ні в школі. Так воно нікому не треба, насправді, а все що робиться, навіть хори величезні там, хор «Вірьовки», чи там... Я зараз не буду паплюжити нічий заслуги, але є багато кітчу, дорослі жінки виходять в вінках на сцену, це не несе ніякого виховного моменту, з точки зору етнографії. Тому що, доросла жінка, не може вдягати вінок, вона вже не дівчина, це вже не логічно. І як я, як вчитель, буду це виховувати в дітях. Отак, якщо ідеали з телебачення будуть отакі, ну

тобто, йтиме резонанс, і в розрізі моєї теорії, і тоді хтось з нас не правий.

А це все любов, це все через етнографію. Все ж таки, як я залишилась в Опішні? Так, попрацювавши в Києві раз, попрацювавши у Харкові два, попрацювавши, у мене є запрошення і за кордоном, почала багато їздити із 2012р. За кордоном, я почала бачити людей.

Де ви бували, куди запрошували?

– Я була в Угорщині, я була в Італії, я була в Німеччині, я була в Польщі. Першою була Польща, а потім далі понеслось. Я була у Швеції кілька разів.

У справах?

– Робочі візити. Тому що, це повністю оплачувала та сторона, це були їхні квитки, їхнє все, моє там перебування, проживання, харчування. І я їм розказувала про етнографію України. Ви розумієте, мене запрошували, як науковця. Перша поїздка була, я виграла малесенький грант, але він не був грошовий, це була робоча поїздка, сільський зелений туризм, мій досвід, заснування моєї садиби. Я там була, серед цих жінок, нас там було, 12 чоловік було, я там була найкраща. Я там написала проект, в мене ця світлиця діє з 2010 року, а я 2 роки поспіль пишу проекти бізнесу. Ну, я не знала, що треба бізнес-проекти писати. Виявляється, воно діє без бізнес-проекту. І отримується, мій досвід історикіні, викладачки, а я зараз і менеджерка культурної індустрії, і отримується, адміністратор і бізнес-леді. В мене вже купа всяких, можна себе називати як завгодно, я сама це все роблю, без адмінресурсу і без коштів державних, бо це ж все можна робити за фінанси чийсь. І воно так в мене, доля склалася, що я їздила по своїх поїздках, я почала вже працювати в Харкові, в музеї історичному, а потім перейшла в академію культури, мене запросили в докторантуру, я пішла. Але, «Лялина світлиця» розвивалася, тут туристичний осередок був, і він у мене жив сам по собі. І я час від часу, звичайно, їздила додому кожен тиждень, це так, таке життя було, на 2 місяці. Дуже важко було, із дитиною, і хлопця вчила в школі, Він трохи шкіл міняв. Але, цей осередок я не полишала. А на сьогоднішній день, останні 3 роки, нам вдалося з родиною, я тут більше, найбільше часу я тут перебуваю, я більше почала приймати туристів, бо я є. Я можу приготувати, можу розказати. Я побачила, сама в собі, що мої здібності, а вони в мене не змінилися за моє коротке, все ж таки, свідоме життя, за оці 20 років, я хотіла завжди освіченості, я весь час себе самоосвідчую. От у мене зараз лежить книжка філософії Леоніда Смержа, ну от я люблю. Ну оце бачите, це так дитину годувала, там щось це почитала, філософія стародавньої Греції, ну я сьогодні читала про функції філософії. Мені це треба. Я люблю дуже стоїцизм філософський, він там спокій зберігайте, я така вся енергійна, взбаламошна. І я зрозуміла, що я хочу заякоритися, все-таки, в селі. Бо для мене сьогоднішні цінності, я їх не могла колись озвучити, але я їх зрозуміла

інстинктивно. Я хочу їсти натурально їжу, тобто гарбуз, який виріс у мене на городі, я його полола, з дітьми полола. І я їм казала, що ми садимо гарбуз, ми його потім зберемо, плід, будемо лузати насіння, їсти гарбузову кашу. І це, в цьому є великий сенс. Ми їмо натурально їжу. Я хочу пити воду, відносно чисту. Бо вона, у Києві, в Дніпрі, у Львові і де я тільки не була, у Харкові, у Херсоні, у нас нема в Україні води. Це при тому, чистий, питної, нормальної води, яку можна пити з річки, так, як пили колись скіфи, як пили колись князі киево-руські, як ще колись пили козаки, і ще, мабуть, пили кріпаки у 18-му-19-му столітті. А тоді, коли ось ця промислова революція, і ось ті всі наші, великі наші зміни, промислові, геополітичні, призвели до того, що у нас немає чистої планети і чистої води. Але в селі, вона відносно чиста, в мене тут артезіанська свердловина, я ще вірю в цю воду, я її п'ю, я живу, я жива. Бо в Харкові мені не було чого пити. Коли я приїжджаю в Київ, мені нема чого пити. І це мої цінності, нормальна їжа, натуральна, яку ми вирощуємо самі, садимо картоплю, не травимо жука, ми самі збираємо того жука. Я ж сільського походження, тому в мені воно не суперечить, я не містянка, я не живу в шпаківні. Хоча, парадокс, я живу в Опішні в квартирі, я живу в шпаківні. Я називаю багатоповерхівки, шпаківнями. Ми там сидимо і ку-ку, ку-ку, ку-ку один на одного, воду спускаєм, чи там енергетикою обмінюємося. Для мене стали важливі цінності енергії чистої, я вибираю людей, з ким я хочу спілкуватися. У місті це неможливо. Я їду в метро, і мені нав'язують свою присутність люди.

А от, оця енергетика людей, яку я отримую, вона для мене, вона на мене дуже впливає. Я, до речі, в собі відчула силу. Я сама можу впливати на людей, позитивно, бо я з позитивних людей. В мене характер такий, може здатися комусь, важкий, хто мене найбільше знає. Хто не знає, мене або одразу люблять, або зразу не люблять, і все. Це так. А хто знають, всі розуміють, що я можу бути і така, дуже вимоглива, я до себе вимоглива, тому я і до інших вимоглива, зокрема, мої діти можуть знати там. Я зрозуміла, що мої цінності, це сім'я. От, в 20 років, я ще про це не знала. Я хотіла кар'єри, я хотіла кандидатської, докторської. А в 40 років, чітко, ну це з 30-ти пішло спокійно, отак, ну до 38 років я викристалізувала собі, що я хочу сім'ю, хай в ній будуть діти. Бо в мене був спочатку один син, йому 17 зараз, 18-й рік побіг. А зараз мені Бог дав четверо синів. Ну, за 20 років, подарив мені синів, і це круто, тому що я виконала свою програму, кандидатську, докторську. Ну, в мене такі були мої цінності, захистити. Я знала, я думала, я надіялась, що це будуть у мене можливості фінансові, що це дасть мені, ну звичайно, це ж амбіції. Це мої особисті амбіції, я хотіла бути докторкою, я думала, що буду десь викладати, я буду присвячувати себе усім на світі. Я попрацювала в академії культури викладачкою, мені це дуже подобається, це моє, це моя сродна праця, це мені приносить кайф. Але, я була там бездомна. В мене не було житла, можливо, через те, мене Харків не притримав. Моя викладацька діяльність не принесла мені можливості, я бачила на перспективу, ну хоча б, 10 років, щоб ми якось придбали житло. Неможливо. Я зрозуміла, що за мою викладацьку зарплату я не придбаю житла. А тим часом, у мене в селі, в Опішні, колись куплена в кредит квартира, вона вже виплачена, і вже в мене хата, і теж вона виплачена. Це ж кредитні в мене речі, кредитні проекти. Я не боялася кредитів. Я зараз їх боюся, а колись я їх не боялася. І я

тепер цьому дуже рада. А в мене є вже хата, і в мене, в проєкті, будується ще одна хата дерев'яна. Я думаю, Боже, ну в мене ж хата одна є, недобудована, і там якась квартира є в селі. І ось це воно, мене це стримало. А ось такі, чисто побутові речі... Якби я хотіла в місто, я би продавала тут усе, їхала б у місто, але не хотіла. Я цього не хотіла. І все, у мене навіть в думках такого не було. І зараз у мене такого в думках немає, щоб жити у місті. Я не проти мати житло у Києві, я не проти мати житло в будь-якому місті України, але тільки заради того, щоб приїздити в оперу, приїздити в бібліотеку, щоб це було комфортно. Бо я, як науковець, мене зрозуміють науковці всі, і артисти всі, це ж таке, гастрольне життя. Це постійно гастролюєш, по готелях, по якихось там хостелах, ну, в моєму випадку, це по хостелах. Я ще отримала досвід за цей період, в мене такий, за останніх 5-6 років, бурхливий такий, взагалі, почався період у житті, я ще отримала досвід медійної особи, я вела цілу програму, ну, частину програми, але, програма на Першому.ua, першому на селі. І я вела програму про села, про сільський зелений туризм, про те, що я знаю. І я відчула себе, що я люблю камеру, знову ж таки, ось ця слава, в мене почали впізнавати. А тут у мене туристи, вони почали, от ми вас бачили по телебаченню. Ну, я багато сама попрацювала з 2011 року, завдяки Олесю Пошивайлу. Як він мене, це доречі, він вважав, що я його ворог, і він, на сьогоднішній день, подав 3 позови в суд, він мені робив перешкоди на захист. Я це все перетворюю, знаєте як, в любов.

Чоловіки не такі швидкі, як бувають жінки.

– Я просто була молодша, я хочу результату. Ні, я не спланувала, мені Бог помагає, бо я ніде нікому не переходжу дорогу. Я в цьому нахожу секрет. Я, якщо роблю, то я роблю все по честі, по совісті. Я ні в кого, нічого не відбираю. Я беру з нічого роблю щось. От беру, і все, своєю діяльністю. І так це ж вчення Вернадського, це його сфера

На що позивається ваш колега?

– Три позови, щоби подав у Київ, щоби мені відмінила академія наук мого звання докторки наук. А тепер подав, та вони його так все, та відфутболили, він програв ті три позова. А тепер він подав у Верховний Суд. За рік цілий, виявляється, я захищена з 2018 року в інституті народознавства, в інституті українознавства. Спецрада проголосувала за мене, він на тому захисті був, він приїздив, він опонентував без запрошення, без нічого, ну це можна, це публічний захист, він там паплюжив мене, спецраду, і всіх там, кого, хто там тільки був. І, ну це такі, неприємні речі, про них теж, вже десь треба говорити. Ну скільки вже ж можна, я про це мовчала довго, просто, ніхто не питав. А тепер, Верховний Суд подав, щоби це все перенести на початок, щоби знову на мене писати позови. Людина зайнята, значить, нічим не зайнята. Він нічим не зайнятий, бо він пише на мене купу... Якби ви розуміли, що таке позовні заяви, це по дві пачки паперів, тисячі листків, він пише позовні заяви. Це не просто заява в суд, він дає

мої монографії, він дає мої статті, він ксерокопіює мою діяльність у Фейсбуці, він мене моніторить постійно.

Але завдяки йому, я така яка я є. Я не роблю щось в поперек. Я роблю завдяки. Я йому вдячна, бо він мене виховав. У мене не було б моєї зеленої садиби. Моїх трьох музеїв. Локації, в мене не було би ідеї. І щоб зірки Мішлену отримували тут і питали в бабів рецепти. Правда, вони вмирають кожен день. Етнографія вмирає з носієм. Побутова культура нікуди не дівається, просто вона інша. Ми, етнографи, також трансформуємось. Ми ж не можемо постійно триматись за те 19 століття. Печери, пічі і так далі. Це пласт культури 19 століття я намагаюсь зберегти. Він в мене трошки усучаснений. Такий трансформований під мої потреби сімейні та гостей. Але піч ми будуємо до цих пір .

Ви своїми руками їх будуєте?

– Чоловік став пічником. Він будівельник і він соображає як треба її робити. Він розуміє. Але він враховує мої потреби як господині. Він зробив мені піч дві з половиною. Майже три цегли. Бо якщо зробити ще в сім рядів. То вона триматиме надто довго тепло і тоді всі мої караваї погорять. Я підозрюю, що так робили колись.

Що дратує у вашій професії?

– У нашій сфері науковій є бюрократичні перешкоди. Всього навсього. Мене зараз нічого не бентежить і я намагаюсь ставати все спокійнішою та спокійнішою. Але в моменти, коли потрібно їхати в бібліотеку Короленка чи Вернадського, я повинна, як приватна особа десь працювати. Тобто допуску для науковців немає. Постійні такі моменти. Так само захист докторських та наукових. Це така тяганина, яку можна зробити значно швидше і якісніше. Бо нас з ступенями багато. Але не супер якісного продукту. Хтось купляє ступення. Зараз я готова усім допомогти. 20 років тому я хотіла бути кандидатом наук. Я бігала і шукала, хто б мені допоміг. Це здавалось нереально, щоб допомогли. Сьогодні я кажу: «Ліля, пишіть кандидатську, я вам допоможу. Посприяю вашому науковому зросту. Знайдемо тему для вас». Але немає бажаючих. Молодь не йде сюди. Ну в медицину і юриспроденцію йдуть, бо платять великі гроші, а у нас тільки дві етнографічні академії. У Києві та Львові. Я хочу бути професоркою, але через ці бюрократичні штучки я повинна захистити аспіранта, а його немає. Він не хоче. Тому я зараз в пошуках аспірантів. Але моя енергія зараз виходить через туристів. Я провожу дуже багато вебінарів, уроків. Розповідаю та навчаю людей через культуру їжі.

Якщо є багато внутрішньої енергії, то її хочеться кудись віддавати.

– Хочеться і в мене є слухачі. А зараз я пробує це монетизувати, але майже не виходить, тому що люди хочуть отримати послугу безкоштовно. Навчити варити борщик у печі? Добре. Для того, щоб натопити піч і зварити вам борщику, то мені потрібно 1000 грн. Люди кажуть, що це нереально. Я буду пів дня працювати над цим і розповідати вам. Вони ні, ви шо. Зато на заправці за 100 грн люди дуже охоче купують каву та круасан пластмасовий. ГМО каву і круасан. Ну це ж ми їмо таке.

У спілкуванні з людьми, що дратує?

– Крупні компанії, котрі це все продають. Ну це ж маркетинг. Це ж треба вміло продати людині те, що їй не потрібно. Але я ж тільки вчусь. Вот є така послуга - детокс за 25 тисяч. Але я ж оздоровлюсь. Я буду у нірвані. Харчування і духовні наставники зроблять масаж, але я поїду у київській санаторій і заплачу там 25 тисяч. Але це вже буде за 21 день. Ми були з чоловіком там 14 днів і у тому санаторії все те саме. Вот я так пріоритети розставляю. Мене дратує, що люди неосвічені, як би це не звучало парадоксально, по відношенню до мене. Мені також бракує освіти. У мене був слабенький для моїх сьогоднішніх потреб університет. Потрібно закінчити ще 4 вузи. Менеджмент мови і так далі. Де можу, то я навчаюсь. Я прохожу купу курсів. І плачу за це і втішена результатом. Неосвіченість призводить до безвідповідальності. Люди майже нічим не цікавляться.

Мені вже багато хто каже, є ж категорії людей. Які хочуть та не хочуть розвиватись. Так вот люди, котрі вищі за мене духовно. Кажуть мені, що ви тут формуєте атмосферу. Ви також так сказали, тобто щось відчули тілом і ви це озвучили.

Згадайте найкращий момент вашого життя?

– Коли народила першого сина. Це було 31 березня 2004 року, коли я його народила. Сам процес після народження. Цих кілька хвилин я зафіксувала на все життя. Я породила нове життя. Я настільки хотіла колись будувати кар'єру. Зараз я свідомо можу про це говорити. Після народження ще дітей. Я зрозуміла, що мене прийняли. Нехай це будуть вищі сили. Я стала мамою. Я та, хто подарувала нове життя. Я та, хто виносила. Навіть коли я захистила кандидатську, ні, навіть коли докторську. Але я тоді носила Любомира під серцем. І як би мене не паплюжив мій науковий керівник, то я все одно його не боялась. Найщасливіший мій момент, коли я народила сина (першого). При всіх моїх перемогах, для самої себе, але ж для себе я розумію їх значення.

А найбільша мрія?

– Це щоб я танцювала у своєї правнучки на весіллі. Ось це зараз в мене така мрія. Не просто сидіти, я буду доросла на той час, але хочу танцювати.

Чи були файли у житті?

– Пішла з Музею гончарства. Треба було терпіть. Але тоді б нічого цього не було, що зараз. Не було би власної справи. Не була б такою, яка я сьогодні є. Я тоді вважала, що це була дуже велика невдача, і до сьогоднішнього дня це залишило в мені певні такі зашпори. Вот так правильніше буде сказати. Як ото руки замерзнуть і зашпор заходять. То во це вот так. А невдач? Та немає в мене невдач. В мене на все вдача, скажімо так. Мені потрібно бути стриманішою в своїх емоціях. Вот це моя невдача, що я не вдалась з народження стриманішою і такою більш виваніжою, але сама проблема.

А якби зараз вас запросили би до іншої країни?

– Я не їду 3 роки. Мене запрошують, але я не їду і зараз не поїхала би. І скажу вам, чому. Я хочу їсти нормальну їжу і її немає в світі. Ну там немає такого в Європі. В Азії я ще здогадуюсь з цього всього телебачення. Ну я не хочу такого. Я хочу нашої їжі, води, нашої ментальності. Заміж, я переконана, що потрібно виходити тільки за свого. Май дружину та корову в своєму селі. Ну вот в мене це такі мої переконання. Ну я б не вийшла заміж за британця. Навіть за принца. Ну ні. При всіх спокусливих моментах. Бо все як я собі мріяла, що вийду заміж за принца. Я би тоді хух, нарешті. Сіла би в тому золотому палаці, в тій клітці. Взяла би свій комп'ютер і писала б нарешті свої книжки. Але ж принцу це набридне і тому книжку я дописую. Але коли вона в комп'ютері в мене і статут моєї організації.

Яку громадську організацію ви хочете створити?

– Це буде Українська Гастрономічна Академія. Вона через громадську організацію перетвориться потім в установу. Це буде науково-дослідний, кухарсько-ресторанно-готельно-медичний центр. Для підготовки кухаря, медика, етнолога, ескурсовода, української культури знавця, історика. Ну вот такого універсала. Але не як виш. Бо зараз немає сенсу, для вас, студентів, вчитись роками. Вчитись ну максимум місяці. Проводити точкові курси підвищення кваліфікації або здобуття навичок та вмінь. Мішлени українці повинні здобувати в Україні, а не у Франції. Навіщо нам ті Мішлени французькі, якщо вони приїждять і на мої млинці кажуть, що це крем-Сюзети (креп Сюзетт). Ви смішні? Це млинці, а приїждяють американці і кажуть, що це чізкейки. Знаєте шо? Ваші ті чізкейки ще ніхто не нюхав, а наші прабаби вже пекли і годували наших дідів. Ну потрібно вникати в мою специфіку. Я проповідую, сповідаю. Я не вірю в це свято, я живу цим, що є українська ця рідна мова, історія та культура. І я її

прововіду, вивчаю, досліджую. Я вже дещо знаю і це дещо я вже можу розказувати. І бачу, що цього дещо не знаємо ми. Я розповідаю людям про їх же прабабів. У мене був навіть випадок, що я записала рецепт борщу. Це було наче у Вінницькій області, а потім ця свекруха померла. Але ж я це все повиставляла у Інтернет і потім знайшли це. Сказали дайте нам ще, то я все їм повідсилала. Вони у своїй свекрухи не записали рецепт борщу. Бо вони не цікавились. Я не кажу про сімейні цінності, мрії, хто в неї питав? Вона мені розповідала про своїх дітей, внуків. Бо це її цінність. Про життя. Про долю.

У 22 роки я також так думала, що нема грошей - нема бізнесу, нема проєкту. В 42 я думаю, є ідея, отже буде проєкт. Моя філософія і підхід до цього повністю змінилась. Є ідея і до ідеї прийде візуалізація, помічники, гроші. Всі будуть користуватись і ура. Я ж для того і роблю. І все одно моя амбіція, вона все одно проявиться. Цю академію колись заснувала Олена Щербань.

А чого безслідно жити. Бо в тому форматі, у якому зара існує моє село, то це не те. Це колись було так, і воно так і є. В мене не було тоді грошей, я і хату ту не могла купити. вона коштувала 6 тисяч доларів. В мене була зарплата 175 гривень. Я кредит ледве взяла у двох банках. Ну тоді долар був по 4. Це був 2006 рік. Треба розуміти. Я не могла купити. Мені кредит не давали ні в одному банку. Я фіктивно брала кредит у двох банках. В одному не хватало доходів. А в іншому банку підробила документи як ФОП. Я тепер вже можу про це говорити. Я не могла навіть взяти кредит тих 6 тисяч доларів.

А віддавала його 4 роки. Ну на той час 45 тисяч грн. - це були тоді страшні гроші для мене. То я заплатила 100 тисяч з відсотками. І зараз розумію, що 6 тисяч доларів це дууууже дорого.

І зараз точно така сама дурна, тому що купляю дорого місце під ту академію. Я її купую за 600 тисяч грн. Таких цін немає в Опішні. Ви побачите ту територію, яка вона в бур'янах, мусорі. Я її купую в розсрочку, також беру кредит і буду платити. Ми зараз живемо за рахунок того, що у нас є сьогодні. Ну поки що так. Але ми багаті люди, дивіться скільки у нас дітей. Тим паче я зараз у дикретній відпустці, 860 грн на дитину.

Я їждю за кермом вже 22 роки. Ну вот автомобіль, з гори він котиться сам, за рахунок ваги вот так само. Ну вот до чого я хотіла це ляпнуть. Вот якщо я зупинюсь, то посеред дороги я стану і ця машина далі не поїде. Ну щоб було ясніше, то якщо я стану посеред дороги, то утворю обрив і далі я не виїду. Тому я повинна вот так сунутись, навіть коли заглушений мотор. Навіть коли багато перешкод для діяльності. В цьому році в мене був фестиваль на 3 тисячі людей. Я ледве його пережила з животом .

Я ледве не народила, але я його тоді запхала так, що він народився аж через 10 днів. З тисячі людей, спека, люди ідуть і всі хочуть їсти.

Хто вас виховував?

– Мене бабуся виростила, годувала мене пирогами та квасолею, варила мені борщі, робила морозиво. Я з нею косила, солила огірки. В мене батьки не повпливали на мою долю. Я сказала, що хочу бути вчителькою з історії. Та хто зна, грошей нема, як поступати в той вуз, робіть, що хочете.

А в школі ви працюєте на півставки так?

– В школі я один рік пропрацювала з 2001 по 2002 рік, коли закінчила 5 курс інституту. До недавнього часу я працювала викладачем у Харкові. У вузі. Я дуже шкодую про школу. Я добралась до рівня завуча. Ну бути вчителем я не хочу.

Оборська Людмила, вихователь

Людмила Оборська працює вихователем у дитячому садку у селищі Кодра Київської області. Любить свою роботу через постійне спілкування з дітьми. Вбачає у вихованні молодого покоління свою місію. Пережила смерть власної дитини, що до цього часу залишило свій слід у свідомості. Жінка мріяла працювати вихователем усе життя, однак після розпаду Радянського Союзу так і не вдалося влаштуватися за професією. Пощастило повернутися у рідну справу тільки нещодавно.

Як опинилися у професії?

– Я всігдa мєчтала работать продавцьом, а потом як в советське время почула, шо корову треба мать. Якщо проторгуєшся, то треба платить. А я так злякалась. У нас ні корови, нічого. Де його мені добрать. А тоді вже в старших класах. Ну десь в 10-му класі я захотіла на вихователя. У нас построїли новий садочок. Дуже великий та хороший. Поїхала у Богуслав спочатку, подивилась, які умови поступання в це педучилище, і сподобалось. А тоді, як закінчила школу, після випускного, поїхала та занесла документи. Поступила.

Садочок побудували до того, як ви вступали?

– Так, я ще в школі тоді була. Побудували Гарний садочок. На вісім груп. Таке просторе, красиве та тепле. А ще в мене сестра вчитель початкових класів. Також вчилась в педучилищі. Друга сестра пішла працювати в Київ, працювала нянею у садочку і тоді поступила також в пед училище. Я до неї приїжала в гості

і мені сподобалось. Ну, сама атмосфера. Ну чогось знала, що буду працювати

Не хотілося поїхати у велике місто і там працювати?

– Я над цим не задумувалась. Я зі своїм чоловіком. Він приїхав сюди працювати по направленню. Ну і мене сюди тягнуло, я більше нікуди не думала. Вот так відівчилась - і мене взяли в садочок вихователем, а тоді пішла в декрет. Потихеньку, перестройка - і все закрилось. Вже не було, де працювати. Працювала і на заводі лаборантом, а потім пішла в торгівлю. Потім дуже пізно, при школі відкрили одну групу. Але я туди не попала. В мене в садочку колись працювала жінка медсестрою. Вона і в лікарні колись працювала, а коли вона вже пішла на пенсію, то їй запропонували бути медсестрою у нас, і вона пішла. Я так дивилась на неї і думала, може, я також колись перед пенсією попаду на роботу по спеціальності, може і мені так повезе.

– Дуже тягнуло. Мені дуже подобається з дітьми. В сусідньому селі, у школі, завідувача пішла в декрет і мені запропонували працювати замість неї. Я не хотіла їздити, але тоді пішла. І тоді мене зтягнуло з більшою силою в садочок. Але мені повезло. Відкрили у нас при школі другу групу. Взяли тоді помічником, а зараз працюю вихователем. Мені пропонували піти у школу, виховувати молодші класи, але в мене не було відповідної освіти. Сказали, що вивчишся. Пропонували піти в школу інклюзів. Асистентом вчителя по інклюзії. Там діти, котрі відстають або з якимись хворобами. Я не схотіла. Хотіла тільки в садочок, бо ці діти - такі відкриті душі. Ну я цим живу, і коли скажуть: «Павлівна, я тебе люблю», - то це взагалі! І батьки всі кажуть, що вас люблять усі.

Ви працювали в садочку у сусідньому селі?

– Я була по заміні. Бо завідувача була у декретній відпустці, а коли вона повернулась, то я вже все. Ну на той період ще не відкрили другу групу, і я не хотіла засідать. Але як бачиш, я повернулась у свою стихію. Зарплата невелика та не радує.

Чому все таки залишились в Кодрі, а не поїхали в Київ реалізувати себе?

– Ну за пів року до закінчення академії я вийшла заміж. Чоловіку дали однокімнатну квартиру. На роботу мене в садочку взяли. А потім туди-сюди - і сім'я. І нікуди не хотілось їхати. А тоді ці перестройки і залишились без роботи. Зарплати не платили.

А чим вам подобається в Кодрі?

– Ну, не знаю, моє рідне. Ну, є такі люди - домовики. Ну, вот в дитинстві поїду після школи до бабусі. Тоді якраз ходив автобус. Я після уроків, коли усі діти їдуть додому в сусіднє село, а я їду до бабусі. Вот тільки ніч приходила і я так хотіла додому. До мамки. Навіть бувало таке, що поїду погуляю і тоді кажу. Баб, я їду додому. Йду на цей автобус з робочими, їду з ними і після цього поверталась вночі додому.

Не страшно було?

– А чого? Там були дядьки та тьоті знайомі моєї мами. Працювали на одній зміні. Всі знайомі. Заміський автобус, просто підсіла та не боялась .

Що найбільше подобається у професії?

– Працювати з дітьми. Вот в школі не так. Що ти їм не підготуєш, то усе цікаво. Таке відчуття, ніби вони ловлять кожне твоє слово. Як вони радіють, обнімаються - і на ручки. Навіть якщо зроблять шкоду, і ти їх трошки наказуєш, то без образ. Вони тебе все рівно люблять.

У вас троє дітей. Чи не втомлює малеча ще й на роботі?

– Коли я працювала ще в першому садочку нашому, то в мене було двоє дітей. Вони ходили в садочок. Вони, як вирости, то казали, що мамка працювала в садочку, але ми не відчували, що вона наша мамка. Всі діти були однакові. Після цього обідно ставало, бо може я десь своїх дітей образила. Але мої діти і чужі діти - це все була одна група. Мені всі дитки були однакові. А вот коли третя дитинка народилась, то садочка вже не було. Вона виростила без садочка. Загалом було не важко на роботі.

Чи траплялися комічні історії з дітьми?

– Колись було таке свято Стрітення. До цього в садочку такого не було, і ми робили це свято. Дуже старались діти. Ми так гарненько його провели. Перший раз ми його провели. Нам тоді завідувачка сказала, що є таке свято Стрітення. Це 15-го лютого. Прикрасили зал хустками, народними атрибутами. Про нас навіть написали в газеті, що ми провели таке свято. Так само свято на 8 березня для мам. Діткам сказали мамам не казати, і ми зробили такі конкурси. Мама в ігри грали, танцювали з дітками. І діти настільки все розуміли, що жодна дитинка не розповіла, що вони з мамами будуть танцювати. Ну я скажу, що з цих дітей виростили гарні люди. Сім'янини, бізнесмени, які зараз приносять до нас в село користь. Побудували гарний стадіон. Допомагають усе. Ну і ще запам'яталось, був у нас хлопчик, котрий трагічно загинув. Але сиділи, обідали. І він так їсть,

така тишина. І каже, «Я пити компот не буду». Ну і, звісно, я питаю, чому. «Компот пити не буду, бо мені його не налили». І, вправду, не налили, бо чашка була пуста.

Що не подобається у вашій професії?

– Бісить, коли багато писанини і проводиш менше часу з дітьми. Щоб ми писали менше планів по цим вимогам. Вот вимоги дають ті, хто мало працював з дітьми. А вот щоб вони побували в шкірі, то було би по-іншому...

Неповага від влади до професії вихователя. Сама низька зарплата, хіба це зарплата преподавателя - получати мінімально? А скільки роботи, відповідальності. Це не цінується. Тільки вчителів згадують. А коли вимагають, то це будь ласка. Ну коли вимагають не те, що треба. Ну є такі моменти в процесі роботи .

Сьогодні є нові вимоги до спілкування з дітьми?

– Колись були обов'язки та повага до всіх. Колись як було? Можна було і поругати часом. І батьки відносились до цього, а зараз, не дай Бог, вихователь крикне. Колись було таке, що прийшов учень до мами і каже, що його вихователь набила. А вона сказала, що правильно зробила, отже, не слухався. А зараз вихователь не має ніякого права. Учні одразу біжать до мам, а вони вже ругають нас. Зараз батьки качають права, але своїх обов'язків вони не мають. Дитина може прийти не вмита, не охайна але всім все одно.

Діти в школі змінилась, а в садочку це та сама дитина. Одне добро сяє від дитини. Не злопам'ятна, не вредна.

Чи відчуваєте, коли в дитини вдома негаразди?

– Вони самі все розповідають: «Там папа маму бив». Дітки просто сидять і навіть не задумуються, що вони розповідають. Вони просто сидять і проізвоольно розповідають.

Ну якось, коли ти починаєш з ними говорити, то вони якось забувають і далі собі біжать гратись. Видно по ним, коли щось не так, і ти відволікаєш їх, щоб дитина відволіклась. Буває, що з батьками балакаєш. А вони: «Ні». А по них видно, що дійсно було.

Як реагують батьки?

– Ну як реагувати, якщо діти все одно розкажуть. Буває, що ти запитуєш в дитини, що сталось. Мамочка просила нічого не розповідати. Пройшов час - сама прибігла і розповіла. Вот хтось тортік приніс, і ми жартуємо: «А нам тортік?». Приходить на другий день і каже: «Мама сказала «обійдетесь»». Це діти, вони приймають все до душі. Діти ще не заплямовані у садочку. Це просто сама чистота.

Який момент у житті був найщасливішим?

– Їх багато було. Вот, коли усі живі та здорові. Коли в дітей все йде добре, то крила піднімаються, а коли щось не так, то переживаєш. Дуже радієш, коли в дітей щось виходить. А за себе так не думаєш. Тільки за дітей переживаєш. Що дітки закінчили школу. Найменша з золотою відзнакою .

Чи бували в житті неприємні моменти?

– Ну самий болісний момент, це коли в мене померла дитинка. В мене була двійня, і одна з них померла. І така неприємність на все життя. Вчені сказали «викидень».

Як так сталося?

– Завагітніла, було все нормально. Потім, чим далі йшло, то повисився тиск, аналіз і положили мене в лікарню. Виписали мене додому. Потім в мене тиск і через тиждень я знову в лікарню. Ну десь на шостому місяці. Я попадаю в лікарню, і мене не в гінекологію положили на зберігання, а в роддом. Нікого не пускали, і як в заперті.

Тиск і білок мочі, а це дуже погано. З кожного дня мене всі нові обстежували. Тоді ж узі не було. Тоді в мене був дуже великий живіт, як гора. Питали чи є в моєї сім'ї двійнята. Я казала, що є. В рідньої сестри? у родичів є. Вирішили вони відправити мене на УЗІ в Київ. І тоді мене кололи уколами, і пініше вже дізналась, що це уколи які визивають роди. В п'ятницю ми мали їхати. Чоловік приїхав і мама. А до цього в мене в чотири чи п'ять ранку відійшли води. Мене тоді на стіл, і вже готовили мене на операцію. Я дуже довго мучилась.

Якась врачиха мені допомогла, щоб я сама. Щоб мене не різали. Вийшла перша дитинка, і чую, що вони кричать. Там ще двоє. Я не знаю, як насправді. То там друга дитинка вийшла, вона закричала, і я відключилась. Знаю, що рідним казали, що там карандаші маленькі. Дуже мало важили. Я помню, що летіла в якусь трубу (ну, напевно, на той світ). Все біле, і я в білому. Чим швидше лечу,

то тим ширше там стає. Але я проснулась.

Дитинка була жива і ще 7 днів прожила. Я так думаю, що із-за халатності лікарів. Щось недогледіли. Я кормила через два часа. Я сціжувала, а вони кормили. А вже потім я зашла туди і побачила, що одна дівчинка лежить, а друга вже посиніла. І так з ротіка, наче, щось витекло. Молочко чи ще щось. З того дня як померла одна дівчинка, то я сиділа біля куветіка і не отходилаа. А до цього не пускали. Ну кожних два часа треба було кормити. Поки не набрала вес. Потім мені дали палату велику. Так ми пролежали два місяці. Одного дня вирішила взяти кружку чаю і тут дивлюсь, що Альона посиніла. В мене відібрали ноги. Я не могла говорити, але так крикнула, що усі в роддомі повиходили з палат. Там була така медсестра Таня, і коли прибігла вона, схватила цю Альону. Побігла в реанімацію, і вот таким путем спасли.

Що ви відчули у той момент, коли дізналися про смерть дитини?

– Було дуже боляче, але в мене був стимул. Це те, що в мене була дитинка і потрібно було її вивести. Їм повезло, що осталась Альона жива. Мені так неприємно було, як вони написали. Вони навіть не писали, що була двійня .

Ну да, навіть головний гінеколог. Я його привітала з 23 лютого. Він не брав могоричі, нічого. І всі були здивовані, що він від мене взяв квіти. Це потом після совета він став брати все підряд. Ну мені було багато чого дозволено. Я ходила, усюди заглядувала. З Кодри одна жінка родила, і я захожу одного вечора і бачу, що з дитинкою щось не так. Я бігом до Альони. Там з твоїм щось не так. Якимсь був день села, і показує сину мене і каже: «Це тьотя, яка дивилась за дітками». Може нічого і не було. А може, не дай Бог, щось і сталось. Таким чином я і спасла його.

Важко було, і тоді в мене був стимул жити. Слабінька вона була, але я знала, що вона дожене своїх однолітків. Навіть коли хворіла, то я все одно в лікарню не відправляла. Бо говорила, що одну дитину ви вже угробили.

Щасливі моменти в мене звісно є. Коли в мене все добре в моєї сім'ї та дітей. Так на початку мого дорослого життя получилось, і вот це, що побалакавши. Я ніколи за 31 рік ні разу не задумувалась над тим, як сказали тоді, що там ще двоє. Може, і правда, що там були ще двоє. Може, однеє було. Може, одразу померло, але мені ніхто нічого не сказав. Так як мені тоді після родів ніде не вказали, що у нас двоє. А коли я вже завагітніла через рік Машею, то я пізно стала на облік, і все вони ругали, що так швидко завагітніла, що потрібно лягати на збереження. Я не лягала. І вже як прийшов термін народжувати, то в той день я і зібралась їхати. Але так вийшло, що мала їхати в понеділок, але в неділю в мене почались схватки - і поїхала в неділю. Тоді і народила. До останнього дня

була вдома. А коли в третій раз завагітніла, то також мовчала. Стала пізно, а тоді поїхала до такого головного гінеколога підписувати документ. Стала на облік, але він не хотів підписувати там шось. А він мені казав після перших родів, коли виписували: «То ти приходь, ми все, що потрібно, зробимо». А зараз ви навіть не хочете підписувати. Він так злякано на мене подивився і сказав такими словами: «А, це той викидень!». І мені так стало неприємно. Як це викидень? Діти були живі, а їх угробили. І після цього я задумалась, може, там дійсно була третя дитина, тільки вона вже була якась мертва і вони його викинули, як викидень. Недарма ж вони тоді сказали, що троє. І це я сьогодні задумалась, може, і правда. Бо вони не написали, що двоє. Може так само замовчали. І ніхто в лікарні не знав. Вже тоді, коли в мене була третя дитина, і десь після року вона захворіла дизентерією. Рвала, понос, що не робила. Так і завезли на ніч в лікарню, і там був дежурний лікар Людмила Петровна. А я її знаю з дитинства. Вона мене не впізнала. Знаю, бо в мене сестра народжена з синдромом Дауна. І в мене мама з нею часто лежала. І ця врачиха її вела, і коли треба був лікарняний, то вона давала, щоб побути з сестрою вдома. Дякувала мама гостинцями, які я часто возила їй. І вона мене так знала. Потім я виросла. Вже і діти в мене, вона мене не впізнала. Вона сказала, що будемо завтра щось колоть. І я її питаю, чому тоді ми сюди приїхали? Ну я їй і сказала, що ви хочете угробити мою дитину. Вона на мене так подивилась і сказала: «Це таке в нас в лікарні було?». І тоді я зрозуміла, що роддом про мене не оголосив, що в мене тоді було троє, і мене не записали. Тому зараз я і задумуюсь. Їм повезло, що Альона залишилась жива, але зараз мені ніхто не розкаже. Було двоє чи троє. Я просто пам'ятаю: «Там ще двоє...». Але це вже таке.

Чоловік як відреагував?

– А ніхто нічого не знав. Роддом був тоді взагалі закритий, і вони були на першому поверсі. Це мені вже пізніше показали, де ключ, і я тихенько відкривала, бо лежала там два місяці. Трошки виходила до чоловіка, мама приїждала. І таким макаром я трималась. День в день. Але найщасливіші моменти мого життя... Це коли усі живі та здорові, і радуюсь їх успіхам.

Чи маєте якісь досягнення?

– Ну які досягнення? Заслуженого вчителя немає. Ну по професії, то це те, що діти мене люблять. Вот навіть я перехворіла. Вот і вони питають: «а де ти так довго була?» Хоч за той період, що мене не було, то садочок також був на карантині. Вони всього три дні були без мене, але таке запитання: «Де ти так довго була?», «Чому тебе так довго не було?». Досягнення, що діти поважають та люблять.

Ну кар'єру я не зробила. Ніде не їздила. Я старалась бути з дітьми. Це дається раз у житті. Я дальше не пішла здобувати вищу освіту. Якось получилось, що двоє

діток одне за одним. Ми з чоловік заробляли. Продавали і ягоди, і ландиші, як ми тільки не працювали. Підприємства закривались, і кому ми тільки потрібні були. На той час жили в однокімнатній квартирі з трьома дітьми. Ми її продали і на ці гроші купили будинок. Може неправильно, але...

Не шкодуєте про те, що не здобули вищу освіту?

– Ну ось мої одногрупники. То вони тільки недавно довчилися. Дехто одразу пішов на магістратуру. Вот у мене вже є онуки. А в моїх одногрупників діти ще в школу ходять. Всі в селі, і то не рідному. Вот одна одногрупниця стала завучем і каже мені: «І що з того, що вища освіта, нічого». Ну на пару тисяч отримує більше.

Як вплинув карантин на процес роботи?

– Дуже погано. Прошлий рік, і так. Дуже гарні дітки, але хочеться матеріалу, щоб дітки були підготовленими. А те не пропускається по матеріалу. І випускні хотіла зробити, а дітей наче виштовхнули. І зараз карантин. Місяць просиділи. А зараз, якраз все те, що потрібно дітям до школи. І як це все встигнути? Стараємось дати їм саме те, що потрібно. Трошки важкувато, але ми помалу входимо в колію і діти стараються. На заняття часу мало - 20-25 хв. І до всіх потрібно підстроїтись і провести заняття. В ігровій формі, але дати ті знання, котрі їм потрібні. Вот видно коли з дітьми працюєш, а коли не працюють. Вот зараз нам перевели старших діток з другої групи, то туди набрали маленьких. Щоб підготовка до школи була. І різниця величезна. Вот так і ніхто не хоче повертатись в ту групу. Коли бавимось, і я кажу так: «Хто не вміє себе вести, то ніякої старшої групи, а перевозжу тебе в ясельну». «Не!», - усі кричать. Ну ми стараємось їх підготувати до школи. І перерва дуже важка, це потрібно усіх згуртувати.

Яка ваша найбільша мрія?

– Щоб мої діти влаштували своє життя. Працювали по професії. Народили мені внуків, щоб я ще могла їх побачити, бо після того, як перехворіла на ковід, дуже важко. Щоб жили у мирній країні, без війни.

Тяжко проходила хвороба?

– Так, я дивилась у вікно і казала, що завтра вже цього не побачу. Ще ж Маша не замужем і не побачу внуків. Як так? Мені сон снився, що вже на тому світі мене чекали. Щось біле і овальне, і там так сидять в силуетах, в хусточках. Зліва наче була моя мамка. Зараз розповім, чому. А по іншому колу - покійний мій

дядь Коля. Всі сидять, а він в білому костюмі, і факт того, що він не сидить, а так нервово ходить туди-сюди. А зараз, коли я усвідомлюю, що він дуже переживав, щоб я туди мабуть не попала. І я бачу, що руки мої там. І такий кульок, і в тому кульку - мука. І я беру ту муку, а вона така ніжна. І так добре мені. Тоді я повертаюсь в праву сторону, тут мамка - і знову стоїть кульок. Я копнула в той кульок, а там наче шишечки. Ну вот чого мені так здавалось. Мамка казала, що якщо щось боліло, то потрібно ці шишечки заварювати. Я тоді розсердилась і кажу: «Мам, вічно в тебе не так, як треба усе». А вона наче нічого не сказала, і бачу, що вона залишилась довольна. А я прокинулась і помолилась богу. «Мамочка, не забирайте мене туди».

Які плани на майбутнє у вас?

– Просто відпочити то хочеться. Якщо все буде добре, то ще встигну за кордон. Я собі так думаю. Хочеться звісно.

Чому раніше не бували?

– Ну не сильно великі статки, ми тільки на море стали їздити. Бо до цього не їхали. Кажуть, що за кордоном дешевше.

Чому любите своє селище?

– Бо моє, рідне, батьківщина. Я тут народилась та виросла.

Валентина Гнатенко. Медсестра

Валентина Гнатенко народилася, виросла та проживає у селищі Макарів Київської області. Працює медсестрою у реанімаційному відділенні районної лікарні. Жінка повністю віддається власній професії та найбільше радіє, коли вдається врятувати життя людини. Отримує невелику заробітну плату, хоча іноді працює без вихідних. Однак Валентина все одно любить роботу та хоче розвивати медицину у своєму селищі.

Де ви навчалися?

– Народилася в Макарові, живу з дитинства в Макарові. Вчилася у наших двох школах. Коли другу побудували, ту вже закінчувала. Поступила в Макарівське медичне училище, поступила в 94-му році, після невдалої спроби поступлення в Політехнічний інститут. Ну так щоб в мене, як мамка сказала, щоб время не уходило, щоб давай, десь учіся. Закончить школу з медаллю, і щоб не поступить, ну, такі були времена.

Попробуй в медучілище, поспробуй, якщо цей, не сподобається, год, хоча би, для себе візьмеш, для знань. Почала вчитися, ну перших півроку це настільки було нове, страшне, щось таке, ета самоє, ну. Це потім уже, а потім поняла суть, що треба, як треба. Начала увлікатися, начало нравиться. Ну, і от так. Як я там уже на другий год, рік провчившись, поступай знов, яке, дайте хоть уже щось одучить. Одучилась, в 96-у закінчила. З відзнакою закінчила, похвалиться можу. І пішла на роботу. Тоже, тоді було время таке, шо..

В Макарівську лікарню. Тоже було сложно устроїця, уже там батьки трохи подсуєтилися. Пішла робить сначала медсестрою. На тей час, як було хірургічне відділення, №2 називалося. Собі составляюче мала відділення урології, відділення «лор». Ну там таке в нас було, специфічне таке відділення. Там 10 років я пропрацювала. Потім мені там надоїло працювать.

Скільки вам років було?

– Це мені було в 96-му 19 років. Пропрацювала 10 років. Ну, так, так. Приблизно, так десь. Прийшла я потім, просто перевелась у приймальне відділення нашої лікарні. Там я пропрацювала п'ять з половиною років. А останній рік поняла, шо всьо, я там не можу більше працювать. Суть така, шо я, як медсестра щитаю, шо ну, значить тіряла свою кваліфікацію, як медсестра. Ну шо, ми писали історії, ми там оглядали хворих, ми відводили, робили кардіограми там, маніпуляції самих там, я маю ввіду, ну внутрівенних уколів там, крапельниць, оцього, усього.

Ну от, не було такої надобності. Ну от, людина поступила, її розприділяли в яке відділення, от і все. Ну було, шо ми надавали допомогу там хворим, і все. Ну, це було, ну не так часто. Як би, хотілось, якусь маніпуляцію зробиць, щоб руку, як то кажуть, набивать і набивать. А тут, получається, шо те, шо вмів, то тіряв уже.

Ну, а потом от, мені підказали уже, ну получилось там, освободилось місце в реанімації, у нас в Макарові тоже. Це рядишком було відділення, і туда я перейшла. Це в 12-му, з 1 червня 12-го року. Пішла туди працювать, почала потихеньку всього вчитися. Ну, тому шо це специфіка своя, це щось умів, щось знав, це треба було конкретно щось навчитися, бо там, я ж кажу, свої нюанси. Десь, наведено, так, помню. Десь, наведено, з рік або і два, ну скажем так, щось училась і училась. Ну щас, скажем так, вже стараються і мене попитать. Ну так а шо, щас там получається, в нас дівчата, молодьож уже майже вся там, одна у нас ше осталась із того колектіва, з яким я прийшла працювать туди.

Інші? Інші вже, хто пішов на пенсію, хто перейшов на Київ працювать. Багато повліяло на те, шо лікарня з прошлого року, з жовтня місяця, почала працювать

по ковіду, і багато у цей госпіталь було переведено. І багато дівчат, які дійсно могли далі там працювати, усе, просто перевелися, боялися. Людський страх ніхто не відміняв, і люди, отримується, всьо таки, понаписували заяви і позвільнялися, деякі понаходили інші роботи в Києві, в Макарові. Деякі просто пішли на пенсію. Одна в нас тож була, пішла на пенсію, поняла, що напевно, на таку пенсію, яку дає по вислужі років медсестрі держава, вона не змогла прожити. І вернулася назад, щас трясця і боїться, у цьому опять, в ковіді, опять працює з жовтня місяця, опять з хворими на ковід, опять переведено в статус інфекційного госпіталю. Це, буквально, ми не працювали три місяці в оцьому, липень, серпень, і вересень.

Багато хворих надходить?

– Ну, лікарня розрахована на 120 ліжок. Ну, ліжок, напевно, десь 100-105, те, що я так примірно знаю, точно займають хворі. Ну, в нас, в реанімації, тяжко хворі. В нас там, уже ж, самий край, самі-самі.

Який відсоток хворих виживає?

– Маленький.

Чому ви залишилися в Макарові, а не у велике місто?

– Дивіться, перше, напевно, що затримало, напевно, нравиться мені в Макарові. Я колись жила трошки, був період життя в Києві, ну мені не нравиться, це суматоха, це все. А тут що, тут захотів десь, шось, пройшовся за час, і ти в другій точці Макарова, перейшов весь Макаров, всіх знаєш, ну як знаєш, ну багато кого знаєш уже за всі роки, поки тут живеш. Ну знаєте, якесь таке, прикипів, та й всьо. Не хочеться нічого міняти. Були пориви перейти на Київ на роботу, коли гарно подпресовували на роботі. Ну, коли, скажем так...

Характерами не зійшлися?

– Да. Характерами з начальством некоторим не сходилися. Тоді вже всьо, буду шукають, буду вже все, потом думаю, ну Господі. Це собі встав вранці, чік-чік, добрався на роботу. Боже, а тож треба було в п'ять ранку, чи в чотири вставати в той Київ, тебе там виматають, по-перше. Єслі ти в державну, зарплата та сама, смислу туду їхати. Іти у приватну медицину, тож, щас хочуть, по-перше шо, від 19 до 30, і шоб ти вже все вмів, і був вищої категорії, і все прочее. Єслі тобі там за 40 з хвостом, да, то вже ж можуть і дивиться, або возьмем, або не возьмем. А єслі візьмуть, то буквально, на 2-3 роки, виматують з тебе всі соки і скажуть, ти нам уже не подходиш. А потом, вже воно й страшно. Сюда не

вернешся, потому що можуть не взяти, скажуть...

Хіба лікарі не потрібні завжди?

– Та вони то потрібні, але ж...

Місце може не бути?

– Ну да, може не бути місця, може... Це вже залежить від директора там, захоче - візьме, не захоче - не візьме. Ну, це така, це така, розглагольствування, скажем так. А так, в принципі, якимось так. Ну, особого ніколи стремління не мала. Якимось устроювало і тут. І тут я потрошечки росла, потрошечки всього наувчалася. Я розумію, що в Києві більше можливостей, може, якийсь нове обладнання, з яким там працювати, це все. Ну, тут теж комусь же нада, правильно? Молодьож то вся, закінчуючи медучілище, рветься вся зразу, великих хоче грошей. В ітоге, коли приходять і дивляться на тебе, блін, і не вміють бутилочку фізрозтвору відкрити, теж сталкувалася з таким, я вже не кажу там про уколи. Кажу, отак кришечка знімається, а вона крутить її. То вже кажу, треба даєе остаться, щоб і таких чудіков понаувчувати. Тут же теж люди живуть, правильно? Теж ж тут треба давати допомогу.

Що робити з лікарями, які не хочуть залишатися в маленьких містечках?

– По-перше, це реформа пішла, і ви знаєте, не знаю, чим ця вся реформа, дивлячися із середини, як от робиш оцього, як вона оправдає себе, неізнєвність. По крайній мерє, багато, я як медсестра, я багато бачу мінусів, не все воно точно сделано, так як треба. Вони зробили сімейну медіцину, в принципі, вроді би, нічого поганого. Але якщо був колись участковий лікар, який міг виїхати на дом, послухати дитину, прийти додому, подивиться любого хворого. Щас ніхто нікуди не виїжає. Тут твоє питання, хочеш, як хочеш, вдома ти не можеш устать чи доповзти до амбулаторії, значить ти там або в тіліфонном режимі. Ну, я не щітаю це нормальним, еслі в тіліфонном режимі врач лічить, не бачачи ні одного разу людину, не її аналізу, нічого. Я не щітаю це нормою.

В том то й вся проблема, що вони требують од всіх, щоб заключили декларації з сімейним лікарем, а самих сімейних лікарів просто не хватає. Даєе, дивлячися по Макарову, то люди в Макарові заключили договір з одним сімейним лікарем, я вже там прізвище не буду називати. Він звільнився, пішов, пішла людина на пенсію, а всі ці люди залишилися нікому не потрібними. Їх не хочуть брати другі сімейні лікарі, кажуть, прийде скоро новий. Я оце не знаю, на том тижні появилаься, чи появився отой новий сімейний лікар, чи не. Ідіть до того записуйтесь. А там, кажуть, уже очерідь составили, щоб декларацію заключить.

Ну сама суть. В людини був сімейний лікар, він десь дівся, ну вибачте, це життя, людина пішла на пенсію, а може, просто-напросто, вмер.

Так? Шо робить цим людям? Вони ж не винуваті в тому, що їхній сімейний лікар пішов на пенсію. То ви якось розприділіть цих людей. Одне діло, коли ті, хто в свій час не скористались цією можливістю, да, заключить декларацію, просто не хотіли, не дошли, не змогли... Забули там і так далі. Друге дело, якщо людина відповідально до цього віднеслася, а її просто бортонули і оставили при своїх інтересах.

Отак от у Макарові залишилася, томушо, знаєш, я не особо розглядала Київ, як варіант роботи. От мені нравилось, я в Макарові знаю усіх, уся, врачів, в яку дверь зайти і вийти, мене там знають.

Що найбільше подобається в роботі?

– Результат. Коли ти бачиш результат своєї роботи, і видно, естественно, позитивний. Коли людина, ну от в цей період даже, коли ми по короні зараз працюємо, коли дійсно, от в нас людина виживає і виписується. Це мало, малий процес, но він єсть. І от оце, ну, ти понимаєш, шо ти не даром учився і робив.

Що в цей момент відчуваєте, коли є результат?

– Задоволення. Задоволення, шо вся команда, ну, получається, старалася команда лікарів, медсестер, санітарок. І усі це робили, скажем так, і у нас получилось. Канешно, задоволення і плюс переживання за цю людину, щоб дальше було нормально. Потому шо ми обично їх переводимо на друге відділення, а ше ж там нада пройти етап лікування, а потім ше й дома.

Коли не вдається отримати результат?

– Коли не вдається, часто не вдається. Щас вони, канешно, падають, як мухи, вибачте, ці люди. Шо не робиш: і операції, і кислород, і, вроді би, все єсть. Но определённа кількість місць. Другого не дано. Ну, уже настільки все порожонне вірусом, або я знаю чим, або пізно звернулися, шо просто-напросто, дуже часто не вдається.

Ну, буває, люди сидять до останнього дома, а тоді вже їдуть, коли вже було задихання, чи ше що, критичний стан, воно вже пізно. Уже пізно. Або на етапі, коли лічать по тілфону не так, як треба, а потом ми пожинаєм плоди цього леченія. Це наші вже лікарі кажуть. Загалом, спустошеність якусь відчуваєш. Іще один поповнив ряди.

Імунітет виробляється вже до втрат?

– Уже, напевно, настільки привикли, еслі раньше, поначалу так, ну, без корони вобщє люди, поначалу, Боже, чуть лі не за кожним там плакалось. Особенно, були случаї, але в нас дівчата, у мене на зміні такого не було, пару змін було за всі года, поки я там роблю, шо дітки помирали, ну тоже там всяке ето. Ну, канешно, ридає вся зміна, ходить у соплях. Ну а шо. Ти знаєш, думаєш до Бога, як хочеш, думаєш, напевно, так треба.

Коли понімаєш, шо все зробив, шо міг, ну, не все подвласне тому, шо ти можеш і шо ти робиш. А це да, це страшно. А там уже, я ж кажу, є певний імунітет, є. Інагда приходиш додому, починаю їх там страшить, шо в мене там вже стіки, стіки, стіки оцєє ушло, а ви там бігаєте, корону шукаєте. Ну, якось адаптувалася, саме більше боюся вигорання.

Переживали вигорання за час роботи?

– Я даже, еслі чесно, задумувалась над цим питанням. Ну, шо таке синдром вигорання, це вже коли людина перестає відчувати певні моменти милосердя, просто все на автоматі робить, і цей, тіпа адаптірувалася до всього. А ви знаєте, я даже не знаю, у нас, напевно, даже половина таких.

Нічого такого нема. Я ж кажу, шо, напевно, я боюсь уже цього, потому шо настільки стало важко працювать оце, іменно в цей період карантіна, усіх проблем, ну буває таке. Находить буває, шо б покинув усе, а потім думаєш, а ну куди ти дінєшся, на роботу ходити треба, а еслі один, два, три човека уйде, а шо ж там останеться тим дівчатам. Отак було у нас, коли ми тільки в прошлomu році почали працювать з цим, у нас кидали заяви, уходили люди, і у нас на тей час, залишилося шість чоловік на всьо відділення, ні старшого, нікого. Потом до нас прийшла з Києва ще одна девочка, ну, розчиталась в Києві, вона прийшла, вона з Макарова сама, Прийшла, захотіла у нас працювать. Ми її взяли, канешно, уже слава Богу, вона боліє меніє обучилася, втягнулася, бо то ж специфіка зовсім друга. Це ж не просто - прийшов і робиш, це ж людину тре навчить в цьом відділенні робить. Це ж не просто поставить капельницю, дать укола, помірять давлення, як у терапії. Все зовсім, зовсім, робота з апаратами, із самими-самими тяжкими, все. І от нас тоді осталось було шестеро. Жили на роботі, фактично. Щас тоже подживаємо, потрохи. Щас нас дев'ятеро уже, постійно хтось у відпустці, період відпусток ніхто не відміняв. Люди по графіку йдуть у відпустки. Ну, восьмеро нас стандартно працює. Хто через троє, хто через двоє.

Важко. Чесно, важко. Було таке вже в конці зміні, думаєш, Господи, часов п'ять-шість ранку, думаєш, Господи, де ті вісім часов, конєць, прийде нова зміна. А

потом, і ще до всього, розумієш, що от ще зараз працюю і виконую обов'язки старшої медсестри, а мені ж ще, хоча б до обіда, нада ще там діла всі поробить, короче, аптеку получить, ну в общем, всі нюанси, що по старшинству. І, отримується, що додому прихожу, як не в обід, то ввечері після суток.

Зараз ось, наприклад, постаралася поставити графіка, щоб хоча б суботу, неділю, краще частіше пороблю, через сутки там, чи через двоє на тижні, плюс, там кожен день, а хоча б, щоб субота, неділя була вихідною. Бо не отримується взагалі вихідних, навіть якщо ми з чергування вихідний, то цей вихідний, я або на роботі, або мені поступить 10 дзвінків від начальства, і все одно, я хоч по якомусь одному дзвінку буду туди бігти, бо там хтось, якусь заяву нада написати, то там ще, то там якийсь відділ кадрів, то там ще, ще. Ну тоїсть, ну не отримується вихідного, ну постійно телефон цей з собою ношу.

Я на минулу суботу, я на цю, і на минулу суботу відпочила, я в неділю змінилася, я прийшла, помилася і упала спати. Проснулася в 12 дня, шось водички попила, лягла даліше, і проснулася в шість вечора. День ушов. Понеділок, я побігла на роботу, аптеку получить, табеля зложити. У вівторок я побігла, табеля не встигла до кінця підписати в кінець робочого дня, день у мене робочий пройшов там. Вівторок, я побігла занести табель, но мене ще дорнули по пару запитань, в ітоге, в мене півдня опять пропало. Вроді б все. Середа, четвер на діжурство, так отрималося, що чотири дня в мене було вихідних. В середу, у вівторок у чотири дня мені дзвонить відділ кадрів, каже: «Мені треба в базу даних увести вас по-новому». А щоб мене ввести по новій, треба воссоздавати електронну почту, мені підтвердити телефоном цей запис. Ви там завтра, з самого утра підійдіть, потому що, якщо ми вас не внесемо, а треба дві анестезії. Ну, так розкажу, як є, а треба дві анестезії, треба виконати умови договору з НЦЗУ, наше КМП повинно виконати. У нас дві анестезії повинні числитися, одної в мене тільки курси спеціалізації, бо дійсно, що я вивчилася на анестезію. «Якщо ми вас не внесем, то нам не придуть ковідні гроші», - ну це комедія канешно. Але біжу я в середу зранку, сию там час в НЦЗУ, воно нас просто футболить і не включає ту базу. Аж потом, коли ми вже почали дзвонити на технічну підтримку, на всяких дзвінків, нас нарешті то провели, ми вже обрадувалися, все, все, виконали умови. Ну це, ну от, і знов пів дня пропало. І все, і в четвер на діжурство. В п'ятницю з діжурства. Якесь діжурство в п'ятницю, з діжурства я побігла...

Я ж побігла, я вийшла з базару і забігла на роботу, бо вспомнила, що їм напевно, спірта вдруг не хватить на вихідні. Ще там коєшо повидавати нада. Ну, в ітоге, опять півдня пропало.

Що не подобається у роботі?

— Не, ну що бісить? Бісить коли ти їм говориш, а в них в одне вухо влетіло, а

з іншого вилетіло. Коли ти їм вранці сказав одне, а на наступний ранок приходиш і бачу, що до людей трохи туго дійшло. То це трошки вибішує, тому що всі ми команда і повинні працювати на один єдиний, в кращому випадку, позитивний результат. В роботі трохи сумує те, що люди пізно звертаються і тому ходимо і збираємо плоди цього всього. Всьому свій час. Заболів, отже, одразу звертайся, а не сиди там вдома, щось роби і не роби. Спасіть, допоміть. Руки підкладає, а воно нічого не дає.

Як ставитесь до антивакцинованих?

– Ну, скажімо, моє оточення, домашні в мене вже всі отримали по дозі і у всіх наче так нормально все. На роботі? Ну, по суті, також вже на роботі багато з ким спілкуюсь з людьми. Ну просто зі знайомих. І я реально вот з лікарями обговорюю. Ми ведемо статистику отримання. Ну отримують люди і зверху просто пишуть. Отриманий чи ні. Всі не отримані, отже є вже, про що говорять. Ну пишуть в мережах. Я вже читала, що 95% не отримані, котрі лежать в лікарнях, тобто якісь 5% все таки отримані. По-перше, ну це вже те, що я чула, що встигли зробити тільки одну дозу, але це ще нічого. Можна вважати, що ще не отриманий. Це не вироблений імунітет. Це потрібно, щоб після другої дози пройшов місяць. Вот це можна сказати людина, котра вже отримана так, як треба. Навіть якщо зараз отримуватись, то я рахую, що це найкращий період був літом, щоб до хвили, яка вже пішла. Щоб виробився імунітет. Люди зараз кинулись, чому? Тому що не пустять в поїзда, кафе та кіно, як обіцяють. Люди починають, там вот. Уже роботодавці починають вже нажимати на людей. Ну це я чую від не одного знайомого. Роботодавці не хочуть, щоб люди ходили і розповсюджували ці захворювання, а саме жили та працювали і заробляли гроші для своєї сім'ї. То трохи канешно це все, ох...

Ще одне. От, наприклад, мене бісять люди, які їдять гриби. До нас також отримують, отруєння грибами. Які навіть не знають, що то за гриби. «Вот гриба нашол, он на пенюку рос, смотрю, вот решил пожарить і скушать». Та ви ж поганок наїлись, кажу. «Да? А я думала, що вони їстівні». В мене одного разу було за зміну, вон син знає. Один вирішив все таки поїсти мухомора, не - зонтики. За одну зміну. З різних сторін Макаровського району до мене поступив чоловік і бабушка, короче. «Що ви їли?». «Зонтики. Битки робили». І чоловік зонтик, може, то був і не зонтик. Наш завідувач, думаю, вже побиває їх. Оце бісить, коли людина просто гробить своє життя, наркомани, алкоголіки, коли могла його зовсім по-другому провести, життя.

Яка у житті вашому найбільша поразка?

– Ну що таке не отрималось? Ну, не отрималось в свій час після школи поступити в інститут. Ось це в мене таке, осадочок отримався. Друге це те, що не послухала батьків і не піднапряглася, і не почала поступати в медінститут. Так як

я потом, і мені говорили, що, так, Валя, поступай в медінститут. Я пішла на роботу, побачила якісь там перші грошенята, влюбилась. Ну короче. І подумала, що яка учоба? Вона в мене вже от де сидить! В школі вчилась п'ять і п'ять. В медучилищі на п'ятьорки. І так воно мені все надоїло, це вчиться.

Чому шкодуєте?

– Був період, коли після медучилища, мені подобалась хірургія. Хотя б, напевно, сказала, що я хотіла би бути хірургом. Ну вот нравилось таке. А во шчас, будучи в операційній і з врачом анестезіологом, дивлячись, як проводиться операція і це все, я понімаю, який це труд. І думаю, Господі, добре, що оце я не пішла. Але все одно. Ну оце жалію, да. Що хотя би треба було спробувати. Багато хто зі знайомих каже «Валя, тобі треба було учитись». Хто обращається. Багатьом, син Андрюша знає, на дому там усіх лічу і не особо, іногда консьультуюсь з врачами, по особих випадках. Ну кажуть. що нада було, а я говорю, ну шо я сделаю.

Що найбільше приносить задоволення у житті?

– Ну я казала, що результат. позитивний результат. Ну подобається мені коло больних ходить. Але саме більше, вот зараз я до цього дійшла, я була у різних відділеннях, і зараз, окрім того, що на посту працюємо. А так, я вже пройшла курси по спеціалізації на анестезіолога і працюю анастизісткою. Ось це мені подобається. Я прихожу в операційну і розумію, що за всі года оце мені нравиться. Ти, по-перше, те, що вводиш, то ти особо не напругаєшся. Главна венка. Все отточено. Вже ми з венами дружимо, як то кажуть. Переживаєш, щоб все нормально пройшло, щоб проснулась людина. Ну це все.

Як людина поводитьсь під час виходу з-під анестезії?

– Ну тут преувелічують. Нічого там особого немає. Було, що дівчинку оперували. Апендицит. Вона з медучилища. А ми під час операції говорили за це, я там до свого хірурга, і вона просинається. Ми питаємо, що снилось. А вона регоче і каже, що снилось. І вона розповідає, що снився урок хірургії, тільки другий врач викладає. Тоїсть, може, воно там десь і щось відложується, але це неізвесно, а так особо приколів ніколи не було. Останне вот осьо, що запомнилось, то такого ще не було. Ми вводили дедушці наркоз. Довольно такого возроста. Але, щоб ви розуміли, 92 роки. Ну сильно ж переживали. Но так він його прийняв, що коли проснувся, то почав співать. Такого ще не було. Почав співать, і я думаю, що це таке? Ну давай його щось питать. Ну він нормально відповідає, і все казав. «А можете ви ще те і те заспівать?». І він казав «да». А ми ж таке, знаєте, щоб легені розробились і це все. Боже, дід співає на всю операційну, завозять другу людину після нього. А вона каже: «Докторе, можете

дати такий самий наркоз, як діду». Ось це останнє, що мені дійсно запомнилосьь.

Якби запросили в іншу країну або у велике місто, погодились би?

–Ну, в іншу країну, ні. Напевно, патріот свого. Не покинула би тут.

Що ще не подобається в системі медицини?

– Скажу так, трошки якось систему поміняти, щоб, можливо, вести якесь страхування. Получається так, якщо людина поступає, то певні ліки є. Я не кажу, що нічого немає. Якийсь шприц та фізрозчин є. Але ж всього що треба то немає і люди мусять докуплювати. Хоть якось. Ми не маємо права їх заставлять і все проче. І просто родичам кажемо. Якщо є можливість, то потрібно таке, таке і таке. А в нас його немає. І розумієте, ми не маємо права настаювати. Тому що зараз же багато людей обізнаних і качають права, гаряча лінія і тому подібне. Ми все одно цього боїмось бо ми не маємо права навіть написати якийсь список. Ми виходимо і кажемо, що вашій мамі, папі, дедушці, і тому подібне, треба таке і таке, чого у нас немає. Якщо ви в змозі, то будь ласка. Не, якщо не, то так і буде. А мені задають питання: «А если не?». То тоді у листочку призначень буде написано слово «нема». Тобто я рахую, що це не правильно, тим паче, ну вот поступає будь-яка людина пенсійного віку. І які у нас зараз пенсії? 2-3 тисячі в середньому по всій країні? І що виходить? Що ця людина получила пенсію, заплатила за газ і за світло. І їй вже на таблетки от сахара чи давлення, хватає чи не хватає. Да там кажуть, що є державні програми, котрі вечно закриті або вона просто не доїде в ту амбулаторію, щоб виписати собі той корвазан. До нас поступає, і де їй взять гроші на те, чого навіть немає? Добре, що коли є діти. А коли немає нікого? Вот і потрібно, що коли люди працюють. То все одно, якийсь відсоток від своєї зарплати, хоч один процент. Не в профспілку, ну вот, як вони захищають? Да ніяк! Краще цей один процент віддавати на своє, не дай Бог, як то кажуть. Знаєш, як то в нас в державі. Одні люди живуть, а інші виживають. І це правда і всі це знають .

Яка має бути зарплатня у медпрацівників?

– Ну, я вам чесно скажу. Щоб боліє-меніє жить, то це щитаю, що медсестра на руки має получить 20 тисяч, а сестра 15 тисяч. Ну за врачів не кажу. Там це їхне. Ну це так, що людина могла оплатити комуналку, раз у місяць сходити в кафе з сім'єю і просто могла одітись. Щоб на цей місяць купити якусь обув, а на другий куртку. Ну це такі моменти, тому що бачу, як ми викручуємось

Які у вас є особисті рекорди?

– Був в мене такий випадок, що я свого діда реанімувала на дому. Він після того прожив 9 років. Ось цим я пишаюсь. Він прийшов з города, я не знаю, що то було. Йому було 80 з лишнім років. Він прийшов, була жара і все. Він просто сидів, я була поруч. Він просто втратив свідомість, посунувся. Я його на пол. Дихання немає, пульса немає, почала реанімувати. Андрюша злякався, ну, малий був. Я діда маслаю, короче, ну, через буквально хвилин 5 дід відкрив очі. Він не розуміє, я не розумію. Ну він в мене ще 30 хвилин лежав на полу, бо я боялась ще його ворушити. І нічого, все пройшло. Ну незнаю. Дід після того ще 9 років прожив. Помер у 93 роки.

Реанімувала, ну як. Закритий масаж серця, раз вдих, опять чотири рази масаж серця і вдих. А до швидкої не дозвонитись. Це в селі. Я просто добре, що одразу діда стягнула на пол. На сонній артерії пульсація не прощупується. Зрачки ширшають. Я йому дала дихання. Я його почала.

Дід сидить, двигает руками і ногами. Мама привезла апарат, щоб міряти тиск. Все в нормі. Казав, що нікуди не поїду. Ну ми його два дні протримали у кроваті. На всякий випадок, але нічого. Що то було? Не знаю. Але те, що в нього не було пульсації, це 100%.

Який момент у житті вважаєте одним із найщасливіших?

– У нас тоді був конкурс, ми проводили давно у 2002 році. Ну тоді ще тільки 6 років пропрацювала. І у нас в лікарні проводили конкурс. Краща по професії, з медсестер. Приймали участь зі всіх відділень. Ми спочатку здавали теоретичну частину. Відмічали.

Це районий був конкурс?

– Так, вони влаштували до дня медика. Давали питання, всі сиділи по одному, наче ЗНО. Тести здавали і там вибирали, хто правильніше і більше відповідей. Потом був практичний конкурс. Нас було, ну хто найбільше балів набрав по теорії, то той приходив на практику. Також були білети, і потрібно було витягнути білети. Там, наприклад, задачі давали. В мене було таке, що людина впала, відчула біль у плечі, ваші дії. Підручні засоби лежать, і ти можеш запідозрити що в людини перелом. Перед доставкою до лікарні потрібно провести мобілізацію. Тобто зафіксувати руку. Це все ми показували практично, розповідали. Ну там, наприклад, зібрати набір інструментів цілий стіл. І вот, наприклад, для апендектомії. Собрати набір, які потрібні інструменти. А нас в училищі вчили, що для кожної операції є свій набір інструментів. Наприклад, зажимов. Стільки-то пінцетів, ну і так далі. Тоїсть тих, цього всього маєш знати всі набори, а їх було 10 основних. Це все повторяла, вчила. А потім з цього всього вибрати, зложити. Це було теж таке завдання. Не пам'ятаю, ще якесь одне.

Нам це все показували на практичному і ми з Таньою зайняли перше місце, а всім іншим надали менше балів. Премія мала даватись у вигляді оклада тільки одній. Хто ж? Ну і нам вже ця комісія, а туди входила старша медсестра, і вони придумали такий позаплановий конкурс для нас двох. Вони просто сказали: «Сідайте, нате вам бумажка і ручка, і пишіть. Ваші дії при аварії». Це по ВІЧ інфікуванню. Тоїсть згідно цього наказу, усі хворі, з якими ми працюємо. Не в залежності їхнього статусу, не знаємо. Тобто ми повинні думати і відноситись до кожної людини, що вона інфікована. Щоб не вколотись, не порізатися, щоб їхня кров нам не попала. Ну це згідно цього наказу. Які мої дії? Я просто сіла і начала писати. Таня також сіла навпроти і почала писати. Ну не знаю хто і що писав. Але вона здала перша. Наші це все прочитали і оголосили, що виграла я. На сцені в будинку культури нам вручали премію, ми потім і відмічали. І після того тих конкурсів не проводили, і це погано.

Вчите зараз початківців?

– Ну я незнаю, хто як здає. Є діти, які дійсно хочуть щось знати та вміти. Я багатьох стажирувала, ну до мене приставляли дівчат. Я вчила і показувала. Подобається коли дитина, дійсно, і хоче знати, і намагається, і отримується. І, знаєш, такі деякі нюанси, коли я прийшла вчитись на роботу, то мені такого не розповідали. Вот, знаєш, мелочі, що робити в тій чи іншій ситуації, секрети якісь.

Коли бачиш стремління, що людина хоче вчитись, то тоді і підказуєш. Коли, вибачте, приходять і дивяться з острахом, що ти мені там розповідаєш. Обично, вони в нас і не затримуються, тому що в нас відділення дуже специфічне. У нас просто ходить, руки в боки, ніхто не буде .

Який момент вважаєте найгіршим у житті?

– Онкологія у мами. Підтримувала. Короче, спочатку на неї наїхала, чого ти сидиш і не йдеш до лікаря, тому що... «Ой, ой, ой, хай трошки ще, трошки ще там, картопельку треба вдома». І конкретно насіла коло неї. Ну там, поздавали аналізи, і дійсно, коли вже сказали нам, що це онкологія, їй канешно. Ну плакала, ну понятне дело, що це все важко, і все. То я розуміла, що просто сидіть, опустить руки і ридать, воно нічого не дасть. В мене якась така була, знаєте, таке внутрішнє, скооперіувалась, згуртувалась, це все до кучі я зліпила собі, своє розкисання, і все. І тако: так, чотко, по пунктіках, так, так, і так, все бистро і конкретно. Якось в мене так получилось. Я вийшла на врача, там тее, тее, бігом якісь аналізи, все це в нас було бігом, вона тільки металась за мною, в мене все було чотко, бистро і конкретно. І врач мені сказав потім цей, який її оперував, а ви, каже, я давай питають, як вона перенесла операцію. Він так подивився на мене, каже, по тому що я питала, він так спитав: «А ви медік?». Кажу: «Да». «Шо я вам, - каже, - хочу сказати, аби всі так вовремя обрацались. Я вам даю 95 процентів гарантії, шо ваша мама, все буде добре». Мама після операції прожила

вже 9 років. Я щітаю, шо це шось.

Я їй сказала, все буде добре, врач мені пояснив, шо там не буде, воно не розпоstrанилось, це все, це облученіє. Я їй кажу, я от, в мене дуже все так, я от по собі знаю, дуже часто, чувство інтуїції, таке от внутрішне, наче чуїчка, да от. От мене ця чуїчка дуже рїдко подводить. От я знаю, шо все буде нормально, от шось мені отам, я не знаю як це об'яснить. Це не тїльки по мамі, по багатьом вопросам. От чуєчка, от, Валя, сьогодні, те то не роби. Ну от, стараюся так уже прислухаться сама до себе, ну не знаю чого.

Мама засмутилась тоді?

– Сильно. Сильно розкисла, така цеє, а потом як поїхала, як побачила молодьож по 16-17 років, девочек з такими самими там проблемами, ну от з всякими там проблемами, все. Хоп, хоп, кажу, мам, давай, цеє, цеє. Ну елементарно, шо який осадок остався, до сіх пор гранати не їсть, бо тоді нада було їй, я їй заставляла там гранати їсти, щоб не впали еритроцити, таке всяке там, по пів гранати вдень я її заставляла їсти, а ше краще, кажу, по цілій. До сіх пор вона на їх дивиться не може. Каже мама, даже не показуй. Я їх наїлась, каже, на все життя.

Лїкар не відпочиває вдома?

– Ну, важко такі моменти, шо, лякалась, канешно, коли коронавірусом усі були. Я, наверно, ну да, я перша заболїла, може, з роботи принесла, ну хто його знає. Але ПЛР-ка отрицательна була, показала, ну таке. А Андрюшу зразу отправили од мене, щоб одной квартирі не ето, ну до баби з дїдом. Ну все одно, уже успїв ухватить. Заболїв він, потом - баба з дїдом, кароче, ну таке. Це тоже приїжала. Ого! Приїжаю, а вони такі вже, то я їх бистро, давай дрїсірувать.

9. Соціально-документальна п'єса «Провінціали»

П'єсу написала драматург Анна на основі зібраних інтерв'ю.

Сергій Погонєць - гончар, село Крищинці, Вінницька область.

Антонїна Скоромоха - бухгалтерка, село Мокра Калигірка, Черкаська область.

Олена Щербань - етнологиня, селище міського типу Опішня, Полтавська область.

Людмила Оборська - вихователька, селище Кодра, Київська область.

Валентина Гнатенко - медсестра, селище міського типу Макаров, Київська область.

Людмила. Я всігдa мeчтaлa рaбoтaть прoдaвцoм, a пoтoм як в сoвeтськe врeмe пoчулa, шo кoрoвy трeбa мaть. Якщo прoтoргуєшeя, тo трeбa плaтить. A я тaк злeкaлaсь. У нaс нi кoрoви, нiчoгo. Дe йoгo мeнi дoбрaть. A тoдi вжe в стaршиx клaсaх. Ну дeсь в 10-мy клaсi я зaхoтiлa нa вихoвaтeлeя. У нaс пoстрiли нoвий сaдoчoк. Дужe вeликий тa хoрoшиЙ. Пoїхaлa у Бoгуслaв спoчaткy, пoдивилaсь, якi умoви пoступaння в цe пeдyчилищe, i спoдoбaлoсь. A тoдi, як зaкiнчилa шкoлy, пiслe випyскнoгo, пoїхaлa тa зaнeслa дoкyмeнти. Пoстyпилa. В мeнe сeстрa вчитeль пoчaткoвих клaсiв. Тaкoж вчилaсь в пeдyчилищi. Дрyгa сeстрa пішлa прaцyoвaти в Киiв, прaцyoвaлa нянeю y сaдoчкy i тoдi пoстyпилa тaкoж в пeдyчилищe. Я дo нeї приїжaлa в гoстi i мeнi спoдoбaлoсь. Ну, сaмa aтмoсфeрa. Ну чoгoсь знaлa, шo бyдy прaцyoвaть.

Антонiнa. Пiслe зaкiнчeння 10-гo клaсy я пoстyпaлa y Чeрнiгiвський кooпeрaтивний тeхнiкyм i нe прoйшлa пo кoнкyрсy. Приїхaлa дoдoмy i пoїхaлa пoстyпaти бeз eкзaмeнiв в Умaнськy бyхгaлтeрськy шкoлy. Пiслe зaкiнчeння мeнe yпрaвлiння сiльськoгo гoспoдaрствa нaпрaвилo y Ямпiль, в бyхгaлтeрiю. У кoлгoспi нa бyхгaлтeрiї прaцyoвaлa. Тaм нe хвaтaлo кaдрiв i всiх мoлoдих, бo бyлo 25 кiлoмeтрiв вiд рaйoнy, нiхтo тyдi нe хoтiв їxaти. Я тaм прaцyoвaлa пoмoшникoм бyхгaлтeрa. Пoтiм вийшлa зaмiж. Пiслe дiкрeтy я пішлa прaцyoвaти y бiблioтeкy. Прoпрaцyoвaлa 8 рoкiв. Дa. A тoдi ми пeрeїхaли в Тaмiльський i в Тaмiльськoмy рaйoнi я прaцyoвaлa нa сiлькaсi. В Чeркaськiй oблaстi, в сeлo Гoрoдaшiвкa. Тaм я прaцyoвaлa 7 рoкiв. Дiд бyв y Тoрoнтo, я бyлa нa чeмoдaнaх, тo тyдi кидaли йoгo, тo всyди кидaли. Чoлoвiк y Ямпoлi прaцyoвaв зooтeхнiкoм, a тoдi пoстaвили йoгo - сeкрeтaр фaктoрнoї oптiмiзaцiї. Приїхaли y Мoкрy Кaлигiркy y 88-y рoцi. Нaпрaвили Вaсилья, дiдa, нaпрaвили сyди дiрeктoрoм мoлoкoзaвoдy. Тo ми oбoє прaцyoвaли, я прaцyoвaлa нa приймoцi мoлoкa, a дeд - дiрeктoрoм мoлoкoзaвoдy. I звiдти i пішлa нa пeнсiю. Онyк Рoстiк рoдився, я пішлa нa пeнсiю. Оцe з 88-гo пo 97-й, 9 рoкiв oцe я прaцyoвaлa нa зaвoдi.

Сергій. Народилися і вирости разом з дружиною в селі Крищинці, Тульчинського району. О, я ще в шкільному віці цікавився гончарством. В мене були діди, прадіди в поколінні, то видно, десь воно далеко було зарито. В 6 чи 5 класі я ходив до одного із гончарів, хотів там перейняти, але так склалося, що там ну, не получалося. А потім технікум, а потім служба. А після служби, коли вже одружився з Світланою Федірівною, то її дід займався керамікою. Три поранення мав, і пуля навиліт, і там цей, кожен раз у госпіталях, але він, слава богу, вижив. Весь процес самого гончарства він знав, ну, і він мені його передав. Ми пішли спочатку, в мене ні машини не було, ні мотоцика, на велику підраму мішок глини, почали ми це все робити. Це було в 92-му році. З тих пір, я почав більш так, займатися серйозно, цікавитись, вже можна сказати, більше гончарством. О, і ми почали вже весь процес. Цей дедушка мені показував, як цю глину підготувати, де її накопати, як її вибрати, з якого прошарка її брати, під який посуд, то йшло під грубий посуд більше, те що глибше копалося, то йшло під витончений посуд. В нього був круг, круг гончарний, коло гончарне старого зразка, воно було без підшипників, було, як ото зига. Знизу була досточка, затесана деревинка на конус, туди, дідо казав, капалося шмаровидло, це тоді була така смазка для возів, мастили колеса, мастили, щоб колесо не скрепіло. І це туди трошки мастилося, і це коло, чого коли гончарів, ви дивитися, гончарі махали двома ногами разом? Тому що, коло гончарне було, по-перше, занадто легке, по-друге, занадто було велике тертя. Тобто, получалося, занадто мала інерція, воно не крутилося, допоки нога його копає, допоки воно крутиться. Зараз в мене є, оце ми, як на підшипники переставили, я зробив маховик, під 70 кілограм в мене. І коли я його розкрутю, получається, що я можу викрутити виріб майже до кінця. Потім ми збудували з дідом горно. Тому що дід колись випалював, в нього горна так якби не було. Зараз дуже є сучасні, зворотнього вогню, дуже економні, щоб менше дров було. Тоді, в мене йшло десь до метра дров, це випалити. І випал складався 19-17 годин, майже сутка я палив. Там, як після діжурства, приходив, вже сутки-двоє треба було віддихати. Тому що морально, і покинути нема як, тому що весь процес з просушки починається, потрібно ще чуть-чуть, трошки вогню, це час потрібно,

щоб контролювати. І відлучатися від горна, на досить певний, великий відрізок часу, було неможливо, потрібно було постійно контролювати. Потім, вже коли накладалась повна пічка, тоді вже можна було розслабитися, тому що, там дров накидаєш, і тільки дивишся, коли вони згорають. Тоді вже да, було легше. Ну, були такі часи, що я і зара кидав це гончарство, потім знов вертався.

Валентина. Живу з дитинства в Макарові. Поступила в Макарівське медичне училище в 94-му році, після невдалої спроби поступлення в Політехнічний інститут. Ну так щоб в мене, як мамка сказала, щоб время не уходило, щоб давай, десь учіся. Закончить школу з медаллю, і щоб не поступить, ну, такі були времена. Почала вчиться, ну, перших півроку це настільки було нове, страшне, щось таке, ета самое, ну. Це потом уже, а потом поняла суть, що треба, як треба. Начала увлікатся, начало нравиться. Ну, і от так. Як я там уже на другий год, рік провчившись, поступай знов, яке, дайте хоть уже щось одучить. Одучилась, в 96-у закінчила. Це мені було 19 років. З відзнакою закінчила, похвалиться можу. І пішла на роботу. Тоже, тоді було время таке, шо..

В Макарівську лікарню. Тоже було сложно устроїця, уже там батьки трохи подсуєтились. Пішла робить сначала медсестрою. На той час, як було хірургічне відділення №2 називалося. Ну там таке в нас було, специфічне таке відділення. Там 10 років я пропрацювала. Потім мені там надоїло працювать.

Прийшла я потім, просто перевелась у приймальне відділення нашої лікарні, пропрацювала п'ять з половиною років. А останній рік поняла, що все, я там не можу більше працювать. Суть така, що я, як медсестра щитаю, що, значить тіряла свою кваліфікацію. Ми писали історії, оглядали хворих, робили кардіограми там, маніпуляції, я маю ввіду, ну внутрівенних уколів там, крапельниць, оцього, усього.

Ну от, не було такої надобності. Було, що ми надавали допомогу там хворим, і все. Ну, це було так часто. А потом от освободилось місце в реанімації і туда я перейшла. з 1 червня 12-го року. Почала потихеньку всегo вчиться. Ну, тому що

це специфіка своя, це шось умів, шось знав, це треба було конкретно шось навчитись, бо там свої нюанси.

Олена. Мене звати Олена Щербань, я етнологиня, докторка технічних наук. Живу у Опішні разом зі своєю сім'єю. У мене є етноосвітський осередок, є три музеї: музей тканин, ляльки-мотанки, Музей живого хліба, музей звареного борщу. І це наше робоче місце, в якому ми живемо 20 годин на добу точно. Але у нас є ще окреме місце для проживання, тому що в мене маленькі діти зараз, мені треба, щоб я не змішувала гостей зі своїми дітьми. Борщ в мене діти їдять той самий, що їдять гості, тому що я готую борщ для себе, а потім ми також часто пригощаємо борщем гостей. Але проживаємо ми окремо.

Я в Опішню приїхала молодим спеціалістом 20 років тому в музей гончарства. Це було моє перше місце роботи. Тоді в структурі музею гончарства був колегіум мистецтва Опішні, школа, а я вчителька історії і економіки. Вчителькою історії, я знала, що буду з 8-го класу. Батькам я про це заявила в 14 років. І тому, коли мені зараз, сучасні діти говорять, що їм тільки 16, або 18, і вони не знають, ким вони хочуть, мені це дивно.

Я рік пропрацювала в колегіумі мистецтва, і зрозуміла, що я - вчителька, мені подобається, я вмю. Це все я зрозуміла через відгуки дітей і батьків, що їм історія, нарешті, стала зрозуміла. В інституті ми тільки починаємо розуміти хід історії. А коли я цілий рік викладала історію, починаючи з 5-го класу по 11-й, я сама собі систематизувала знання. І от тоді, я стала вчителем, але не стала ще істориком. А потім мене запросили на роботу в музей гончарства - це інститут керамології, це науково-дослідна установа. Ну і там я зрозуміла, що я буду писати кандидатську. Я хотіла писати кандидатську ще з інституту, але я не знала де, як, і за яких обставин. Потрапивши в музей гончарства, я зрозуміла, що у мене є науковий керівник, я зрозуміла, що етнографія мені до снаги, бо він етнограф, і я буду писати на тему гончарства. Ну, і так вийшло, що я захистила кандидатську в гончарній школі Опішні. І я, 12 років пропрацювавши в цій установі, це була любов з першого погляду в мене. Але я змушена була піти, бо, ну тут тільки

особистісне, я його і не приховую, вже давним-давно не приховую. Мій перший бос, мій перший науковий консультант забажав, щоб я пішла. Ну, і я собі пішла. Але я вже пішла не просто так.

Людмила. Мене сюди тягнуло, я більше нікуди не думала. Дуже тягнуло, дуже подобається з дітьми. Вот так відівчилась - і мене взяли в садочок вихователем, а тоді пішла в декрет. Потихеньку, перестройка - і все закрилось. Працювала і на заводі лаборантом, а потім пішла в торгівлю. Потім дуже пізно при школі відкрили одну групу. Але я туди не попала. В сусідньому селі, у школі, завідувача пішла в декрет і мені запропонували працювати замість неї. Я не хотіла їздити, але тоді пішла. І тоді мене зтягнуло з більшою силою в садочок. Але мені повезло. Відкрили у нас при школі другу групу. Взяли тоді помічником, а зараз працюю вихователем. Хотіла тільки в садочок, бо ці діти - такі відкриті душі. Ну я цим живу, і коли скажуть: «Павлівна, я тебе люблю», - то це взагалі!

Сергій. Дівочка, років 12, стала коло виробів, я стою з однієї сторони стола, вона звідти, і з тої сторони. А це можна порушити, подивитися? Я кажу, що, та, звичайно, доця, дивися. Вона: «А це яке, а це яке?». Вона бере, вона аж з трепетом. Я так стою, кажу, доця, ти напевно, чи творчістю якоюсь займаєшся. «Да, я маюю саме». Людина така. І ви знаєте, дуже приємно, коли приходе людина, ну, як той казав, сібе подобний, сібе подобний. Ви знаєте, оці моменти, коли, як той казав, зараді цього, як той казав, хочеться жити. Коли вже ти, ми ж, як діти маленькі, якщо ти зробив, от диви, от в мене, похвалитися тре, да. І це переростає в то, що коли людина стає доросла, коли доросла, то, ото дитяче, оце що, то воно переростає в таке, знаєте, ну, вже як оцінення, вже вищого рівня оцінення твоїх досягнень. Настільки приємно, коли там, в захваті висловлюють, а цього, а це, як він зробив, а це, Боже, а це ж. І тоді, я знаю, людина, отримується, що цим живеш, просто-напросто живеш, і це захоплює. Оце ідея була в Гайсині, один чоловік прийшов, в мене були вже горнятка, такі для готівлі жаркого, такі півлітрові, літрові, 700 граміві. Ви робите близнята? Кажу, та що ж їх робити, та хто ж їх на базарі, кому вони потрібні. О, каже, я ж бачив колись на базарі

горнятка-близнята, і посередині ще була маленька сільничка. І в мене виникла ідея, також зробити маленьке. Це борщ, каша, і для солі.

В нас, коли фестивалі починаються, і ми починаєм чудити, починаючи від Чернігова, закінчується Буковельом, там Тернопіль, ми зустрічаємся, і в нас, отак, якби родина. Оця родина творча, гончарів. Ми спілкуємся, у нас є група в месенджері, вони святі горшки ліплять, ми там вітаємо один другого з днем народження, коли зустрічаємся, це от, як ви родину не бачили, І там рік, чи два, о, обнімаємося, вже це, це приємно. Воно знаєте, і вже, коли воно в тягнуло, вже, як би сказати, вже ну...

Валентина. Я на прошлу суботу оддіжурила, я в неділю змінилася, я прийшла, помилася і упала спать. Проснулася в 12 дня, шось водички попила, лягла дальше, і проснулася в шість вечора. День ушов. Понеділок, я побігла на роботу, аптеку получить, табеля зложить. У вівторок я побігла, табеля не встигла до кінця підписать. Вівторок, я побігла занести табель, но мене ше дьорнули по пару вопросов, в ітоге, в мене півдня опять пропало. Вроді би всьо. Середа, четвер на діжурство, так получилось, шо чотири дня в мене було вихідних. У вівторок у чотири дня мені дзвонить відділ кадрів, каже: «Мені треба в базу даних увести вас по-новому». А шоб мене ввести по новій, треба воссоздавать електронну почьту, мені підтвердить телефоном цей запис. Ви там завтра, з самого утра подойдіть, потому шо, еслі ми вас не внесемо, а треба дві анастезістки. Ну, так розказую, як є, а треба дві анестезістки, треба виконать умови договору з НЦЗУ, наше КМП должно виконать. У нас дві анестезістки повинно числиться, одной в мене тільки курси спеціалізації, бо дійсно, шо я вивчилась на анестезістку. «Еслі ми вас не внесем, то нам не прийдуть ковідні гроші», - ну це комедія канешно. Але біжу я в середу зранку, сижу там час в НЦЗУ, воно нас просто футболить і не включає тую базу. Аж потом, коли ми вже начали дзвонить на технічну підтримку, на всяких звонків, нас наконец то провели, ми вже обрадувались, всьо, всьо, виконали умови. Ну це, ну от, і знов пол дня пропало. І всьо, і в четвер на діжурство. В п'ятницю з діжурства. Якесь діжурство в п'ятницю, з діжурства я прибігла... Я ж

побігла, я вийшла з базару і забігла на роботу, бо вспомнила, що їм напевно, спірта вдруг не хватить на виходні. Ше там коєшо повидавать нада. Ну, в ітоге, опять півдня пропало.

Олена. Я йому ставила багато разів запитання. Чому Ви не сприяєте захисту мною кандидатської? Він не сприяв. Він мені розказував, що я ще зелена і не готова. Але коли дисертація лежить після аспірантури 5 років, її вже перечитали в Києві і у Львові, у провідних наукових установах по моєму профілю, то я вже зрозуміла, що тут іде уже особистісне та стримування моєї кар'єри. Втративши роботу, я зрозуміла, Боже, що мені робити, вже треба їхати кудись у Київ. Я знаходжу місце роботи у Києві дуже швидко. Буквально за тиждень у мене вже було місце роботи наукового співробітника. Я знаходжу місце роботи в Кременчуці, я стала викладачкою. Рік викладаю в Кременчуці, їжджу туди-сюди. Потім моя доля так склалася, що я працювала в академії культури, в музеї історичному в Харкові. В Києві я працювала в музеї історії десятичної церкви, коли він ще засновувався. Тобто я отримала досвід серйозного музейника. Ну, і в 2012 році, вже я йшла не в пустоту, в мене вже в Опішні був будиночок, це музей ляльки-мотанки, він в мене був придбаний в 2006 році і в 2010 році, він був запущений в дію. Я його купила голим, босим. Ну, я тоді не думала про це все, що в мене тут і колись музей буде, в мене і осередок просвітницький. І воно мене просто, скажімо так, заякорило, якор такий от в мене тут з'явився. Я зрозуміла, що за 4 роки ніхто його тут не купує це все, я його за дорогого купила, за дорогого його не продаси. І я в відкрила тут перший музей тканин, ляльки-мотанки, 19 грудня 2010 року. Я розуміла, що рано чи пізно я піду з музею гончарства, стосунки вже напружені, закінчився терпець, це була така моя трагічна історія в моєму житті, але я її пережила..

Людмила. Завагітніла, було все нормально. Потім, чим далі йшло, то повисився тиск, аналіз і положили мене в лікарню. Ну десь на шостому місяці. І мене не в гінекологію положили на зберігання, а в роддом. Нікого не пускали і як взаперті. З кожного дня мене всі нові обстежували. Тоді ж узі не було. Тоді в

мене був дуже великий живіт, як гора. Питали чи є в моєї сім'ї двійнята. Я казала, що у родичів є. Вирішили вони відправити мене на УЗІ в Київ. І тоді мене кололи уколами, і пініше вже дізналась, що це уколи, які визивають роди. Мене тоді на стіл, і вже готовили мене на операцію. Я дуже довго мучилась.

Якась врачиха мені допомогла, щоб я сама. Щоб мене не різали. Вийшла перша дитинка, і чую, що вони кричать "там ще двоє". Я не знаю, як насправді, я відключилась. Знаю, що рідним казали, що там карандаші маленькі. Дуже мало важили. Я помню, що летіла в якусь трубу (ну, напевно, на той світ). Все біле і я в білому. Чим швидше лечу, то тим ширше там стає. Але я проснулась.

Дитинка була жива і ще 7 днів прожила. Я так думаю, що із-за халатності врачів. Щось недогледіли. Я кормила через два часа. Я сціжувала, а вони кормили. А вже потім я зашла туди і побачила, що одна дівчинка лежить, а друга вже посиніла. І так з ротіка, наче, щось витекло. Молочко чи ще щось. З того дня як померла одна дівчинка, то я сиділа біля куветіка і не отходила. А до цього не пускали. Ну кожних два часа треба було кормити. Поки не набрала вес. Потім мені дали палату велику. Так ми пролежали два місяці. Одного дня вирішила взяти кружку чаю і тут дивлюсь, що Альона посиніла. В мене відібрали ноги. Я не могла говорити, але так крикнула, що усі в роддомі повиходили з палат. Там була така медсестра Таня, і коли прибігла вона, схватила цю Альону. Побігла в реанімацію, і вот таким путєм спасли.

Було дуже боляче, але в мене був стимул. Це те, що в мене була дитинка і потрібно було її вивести. Їм повезло, що осталась Альона жива. Мені так неприємно було, як вони написали. Вони навіть не писали, що була двійня.

Навіть головний гінеколог. Я його привітала з 23 лютого. Він не брав могоричі, нічого. І всі були здивовані, що він від мене взяв квіти. Це потом після совета він став брати все підряд. Мені було багато чого дозволено. Я ходила, усюди заглядувала. З Кодри одна жінка родила, і я захожу одного вечора і бачу, що з дитинкою щось не так. Я бігом до Альони. Там з твоїм щось не так. Якимось був день села, і показує сину мене і каже: «Це тьотя, яка дивилась за дітками». Може нічого і не було. А може, не дай Бог, щось і сталось. Таким чином я і спасла його.

Важко було, і тоді в мене був стимул жити. Слабінька вона була, але я знала, що вона дожене своїх однолітків. Навіть коли хворіла, то я все одно в лікарню не відправляла. Бо говорила, що одну дитину ви вже утробили.

Валентина. Лікарня розрахована на 120 ліжок. Ліжок, напевно, десь 100-105 точно займають хворі. В нас, в реанімації, тяжкохворі. В нас там, уже ж, самий край, самі-самі. Маленький відсоток хворих виживає.

Людмила. Я ніколи за 31 рік ні разу не задумувалась над тим, як сказали тоді, що там ще двоє. Може, і правда, що там були ще двоє, може, одненьке було. Може, одразу померло, але мені ніхто нічого не сказав. Недарма ж вони тоді сказали, що троє. І це я сьогодні задумалась, може, і правда. Бо вони не написали, що двоє. Може так само замовчали. І ніхто в лікарні не знав. Тому зараз я і задумуюсь. Їм повезло, що Альона залишилась жива, але зараз мені ніхто не розкаже. Було двоє чи троє. Я просто пам'ятаю: «Там ще двоє...».

Валентина. Онкологія у мами. Підтримувала. Короче, спочатку на неї наїхала, чого ти сидиш і не йдеш до лікаря, тому що... «Ой, ой, ой, хай трошки ще, трошки ще там, картопельку треба вдома». І конкретно наїхала коло неї. Ну там, поздавали аналізи. Ну плакала, ну понятне дело, що це все важко, і все. То я розуміла, що просто сидіть, опустить руки і ридать, воно нічого не дасть. В мене якась така була, знаєте, таке внутрішнє, скооперувалась, згуртувалась, це все до кучі я зліпила собі, своє розкисання, і все. І тако: так, чотко, по пунктіках, так, так, і так, все бистро і конкретно. Я вийшла на врача, бігом якісь аналізи, все це в нас було бігом, вона тільки металась за мною, в мене все було чотко, бистро і конкретно. І врач мені сказав потім цей, який її оперував, а ви, каже, я давай питають, як вона перенесла операцію. Він так подивився на мене, каже, по тому що я питала, він так спитав: «А ви медік?». Кажу: «Да». «Шо я вам, - каже, - хочу сказати, аби всі так вовремя обращались. Я вам даю 95 процентов гарантії, що ваша мама, все буде добре». Мама після операції прожила вже 9 років.

Антоніна. Самий препоганий момент був, як заболіла невістка, робили їй операцію. Через 5 років, заболів дід і помер.

Переживала дуже важко. Син мене даже забирав, я більше була в нього. Він мене возив у ліс, гриби тоді саме були. Або щось там, якісь гриби будемо збирати, то давай я тебе повезу до друзів. Весь час він, і рано, і ввечері дзвонив.

Чувствовала самотність, бо я, як був чоловік, то я собі знала, от роботу хатню, а як помер, я ні в збіркасу, не в банк не ходила, нікуди. Треба було, що мені треба було, він мені доставе, і це во. А тоді, як осталась сама, то вже привикала, що самому. Ну дуже важко було. І зараз осьо. Дітей і наче жалко, то більше зараз сама собі я. Я ото виходів, як ото уже осталась сама, то я собі ото стою, я встаю собі, йду на город, на городі побула, посиділа, попід хати, но в хату не заходжу, бо сильно важко було. Або в літній кухні посиділа, або полежу, а тоді йшла знов на поле, на город. Дуже важко.

Валентина. Останнє вот осьо, що запомнилось, то такого ще не було. Ми вводили дедушці наркоз. Довольно такого возраста. Але, щоб ви розуміли, 92 роки. Ну сильно ж переживали. Но так він його прийняв, що коли проснувся, то почав співать. Такого ще не було. Почав співать, і я думаю, що це таке? Ну давай його щось питать. Ну він нормально відповідає, і все казав. «А можете ви ще те і те заспівать?». І він казав «да». А ми ж таке, знаєте, щоб легені розробились і це все. Боже, дід співає на всю операційну, завозять другу людину після нього, а вона каже: «Докторе, можете дати такий самий наркоз, як діду». Ось це останнє, що мені дійсно запомнилось.

Сергій. Колись такий вислів був, ше це всі гончарі так кажуть: покришка - це кришка, ось це - кришечка. Для мене, саме важче, крутити ці кришки. Я так їх не, просто із-за того, що це настільки воно просто, для мене це саме хуже. Мені подобається зробити якусь сложну форму. Ну, поки кришки - це для мене саме хуже робити. Ну, не то що важко, воно фізично не важко. Для гончара що важко: важко мацюньке робити, потому що руки не влазять, і важко велике робити, потому що фізично треба докласти сили. Взяти от великий шматок глини там, 10

кілограм. Це кришки для мене - саме хуже. Це саме хуже, кришки робити.

Людмила. Найбільше подобається працювати з дітьми. Вот в школі не так. Що ти їм не підготуєш, то усе цікаво. Таке відчуття, ніби вони ловлять кожне твоє слово. Як вони радіють, обнімаються - і на ручки. Навіть якщо зроблять шкоду, і ти їх трошки наказуєш, то без образ. Вони тебе все рівно люблять.

Валентина. Був в мене такий випадок, що я свого діда реанімувала на дому. Він після того прожив 9 років. Ось цим я пишаюсь. Він просто сидів, я була поруч. Він просто втратив свідомість, посунувся. Я його на пол. Дихання немає, пульса немає, почала реанімувати. Через, буквально, хвилин 5 дід відкрив очі. Він не розуміє, я не розумію. Ну він в мене ще 30 хвилин лежав на полу, бо я боялась ще його ворушити. Дід після того ще 9 років прожив.

Антоніна. У нас дуже дружній колектив. Між собою ми дружили. Ми весь час, зараз нема таких, раніше в кожного був зошит, там написано в кожного день народження, ми виставляли день народження. Ну якось дуже було, якось, яке свято, тоже там відмічали, а вже, і ось, як свято яке завжди на нас якісь були подарунки там, дітям, чоловік мій, директор молокозаводу, нам давав то посуду, то там ще щось.

Подобалось як все нормально. Молоко якісне, прийомка нормально, нічого не ламалася, отоді було працювати добре. А як якась поломка, ото тоді, а так, не було таких, щоб казусів. Ну, зимою то молоко там замерзало, лінія, то, а так нормально було.

Було, привезе молоко, воно кисле, а ми таке приймаємо, а куди ти його приймаєш, як його не можна приймати, куди його, закисло молоко, і починає матюкатися. Ну, в нас хлопці були, не матюкалися. Дружні були, якщо щось треба допомогти. В такий випадок, молоко було їхало, була слизька дорога і перевернувся, і вилив молоко. Хлопці із молоковозів, кожний по місці, і

остановили йому десь за тиждень машину молока. Ну такі от, дружні були.

Валентина. Я тоді ще тільки 6 років пропрацювала. І у нас в лікарні проводили конкурс. Краща по професії з медсестер. Приймали участь зі всіх відділень. Влаштували до дня медика. Спочатку здавали теоретичну частину. Тести здавали і там вибирали, хто правильніше і більше відповідей. Потом був практичний конкурс. Там задачі давали. В мене було таке, що людина впала, відчула біль у плечі, ваші дії. Підручні засоби лежать, і ти можеш запідозрити, що в людини перелом. Перед доставкою до лікарні потрібно провести мобілізацію. Тобто зафіксувати руку. Це все ми показували практично, розповідали. Ну там, наприклад, зібрати набір інструментів цілий стіл. І вот, наприклад, для апендектомії. Собрати набір, які потрібні інструменти, стільки-то пінцетів, ну і так далі. Тоїсть тих, цього всього маєш знати всі набори, а їх було 10 основних. Це все повторяла, вчила. Наші це все прочитали і оголосили, що виграла я.

Людмила. Колись було таке свято Стрітіння. До цього в садочку такого не було, і ми робили це свято. Дуже старались діти. Ми так гарненько його провели. Перший раз ми його провели. Нам тоді завідувачка сказала, що є таке свято Стрітіння. Це 15-го лютого. Прикрасили зал хустками, народними атрибутами. Про нас навіть написали в газеті, що ми провели таке свято. Так само свято на 8 березня для мам. Діткам сказали мамам не казати, і ми зробили такі конкурси. Мамами в ігри грали, танцювали з дітками. І діти настільки все розуміли, що жодна дитинка не розповіла, що вони з мамами будуть танцювати.

Олена. Я зараз не буду паплюжити нічий заслуги, але є багато китчу, дорослі жінки виходять в вінках на сцену, це не несе ніякого виховного моменту, з точки зору етнографії. Тому що, доросла жінка, не може вдягати вінок, вона вже не дівчина, це вже не логічно. І як я, як вчитель, буду це виховувати в дітях.

Я закохана в українське сільське, традиційне, сьогодні не модне, як би це мені не розказували, що це актуальне, нічого подібного, всі вибираються у місто, всі хочуть бути європеїзовані, всі хочуть бути лакшері, починаючи від їжі, закінчуючи одягом там, і так далі, музикою, і так далі. Ось ця вся автентика, вона

не модна, тому що, у нас в Україні не модна етнографія, у нас немає уроків народознавства ні в садочку, ні в школі. Так воно нікому не треба, насправді. Етнографія вмирає з носієм. Побутова культура нікуди не дівається, просто вона інша. Ми, етнографи, також трансформуємось. Ми ж не можемо постійно триматись за те 19 століття.

У нашій сфері науковій є бюрократичні перешкоди. Коли потрібно їхати в бібліотеку Короленка чи Вернацького, я повинна (як приватна особа) десь працювати. Тобто допуску для науковців немає. Постійні такі моменти. Так само захист докторських та наукових. Це така тяганина, яку можна зробити значно швидше і якісніше. Бо нас з ступенями багато, але не супер якісного продукту. Хтось купляє ступеня. Зараз я готова усім допомогти. 20 років тому я хотіла бути кандидатом наук. Я бігала і шукала, хто б мені допоміг. Це здавалось нереально, щоб допомогли. Сьогодні я кажу: «Пишіть кандидатську, я Вам допоможу. Посприяю вашому науковому зросту. Знайдемо тему для вас». Але немає бажаючих. Молодь не йде сюди. Ну в медицину і юриспроденцію йдуть, бо платять великі гроші, а у нас тільки дві етнографічні академії. У Києві та Львові. Я хочу бути професоркою, але через ці бюрократичні штучки я повинна захистити аспіранта, а його немає. Він не хоче.

В мене є слухачі. А зараз я пробую це монетизувати, але майже не виходить, тому що люди хочуть отримати послугу безкоштовно. Навчити варити борщик у печі? Добре. Для того, щоб натопити піч і зварити вам борщику, то мені потрібно 1000 грн. Люди кажуть, що це нереально. Я буду пів дня працювати над цим і розповідати вам. Вони ні, ви шо. Зато на заправці за 100 грн люди дуже охоче купують каву та круасан пластмасовий. ГМО каву і круасан. Ну це ж ми їмо таке. Мене дратує, що люди неосвічені, як би це не звучало парадоксально, по відношенню до мене. Мені також бракує освіти. У мене був слабенький для моїх сьогоднішніх потреб університет. Потрібно закінчити ще 4 вузи. Менеджмент мови і так далі. Де можу, то я навчаюсь. Я прохожу купу курсів. І плачу за це і втішена результатом. Неосвіченість призводить до безвідповідальності. Люди

майже нічим не цікавляться.

Людмила. Колись були обов'язки та повага до всіх. Колись можна було і поругати часом. Зараз батьки качають права, але своїх обов'язків вони не мають. Дитина може прийти не вмита, не охайна але всім все одно. Діти самі все розповідають: «Там папа маму бив». Дітки просто сидять і навіть не задумуються, що вони розповідають. Вони просто сидять і проізовольно розповідають. Буває, що з батьками балакаєш. А вони: «Ні». А по них видно, що дійсно було.

Бісить, коли багато писанини і проводиш менше часу з дітьми. Щоб ми писали менше планів по цим вимогам. Вот вимоги дають ті, хто мало працював з дітьми. А вот щоб вони побували в шкурі, то було би по-іншому... Бісить неповага від влади до професії вихователя. Сама низька зарплата, хіба це зарплата преподавателя - получати мінімально? А скільки роботи, відповідальності. Це не цінується. Тільки вчителів згадують. А коли вимагають, то це будь ласка. Ну коли вимагають не те, що треба. Ну є такі моменти в процесі роботи.

Сергій. У нас інфраструктура ще, слава богу, все є. Садік є, школа, фельдшеский пункт ще тримається, хоча дівчата вже поскорочувались, колись було більше. Ну, звичайно, як це можна так зробити. Ну та бабушка, вибачте, звісно, що я скажу відверто, але могла ще рік-два прожити. Якщо їй немає кому дати того укола чи поставити ту капельницю. Я ж кажу, що наше здоров'я - це як штани, десь зачіпив - розірвав, і якщо невчасно зашиєш, то будуть даліше рватись. Так само здоров'я. Якщо ти завчасно не підлікуєш, то завтра, післязавтра будуть вже більші проблеми. Ну вот як вона немає можливості поїхати в район, а якщо поїде, то вона там півсутки вистоїть і не факт, що попаде до того лікаря, розумієте. А коли все було на місці, то так це було для села, а зараз. Ну вот, не знаю, перспектива в тому, що села вимирають.

Валентина. По-перше, це реформа пішла, і, дивлячися із середини, як от робиш оцього, як вона оправдає себе, неізвісність. По крайній мерє, багато, я як медсестра, я багато бачу мінусів, не все воно точно сделано, так як треба. Вони

зробили сімейну медицину, в принципі, вроді би, нічого поганого. Але якщо був колись участковий лікар, який міг виїхати на дом, послухати дитину, прийти додому, подивиться любого хворого. Щас ніхто нікуди не виїжає. Тут твоє питання, хочеш, як хочеш, вдома ти не можеш устаткувати чи доповзти до амбулаторії, значить ти там або в тіліфонном режимі. Сімейних лікарів просто не хватає. Даже, дивлячись по Макарову, то люди в Макарові заключили договір з одним сімейним лікарем. Він звільнився, пішла людина на пенсію, а всі ці люди залишилися нікому не потрібними. Їх не хочуть брати інші сімейні лікарі, кажуть, прийде скоро новий.

Багато повліяло на те, що лікарня з прошлого року, з жовтня місяця, почала працювати по ковіду, і багато у цей госпіталь було переведено. І багато дівчат, які дійсно могли далі там працювати, усе, просто перевелися, боялися. Людський страх ніхто не відміняв, і люди, отримується, все таки, понаписували заяви і позвільнялися, деякі понаходили інші роботи в Києві, в Макарові. Деякі просто пішли на пенсію. Одна в нас теж була, пішла на пенсію, поняла, що напевно, на таку пенсію, яку дає по виступі років медсестрі держава, вона не змогла прожити. І вернулася назад, щас трясця і боїться, у цьому опять, в ковіді.

Сергій. В нашій державі всі виживають. За електрику платять великі кошти, да тому, що ви ж розумієте, млином це електрика, гончарний станок - електрика, пічка - електрична.

Скільки потрібно років, щоб відбити ці гроші?

Валентина. Трошки якось систему поміняти, щоб, можливо, вести якусь страхування. Отримується так, якщо людина поступає, то певні ліки є. Я не кажу, що нічого немає. Якийсь шприц та фізрозчин є. Але ж всього що треба то немає і люди мусять докуплювати. Родичам кажемо. Якщо є можливість, то потрібно таке, таке і таке. А в нас його немає. І розумієте, ми не маємо права настаювати. Тому що зараз же багато людей обізнаних і качають права, гаряча лінія і тому подобне. Ми все одно цього боїмось бо ми не маємо права навіть написати якийсь

список. Ми виходимо і кажемо, що вашій мамі, папі, дедушці, і тому подібне, треба таке і таке, чого у нас немає. Якщо ви в змозі, то будь ласка. А мені задають питання: «А єслі не?». То тоді у листочку призначень буде написано слово «нема». Тобто я рахую, що це не правильно, тим паче, ну вот поступає будь-яка людина пенсійного віку. І які у нас зараз пенсії? 2-3 тисячі в середньому по всій країні? І що виходить? Що ця людина получила пенсію, заплатила за газ і за світло. І їй вже на таблетки от сахара чи давлення, хватає чи не хватає. Да там кажуть, що є державні програми, котрі вечно закриті або вона просто не доїде в ту амбулаторію, щоб виписати собі ті ліки. До нас поступає, і де їй взять гроші на те, чого навіть немає? Добре, що коли є діти. А коли немає нікого? Як то в нас в державі. Одні люди живуть, а інші виживають. І це правда і всі це знають .

Сергій. Важко десь щось реалізувати. Ну, звичайно, коли допомоги більше, то це було б чутливо. Зараз просто повністю на індивідуальному. Само, щоб глину закупити. Нова пошта. Я вже проводжу, мені по 10-11 гривень. Я свою виготовляю і є ще так, що закуповую глину. Тому що глину потрібно підготувати. В мене є млин, але я не встигаю.

Ось ти зробив там 10 мисочок і 10-ти кілограм немає, а 10 мисочок це сто кіло. Ну за 2 місяці можна 300-400 кіло, а за рік? Та й так назбирається. Знаєте, ось такі нюанси, і починаєш через них задумуватись. Вот ти живеш чи стараєшся вижити?

Олена. Мене запрошують до інших країн, а я не їду вже 3 роки. Мене запрошують, але я не їду і зараз не поїхала би. І скажу вам, чому. Я хочу їсти нормальну їжу і її немає в світі. Ну там немає такого в Європі. В Азії я ще здогадуюсь з цього всього телебачення. Ну я не хочу такого. Я хочу нашої їжі, води, нашої ментальності. В мене тут артезіанська свердловина, я вірю в цю воду, я її п'ю, я живу, я жива. В Харкові мені не було чого пити. Коли я приїжджаю в Київ, мені нема чого пити. І це мої цінності, нормальна їжа, натуральна, яку ми вирощуємо самі. Для мене стали важливі цінності енергії

чистої, я вибираю людей, з ким я хочу спілкуватися. У місті це неможливо. Я їду в метро, і мені нав'язують свою присутність люди. Май дружину та корову в своєму селі. Ну вот в мене це такі мої переконання. Ну я б не вийшла заміж за британця. Навіть за принца. Ну ні. При всіх спокусливих моментах. Бо все як я собі мріяла, що вийду заміж за принца. Я би тоді хух, нарешті. Сіла би в тому золотому палаці, в тій клітці. Взяла би свій комп'ютер і писала б нарешті свої книжки. Але ж принцу це набридне і тому книжку я дописую. Я не проти мати житло в будь-якому місті України, але тільки заради того, щоб приїздити в оперу, приїздити в бібліотеку, щоб це було комфортно. Науковці мене зрозуміють. Це постійно гастролюєш, по готелях, ну, в моєму випадку, це по хостелах. В мене такий, за останніх 5-6 років, бурхливий почався період у житті: отримала досвід медійної особи. Я вела цілу програму, ну, частину програми, але, програма на Першому.ua, першому на селі. І я вела програму про села, про сільський зелений туризм, про те, що я знаю. І я відчула себе, мене почали впізнавати.

Хочу створити Українську Гастрономічну Академію. Вона через громадську організацію перетвориться потім в установу. Це буде науково-дослідний, кухарсько-ресторанно-готельно-медичний центр. Для підготовки кухаря, медика, етнолога, ескурсовода, української культури знавця, історика. Ну вот такого універсала. Мішлени українці повинні здобувати в Україні, а не у Франції. Навіщо нам ті Мішлени французькі, якщо вони приїждять і на мої млинці кажуть, що це крем-Сюзети (креп Сюзетт). Ви смішні? Це млинці, а приїжають американці і кажуть, що це чізкейки. Знаєте що? Ваші ті чізкейки ще ніхто не нюхав, а наші прабаби вже пекли і годували наших дідів. Ну потрібно вникати в мою специфіку. Я проповідую, сповідаю. Я живу цим, що є українська ця рідна мова, історія та культура. І я її проповідую, вивчаю, досліджую. Я розповідаю людям про їх же прабабів. У мене був навіть випадок, що я записала рецепт борщу, а потім ця свекруха померла. Але ж я це все повиставляла у Інтернет і потім знайшли це. Сказали дайте нам ще, то я все їм повідсилала. Вони у своїй свекрухи не записали рецепт борщу, бо вони не цікавились. Я не кажу про сімейні цінності, мрії, хто в неї питав? Вона мені розповідала про своїх дітей, внуків. Бо це її цінність. Про життя. Про долю.

Людмила. Є такі люди - домовики. Ну, вот в дитинстві поїду після школи до бабусі. Тоді якраз ходив автобус. Я після уроків, коли усі діти їдуть додому в сусіднє село, а я їду до бабусі. Вот тільки ніч приходила і я так хотіла додому. До мамки. Навіть бувало таке, що поїду погуляю і тоді кажу. Баб, я їду додому. Їду на цей автобус з робочими, їду з ними і після цього поверталась вночі додому. Люблю свою Кодру, своє селище, бо моє, рідне, батьківщина. Я тут народилась та виросла. Найбільша мрія, щоб мої діти влаштували своє життя. Працювали по професії. Народили мені внуків, щоб я ще могла їх побачити, щоб жили у мирній країні, без війни.

Валентина. Нравиться мені в Макарові. Я колись жила трошки, був період життя в Києві, ну мені не нравиться, це суматоха, це все. А тут що, тут захотів десь, шось, пройшовся за час, і ти в другій точці Макарова, перейшов весь Макаров, всіх знаєш, ну як знаєш, ну багато кого знаєш уже за всі роки, поки тут живеш. Ну знаєте, якесь таке, прикипів, та й всьо. Не хочеться нічого мінять. Були пориви перейти на Київ на роботу, коли гарно подпресовували на роботі. Потом думаю, ну Господі, тож треба в п'ять ранку, чи в чотири вставать в той Київ, тебе там виматають, по-перше. Єслі ти в державну, зарплата та сама, смислу туда їхать. Ити у приватну медицину, тоже, щас хочуть, по-перше шо, від 19 до 30, і шоб ти вже все вмів, і був вищої категорії, і все прочее. Єслі тобі там за 40 з хвостом, да, то вже ж можуть і дивиться, або возьмем, або не возьмем. А єслі візьмуть, то буквально, на 2-3 роки, виматують з тебе всі соки і скажуть, ти нам уже не приходиш. А потом, вже воно й страшно. Сюда не вернешся, потому шо можуть не взять.

Антоніна. Мені тут подобалося, в цьому, в рідному селі. Ще зразу, як це от, ну як, як тільки (чоловік) з армії прийшов, і хотів потім йти військовослужбовцем, так зразу хотіли поїхати. Але батьки збили, так і визов пройшов, батьки збили не їхати, тай ми не поїхали. Бо батьки були.... проти. А так... У місті нове оборудованіє, все. То, звичайно, краще. Оце от я їздила в Черкаси, як було посилали нас там на цю, на нараду чи семінар, то ясно, що там краще. Але ми так привикли до села, то нам і у селі було хорошо. Зручно. Мрію діждатися

правнуків, а то умру і правнуків не дождусь. Ну вже один намічається, то може узілок розв'яжеться.

Сергій. Більше мені хочеться вважати себе щасливою людиною. В мене все добре, сім'я, діти - і я задоволений. Так, деколи, може, я казав перед цим, хотілось, може, десь жити в городі, але я кожного разу повертаюсь до думки, що я щасливий і в селі, тому більшого мені і не потрібно. Доля звела мене з моєю дружиною. Ну знаєте рідко так, що ми одне одного доповнюємо. Якщо до прикладу, в тому самому гончарстві, то ми працюємо, як тендем. Так деколи важко, тому що суперечки бувають в тій самій майстерні. Але загалом, якщо брати, то ось все класно, у нас получилось. Це ми зробили, а потім ці персональні виставки. В мене десь є зошити, десь тут зошити, я не то що похвалюсь.... Це всьо грамоти, дипломи, грамоти, дипломи, там більше сотні, це всього, за цей самий, за це всьо. Це з дев'яностих років, відколи ми займаємося, це тут, ну і тут журнали є, дипломи, грамоти. Ми просто ніде його не висвітлюєм. Тут більше сотні. Тут бачите, це перше місце ми зайняли за посуд той був Києві, на Лівобережці, в Експоцентрі. А це в 13-му році, я був людина року. Це там 2013 рік. Людина року, категорії митець. Да. Я дуже радий тим, що я колись в ті роки не побіг поперед потяга сам, а почекав дружину, ми сіли разом на цей потяг і стали разом членами національної общини майстрів. Ну міг би я сам туди сюди, але як би це сказати. Це, звичайно, дуже такий життєво радісний момент. Це момент ну якогось такого, чи підведення підсумків, чогось життєвого чи досягнутого. Не за один день. Всі ці, складаючись в такий позитивний пазл і такий позитивний результат .

Мій принцип життя... Закачав рукава - роби і прикладом своїм покажи, що це можна. У мене навіть така психологія, що я не можу спокійно дивитись, коли навіть лежить просто бумажка, мені хочеться підняти та кинути туди, де воно має бути і тоді, якщо кожен так робив би. У нас би тоже була європейська держава, але у нас ще тоже багато хто живе ще тим совдеповским часом. Пройде ще десятиліття, ще ті пенсіонери прокомуністичні, як той казав, що усі ми смертні, проживуть, а далі вже психологія поміняється. Як нас 300 років гнобили, то це не

робиться за один день і навіть за 50 років не робиться. Це також потрібно ну до століття. Все зміниться, то тоді я, якби це сказати, впевнений, що ми, українці, ми - проєвропейська держава, ми багато різнимось, у нас є історія, культура, традиції, не запозичені, а наші корінні, то заслуговуємо на те, щоб на своїй землі жити достойно.

Але незалежність треба виборювати, самостійність.